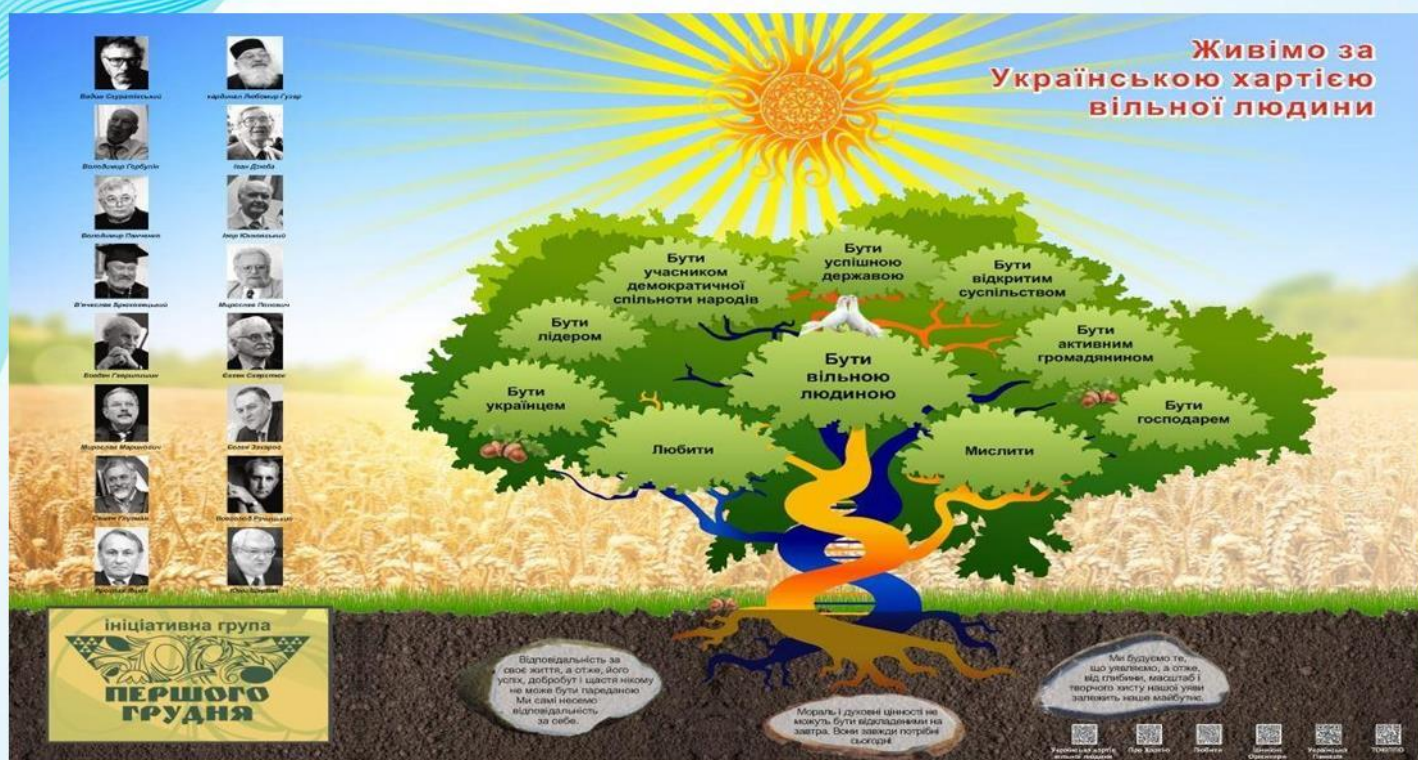

УКРАЇНСЬКА ХАРТІЯ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

16 травня 2025 року
м. Тернопіль

УДК (082): 37.035:172.15
У 45

У 45 Українська Хартія вільної людини в системі цінностей українського суспільства в умовах війни та повоєнного часу : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 травня 2025 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, М. І. Чорна. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2025. 262 с.

У збірнику публікуються наукові статті, тези доповідей та інші матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українська Хартія вільної людини в системі цінностей українського суспільства в умовах війни та повоєнного часу», проведеної Тернопільським обласним комунальним інститутом післядипломної педагогічної освіти 16 травня 2025 р.

Усі матеріали збірника подаються в редакції авторів. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 3 від 23 травня 2025 р.)*

УДК (082): 37.035:172.15

©Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2025

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМУНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

НАУКОВИЙ, МЕТОДИЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗБІРНИК

**НАУКОВІ СТАТТІ, ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ ТА ІНШІ МАТЕРІАЛИ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

***УКРАЇНСЬКА ХАРТІЯ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В
СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ***

16 травня 2025 року

З М І С Т

Петровський О. М. Національна свідомість як ключовий ідеологічний чинник стійкості українського суспільства крізь призму Української хартії вільної людини в умовах війни	с. 7
Аніщенко В. О., Біба Д. С. Методологічні підходи щодо створення моделі національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів.....	с. 17
Бабійчук Т. В. Книга «Набої для розстрілу» Гелія Снегірьова (до питання національно-патріотичного виховання студентської молоді).....	с. 22
Бабовал Н. Р. Управління професійним зростанням педагога.....	с. 27
Бардецька І. Г., Щербина Н. О. Освіта як фактор збереження та розвитку української національної та громадянської ідентичності в умовах російської агресії.....	с. 30
Блендоногий Ю. Д. Формування національної ідентичності учнівської молоді в процесі вивчення англійської мови на засадах Української хартії вільної людини.....	с. 36
Борисюк З. В. Партнерство педагога й учня як ресурс ментального здоров'я: цінності Хартії у практиці взаємодії.....	с. 39
Брик Р. С., Брик Ю. Р. Роль діяльності Андрея Шептицького у формуванні національної ідентичності українців.....	с. 43
Буняк С. М. Цінності УХВЛ в контексті виховання молоді в умовах війни.....	с. 48
Вдовіна О. О. Якість вищої освіти як простір гідності, свободи й відповідальності: ціннісні орієнтири Української хартії вільної людини...	с. 52
Возняк В. М., Зварич Г. В. «Бути українцем» крізь призму життя. Діяльність і думки Омеляна Ковча «Чому наші від нас утікають?».....	с. 56
Волкова Н. П. Збереження ментального здоров'я студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти в контексті Української хартії вільної людини.....	с. 61
Гаврилюк В. Ю. Формування духовно-моральних цінностей здобувачів позашкільної освіти засобами родинної педагогіки у контексті УХВЛ.....	с. 66
Гайда В. Я. STEM-освіта і підвищення кваліфікації педагогів у контексті смислових конструктів Української хартії вільної людини.....	с. 71
Галатюк М. Ю. Розвиток громадянської компетентності майбутніх учителів на основі педагогіки партнерства.....	с. 76
Гальчич І. П., Ярошенко А. О. Медіаційні навички майбутніх соціальних працівників: шлях до культури діалогу крізь призму цінностей УХВЛ.....	с. 80
Гарасимович О. М. Зернятка віри (із досвіду роботи впровадження цінностей Української хартії вільної людини в освітнє і молодіжне середовище Гусятинської ОТГ).....	с. 83
Гейда О. С. Відображення основоположних принципів Української хартії вільної людини в навчальному курсі «Пенітенціарна педагогіка».....	с. 87
Герман О. М. На перехресті часу.....	с. 90
Голуб М. Я. Інноваційні підходи у виховній роботі сучасної школи як чинник формування громадянської компетентності учнів.....	с. 94

Городецька О. В. Вплив інформаційного простору на формування цінностей сучасної молоді.....	с. 101
Гринюка Б. М., Гринюка М. М. Розвиток дошкільної освіти в селі Коцюбинці у ХХ – на початку ХХІ століття: історико-культурний контекст.....	с. 105
Дуванська К. О. Цінності Української хартії вільної людини в контексті формування громадянської ідентичності.....	с. 109
Жизномірска О. Я. Формування життєстійкості та духовності учасників освітнього процесу в реаліях сьогодення.....	с. 113
Жулковський В. В. Збереження української національної ідентичності молоді в західній українській діаспорі.....	с. 117
Зайченко І. В. Григорій Ващенко про завдання національного виховання української молоді.....	с. 120
Захаров Є. Ю. УХВЛ і національні цінності українського народу.....	с. 127
Зварич Г. В. Парадигма праці Андрея Шептицького «Як будувати рідну хату» в контексті Української хартії вільної людини.....	с. 132
Кавецький В. Є. Збереження та зміцнення психічного здоров'я сучасного педагога.....	с. 137
Клебанович О. М. Українська хартія вільної людини в системі національних (державних) цінностей: виклики війни та роль дошкільної освіти.....	с. 140
Ковалик І. М. Любов і мислення в системі цінностей вільної людини.....	с. 143
Корман М. М. Збереження ментального здоров'я учасників освітнього процесу.....	с. 152
Коротюк З. М., Ярмолицька С. О. Ментальне здоров'я педагога – важливий чинник ресурсності освітнього процесу.....	с. 153
Магера Т. В. Формування та збереження національної ідентичності української молоді в умовах війни (з досвіду впровадження Української хартії вільної людини в освітній процес).....	с. 161
Маринович М. Ф. Українська хартія вільної людини у час ціннісної турбулентності світу.....	с. 167
Марфут Л. М. Українська хартія вільної людини – орієнтир для виховання молоді.....	с. 172
Мельник М. П. Інтеграція ідей Хартії вільної людини в дошкільній освіті.....	с. 176
Олійник О. Й. Формування української ідентичності учнів в сучасних умовах навчання.....	с. 181
Отрощенко Н. Л. Збереження психічного здоров'я викладачів вищої школи в умовах сьогодення.....	с. 185
Разумейко Н. С., Олефір Л. І., Ткаченко О. Г. Інтеграція національних цінностей у змісті дисципліни «Безпека життєдіяльності».....	с. 188
Свистун О. О. Ефективна комунікація учасників освітнього процесу з військовослужбовцями: виклики і перспективи.....	с. 192

Сесик О. О. Сучасні підходи до формування громадянсько-патріотичних цінностей особистості в Новій українській школі.....	с. 198
Славінська М. О. Розвиток соціально-психологічних основ становлення особистості в полікультурному середовищі (практичне заняття).....	с. 204
Стрийвус Н. Б. Роль ціннісних орієнтирів у процесі реформування освіти: аналітичний погляд через призму Української хартії вільної людини.....	с. 212
Тлеуш В. М., Філас В. М. «Блудний син імперії» чи «вільна людина»: життя та ідеї Бенедикта Андерсона.....	с. 218
Трубавіна І. М. Проєкт освітніх програм з гендерної компетентності гендерних радників.....	с. 222
Трубавіна І. М., Недря К. М. Протидія гендерно зумовленому насильству як шлях до демократії.....	с. 228
Харламов М. І., Чиркіна-Харламова М. А. Вплив Української хартії вільної людини на національно-патріотичне виховання курсантів Національного університету цивільного захисту України.....	с. 232
Хома С. О. Вплив ЗМІ та соцмереж на формування ціннісних орієнтирів молоді. Роль Української хартії вільної людини.....	с. 235
Червяков О. І., Чередниченко О. Ю. Актуальність впровадження стандартів та норм доброчесності НАТО в системі Служби Безпеки України.....	с. 240
Чередниченко О. Ю. Особливості дотримання принципів доброчесності в колективах системи Служби Безпеки України.....	с. 245
Чорна М. І. Формування національно-патріотичних цінностей та оборонної свідомості здобувачів освіти під час вивчення навчального предмета «Захист України».....	с. 249

Петровський Олександр Миколайович,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІДЕОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК СТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

***Анотація.** У статті досліджено феномен національної свідомості як одного з ключових ідеологічних чинників стійкості українського суспільства в умовах війни. Особлива увага приділяється ціннісним орієнтирам Української хартії вільної людини, яка виступає концептуальним морально-етичним документом самоусвідомлення, гідності та громадянської відповідальності. Проаналізовано роль Хартії як нормативно-ціннісного орієнтира у процесі націєтворення. Доведено взаємозв'язок між національною ідентичністю, національною свідомістю, громадянською активністю та національним спротивом. Акцентовано увагу на зростанні ролі національної свідомості як чинника не лише збереження, а й посилення внутрішньої єдності нації у період екзистенційної загрози.*

***Ключові слова:** національна свідомість, ідентичність, стійкість, Українська хартія вільної людини, цінності, націєтворення, українське суспільство, війна, спротив.*

Актуальність дослідження. Сьогодні, коли Україна продовжує боротися з московією за свою свободу, територіальну цілісність, питання національної свідомості набуло виняткової актуальності, адже це не лише предмет академічного вивчення, але й реалії нашого життя, виклики нашого повсякденного виживання і майбутнього. При цьому, в умовах екзистенційної загрози постала нагальна потреба осмислення духовних та ідеологічних чинників, які сприяють внутрішній мобілізації та здатності суспільства до стійкості. Одним із ідеологічних орієнтирів цієї трансформації є Українська хартія вільної людини, яка набула сили морального маніфесту. Її принципи «Я

– вільна людина вільного народу», «Я відповідальний за спільне благо», «Я поважаю інших і пам'ятаю історію», звучать сьогодні як внутрішні обіцянки/переконання кожного українця.

В умовах війни національна свідомість трансформується з абстрактного поняття у конкретну дію: волонтерство, служба в ЗСУ, підтримка армії, захист мови, культури, ідентичності. Це робить дослідження механізмів та чинників формування національної свідомості актуальним, зокрема в контексті ціннісних засад Української хартії вільної людини, яка формулює моральну позицію сучасного українця. Сучасна українська національна свідомість – це вибір цінностей: свободи, відповідальності, людяності, гідності, задекларованих у Конституції України (стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю) та відображені в Українській хартії вільної людини (далі – УХВЛ; Хартія).

Мета дослідження – проаналізувати зміст поняття національної свідомості сучасного українця, дослідити чинники її формування та виявити взаємозв'язок із громадянською активністю та ідеологічною стійкістю українського суспільства в умовах війни, зокрема крізь призму положень УХВЛ.

Основні завдання: висвітлити зміст поняття національної свідомості та її складових у сучасному українському контексті; проаналізувати процес формування національної свідомості в умовах війни; визначити чинники зростання рівня національної свідомості українців у період російської агресії; оцінити роль УХВЛ як морально-ціннісного документа в контексті національного спротиву; зробити науково-обґрунтовані висновки щодо впливу ідеологічних та ціннісних орієнтирів на стійкість українського суспільства в умовах гібридної війни.

Об'єкт дослідження – національна свідомість українського суспільства в умовах війни з московією.

Предмет дослідження – механізми формування, активізації та впливу національної свідомості громадян України на суспільну стійкість і готовність до спротиву в умовах зовнішньої загрози крізь призму УХВЛ.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння сутності національної свідомості варто розглянути сучасні дослідження окремих вітчизняних і зарубіжних вчених. Так, зокрема О. Богач зазначає, що національна свідомість є формою етнічного, політичного, соціального самовираження окремого індивіда (людини, особистості), який відносить себе до певної національно-соціальної спільноти з властивими їй характерними суспільними, політичними, культурними поглядами. До того ж, найважливішим аспектом особистості у контексті національної свідомості є чітка позиція самої людини, яка вважає себе національно ідентифікованою та розуміє і знає своє національне призначення у житті того соціуму, з яким вона себе позиціонує [2]. П. І. Гнатенко визначає, що національна самосвідомість складається зі знань та презентацій національної спільноти, її історичного минулого та сучасності, духовної та матеріальної культури, мови і національного характеру [6, с.164]. М. Й. Боришевський визначає національну самосвідомість як «усвідомлення особистістю себе часткою певної національної (етнічної) спільноти та оцінку себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склалися в процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності» [4, с. 63]. Національна свідомість, в цьому контексті, виражається в усвідомленні українцями своєї ідентичності та готовності вистояти перед агресором.

У своїй книзі «Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет», британський політолог українського походження Тарас Кузьо піддав аналізу вплив російсько-української війни на національну ідентичність громадян України. Зокрема, він стверджує, що тривала війна, незважаючи на свою трагедійність, викликала значні зміни в уявленнях російськомовних громадян України щодо росії [9, с. 26]. Подібну думку наводить Світлана Бойко, стверджуючи, що саме українознавча компетентність є одним із

ключових чинників безпеки української нації, яка проявляється у національній самоідентифікації, та додаючи, що «росіяни уперто вважають, що вони знають Україну краще, ніж українці, які там мешкають» [3, с. 26].

Національна свідомість – категорія, сутністю якої є усвідомлення особистістю своєї приналежності до певної нації. Отже, ключовим є поняття «нація», під яким розуміють спільноту людей, об'єднаних етнокультурними та політико-правовими чинниками [16, с. 414]. Британський дослідник феноменів нації та націоналізму Ентоні Дейвід Сміт обґрунтовував поняття нації та національної ідентичності таким чином: «Національна ідентичність та нація – це складні конструкції, що складаються з багатьох взаємопов'язаних компонентів – етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних. Вони означають зв'язки солідарності між членами спільнот, об'єднаних спільною пам'яттю, міфами та традиціями, і ці зв'язки можуть... утілюватись у формі національних держав, проте вони нітрохи не схожі на суто юридичні та бюрократичні узи» [11]. Для багатьох націй розглядаються тільки деякі з ознак, а то й одна із набору спільних (об'єднувальних) ознак. Це, на нашу думку, може вносити плутанину у розуміння/тлумачення властивих націям ознак. Проте, національна свідомість має розглядатися як багатовимірне явище, що включає етнічний, громадянський та культурний компоненти. Погоджуємося з думкою, що війна, як екстремальна соціальна подія, викликає в людині специфічні психоментальні реакції, які на тлі тотальної психологічної дезорганізації суспільства ведуть до реальних зсувів у конституції індивідуального та колективного «Я» [7].

Підтвердженням вищезазначеного є слушна думка Ірини Фаріон про те, що «наша національна свідомість – найпотужніша зброя», а «націоналізм – це ідеологія, яку створили українці в 20-30-х рр..». «Це ідеологія Соборної, Самостійної, Національної держави. Це ідеологія, яка ніколи не мала експансивного і агресивного характеру. Це була ідеологія утвердження своєї держави на своїй споконвічній землі. На противагу до нацизму – ідеології, яка вивищувала свою націю над чисюсь нацією. На противагу до ідеології

фашистської, яка була диктаторською. Тому, якщо московити увесь час говорять про націоналізм, то вони насправді розуміють, що чим активніше українці ставатимуть націоналістами, тобто змагатимуться за свою соборну, самостійну, українську державу, то ми реально переможемо їх ідеологічно. Тому що наш воїн в першу чергу вмотивований своєю національною свідомістю. А національна свідомість – це історична пам'ять, це мовна свідомість, це культура... Тому, говорячи про націоналізм, вони (московити) говорять про кошіїву голочку нашої Сили» [15]. У цьому зв'язку, погоджуємось із твердженням одного із авторів Української хартії вільної людини, члена ініціативної групи Євгена Сверстюка, що «... хартії завжди є провісниками приходу нових часів й розриву з минулим». «Ми повинні відвернутися від імперії, побудованої на утилітарних цінностях та карликуватих кремлівських ідей відновлення імперії зла, – наголошував Є.Сверстюк, – й повернутися до традиційних українських цінностей: любові та служіння заради спільної справи». Основними тезами Хартії вільної людини є відхід від патерналізму: усвідомлення власної відповідальності за своє життя, успіх, добробут і щастя, які залежать від глибини, масштабу та творчого хисту, – а також визнання потреби у формуванні моральних та духовних цінностей [14].

Якщо вдатися до історичного ракурсу, то ще в «Начерках Конституції Республіки» Георгія Андрузького, наймолодшого члена Кирило-Мефодіївського товариства, серед записів, знайдених під час обшуку, зазначалося, «щоб створити Україну, треба зруйнувати росію» [1]. Мирослав Маринович, цитуючи Августина: «Той хто сотворив тебе без тебе, не може спасти тебе без тебе», наголошує, що трансформація українського суспільства – це справа всіх і кожного. Українська хартія вільної людини не є скрижалями якогось модерного завіту, а є лише спробою моральних авторитетів нації оцінити, як слід було б тлумачити одвічні цінності, як-от: свободу й відповідальність, любов і добро, справедливість і самопожертву – в конкретних вимірах пострадянського суспільства [13, с.17-18].

Влучним є твердження історика Степана Дровозюка про те, що національна свідомість не існувала в «чистому вигляді», тому в сучасній історіографії вона розглядається у зв'язку із культурними, політичними та соціально-економічними процесами [5, с.31]. Як зазначає В. Дзьобак, ідентичність – це не лише про минуле. Воно слугує фундаментом для сьогодення та основою для майбутнього. Історик цитує слова українського науковця Івана Лисяка-Рудницького: «Нація проявляється не вишивками, «малоросійським борщем» і т. п., а окремою політикою й окремою високою культурною творчістю». Це означає, що справжня національна ідентичність проявляється в активній політичній участі та створенні унікальних культурних досягнень.

Духовна єдність нації є не менш важливим чинником її безпечного існування, ніж національна територія та національне багатство. Завдяки національній самосвідомості й інстинкту національного самозбереження будь-яка життєздатна нація прагне продовження своєї самобутньої еволюції. Кожна нація дбайливо оберігає свою територію та політичну незалежність, але якщо з якихось причин вона їх втратила, то мова, культура, писемність і релігія стають основними об'єднуючими націю чинниками [10].

Національна консолідація проявляється у внутрішній єдності нації та народу на основі спільних національних інтересів, цінностей та історичного минулого. Вона є важливим компонентом національного відродження, головним принципом якого є принцип єдності традицій і національного прогресу. Основними складовими консолідаційного процесу в Україні мають стати розвиток громадянського суспільства, українська мова, спільна історична пам'ять, загальновизнані (на регіональному та загальнонаціональному рівні) національні герої, українська церква, формування центральних органів влади за регіональним принципом [12].

УХВЛ є етичним кодексом громадянина України. Її головна ідея – утвердження гідності, свободи, відповідальності та патріотизму як основ національного характеру. У Хартії сформульовані фундаментальні цінності:

свобода особистості, повага до інших, духовна єдність народу, історична пам'ять. Хартія – це документ цілісний і водночас написаний у філософському стилі. Має чітко окреслені три фундаментальні принципи дієвості, ціннісні орієнтири і невеликі «новели» – роз'яснення щодо бачення цінностей, і кінцівку, яка запрошує до діалогу. Українська Хартія не тільки джерело ідей і зрозумілих пояснень українських духовних цінностей, а й конструктор для формування ціннісної основи для учнівської молоді.

У контексті війни положення, закладені в Хартії набули нової актуальності, стали основою для формування морального спротиву: «Я визнаю за кожною людиною її гідність, свободу і право бути собою. Я готовий захищати свою країну, свободу і гідність свого народу» [14].

УХВЛ виступає джерелом ціннісної стійкості, визначає ключові морально-етичні засади співіснування громадян у демократичному суспільстві: «Ми, українці, відчуваємо свою відповідальність за збереження і розвиток української нації – як культурної, мовної, духовної спільноти». Цей принцип особливо актуалізувався в умовах війни, коли на карту поставлено саме існування української національної ідентичності. УХВЛ закликає не до конформізму, а до активного громадянства – вільного, освіченого, відповідального. Особливу вагу вбачаємо в постулаті Хартії: «Я – вільна людина вільного народу» [14], що в умовах війни трансформується у заклик до активної участі в обороні держави, її цінностей та культури. Хартія акцентує увагу: свобода – це не лише право, а й обов'язок бути відповідальним за спільне благо, що підсилює ідеологічну основу стійкості українського суспільства. Звідси, приходимо до висновку, що національна самосвідомість забезпечує внутрішню консолідацію суспільства в умовах війни, підсилює довіру між громадянами, сприяє добровільному виконанню громадянського обов'язку, зменшує дезінформаційний вплив ворога. Бо, як зауважує Павло Штепа, ще цар Олександр I казав: «Хто не бреше і не краде, той не є москвин» [17]. У цьому контексті концепція «ціннісного спротиву» розглядається як ефективний інструмент протидії гібридній агресії.

Отже, національна свідомість – це інтегративний феномен. Війна змушує нас усвідомити свою приналежність до певної нації та цінність свого життя, сприяє тому, що ми усвідомлюємо свою гідність та право на свободу та незалежність. Війна є потужним чинником розвитку цих рис. Спільні національні цінності, історична пам'ять та патріотизм сприяють зміцненню єдності й морального здоров'я суспільства під ударами воєнних випробувань. Національні інтереси і цінності є підґрунтям формування національних цілей. У свою чергу, національні цілі є тим завданням, виконання якого забезпечить втілення й захист національних інтересів та цінностей. Отже, національні цілі є віхами та орієнтирами на шляху до побудови нової моделі України. Суспільство має прийняти, що формування національної свідомості є важливим для перспективи відновлення та розвитку України після війни. Національні інтереси та цінності допоможуть українцям об'єднатися та відбудувати свою країну. Національне виховання передбачає виховання патріота-громадянина з громадянськими відповідальністю, свідомістю, активністю, обов'язком, гідністю. Війна є серйозним випробуванням для особистостей. Вона несе горе та біду, змушує людей зіткнутися з небезпекою, насильством, втратою близьких. У таких умовах люди виявляють свої силу духу, мужність, стійкість та усвідомлення приналежності до української нації, її цінностей і традицій. Це допомагає зберігати самоповагу, відчуття власної значущості. Основні аспекти цієї проблеми включають захист національної ідентичності, боротьбу з ідеологічними загрозами.

Вважаємо, що механізмами утвердження національної свідомості є освіта та просвітництво. Ідеї, висвітлені в Хартії необхідно інтегрувати в освітній процес, бо саме освіта формує здатність протистояти пропаганді, маніпуляціям та деморалізації, виховуючи вільну людину з національною гідністю та критичним мисленням. Необхідно розвивати інтелектуальну, духовну та політичну україноцентричність, дбати про українську мову, спілкуватися нею, бо вона перетворює нас із населення в єдиний народ, а регіональні особливості лише збагачують національну спільність [14]. Система освіти відіграє ключову

роль у цьому процесі, бо саме в освітньому середовищі формується ціннісна основа майбутніх поколінь. Україна – це не лише територія, а суспільство відповідальних людей. Тому й не «абстрактна» історія, а усвідомлення історичної пам'яті. Тому й українська мова – не просто засіб комунікації, а душа, генетичний код українського народу. Система освіти відповідальна за плекання національної свідомості через освіту. Національна свідомість стане запобіжником для прийняття агресії імперські налаштованих сусідів, почуттів «меншовартості» тощо. Українець завжди з гордістю стверджуватиме: «Я – вільна людина вільного народу».

Висновки. Отже, війна спонукає до переосмислення не лише геополітичних орієнтирів, але й базової ідентичності. Українська національна ідентичність будується не лише на етнічній, але й на ціннісній основі – свободі, гідності, самопожертви, демократичних принципах тощо. Тож національна самосвідомість перетворюється із інструмента збереження традицій на платформу національного відродження.

Дослідження проблеми національної свідомості дозволяє зробити наступні висновки: 1) національна свідомість – категорія, сутністю якої є усвідомлення приналежності до певної нації, тобто ідентифікація з певним народом, нацією; 2) національна свідомість ґрунтується на таких особливостях: мова, культура, спільна історія, менталітет, територія, економіка, політико-правові установи; 3) провідна роль у процесі формування національної свідомості належить освітній сфері, яка формує знання про українські мову, історію, культуру, особливості національного світобачення тощо.

Тож, національна самосвідомість – це інтегруюча сила, «моральний імператив» поведінки людей у конкретній історико-політичній ситуації. Національна свідомість формується як синтез історичної пам'яті, культури, мови та цінностей, які набувають характеру вирішальних через екзистенційну загрозу війни. Війна спричинилася не лише до фізичної мобілізації, але й до глибокої ідентифікаційної переоцінки, що сприяла відновленню національної єдності. Національна свідомість у сучасній Україні є не абстрактною

категорією, а ключовою ідеологічною опорою, без якої неможливі ні оборона, ні відбудова держави. Українська хартія вільної людини виконує роль морального компасу, що окреслює обрії патріотизму, заснованого на відповідальності, гідності та свободі. В умовах війни національна свідомість перетворюється з культурного символу на інструмент виживання і перемоги. Її слід плекати через освіту, публічний дискурс та громадянське суспільство як найбільший стратегічний ресурс країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрузький Г. Щоб створити Україну треба зруйнувати Росію. URL : <https://uain.press/blogs/georgij-andruzkiy-shhob-stvoriti-ukrayinu-neobhidno-zrujnuvati-rosiyu-1256871>
2. Богач О. Зростання національної свідомості громадян України в умовах україно-російської війни. URL : <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34839/1/202.pdf>
3. Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. Українознавчий альманах. 2022. № 30. С. 17–22. URL : <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/448/434>
4. Боришевський, Мирослав Йосипович (2000). Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості (Українська). Київ: Беркут. с. 63.
5. Дровозюк С. Питання національної свідомості селянства 20–30-х років XX століття в українській історіографії / С. Дровозюк // Етнічна історія народів Європи. 2002. Вип. 13. С. 30-33. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2002_13_9
6. Гнатенко П. І. Національна ідентичність та історична пам'ять. Науково-теоретичний альманах «Грані»: філософія. 2018. Т. 21, № 10. С. 164-169. URL : <file:///C:/Users/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/1271-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2353-1-10-20181119.pdf>
7. Знаменський, Д. В., Предместніков, О. Г. Дослідження трансформації свідомості під час російсько-української війни у вітчизняній філософії. Культурологічний альманах, (4), С. 204-212. URL : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.23>
8. Зубкевич Ю.В., Широких А.О. Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у воєнний та повоєнний періоди: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції DEVELOPMENT OF NATIONAL AWARENESS AND NATIONAL IDENTITY IN TIME OF WAR AND POST-WAR PERIOD: collection of papers presented at the International Scientific and Practical Conference (29-30 листопада 2023 р, м. Рівне). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zbirnyk_statei/Rozvytok_natsionalnoi_svidomosti_ta_natsionalnoi_identychnosti_osobystosti_u_voiennyi_ta_povoiennyi.pdf
9. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / Пер. з англ. Андрія Павлишина. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 560 с.
10. Лемак О. В. Національна самосвідомість як найбільш пріоритетний об'єкт забезпечення національної безпеки. DOI : <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.11>
11. Лопатська Н. М. Нація, націоналізм та національна ідентичність: історіографічний аспект дослідження. DOI : <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.11>

12. Луцишин Г. Проблема національної ідентичності в умовах глобалізації / Г. Луцишин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2013. Вип. 25. С. 166-171. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2013_25_30
13. Маринович М. Ф. Вітальне слово. URL : <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/24041/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%A5%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F%202024.pdf>
14. Українська хартія вільної людини. URL : <https://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>
15. Фаріон І. Час реально ставати надзвичайно радикальними. URL : <https://argumentua.com/stati/irina-farion-chas-realno-stavati-nadzvichaino-radikalnimi-chastina-34>
16. Філософський енциклопедичний словник [Текст] : словник / Інститут філософії ім. Г.Сковороди; ред. В. І. Шинкарук. К. : Абрис, 2002. 742 с.
17. Штепа П. Українець і москвин : дві протилежності / П. Штепа. – [вид. 2-е]. – Дрогобич : Відродження, 2008. 690 с. (Серія: Постаті та ідеї). URL : https://read-online.in.ua/read/pavlo_shtepa_____ukrajineti_i_moskvin_____/8

УДК 378.091:335.233.2-057.875

Аніщенко Вікторія Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та
професійної етики Пенітенціарної
академії України, м. Чернігів;
Біба Дар'я Сергіївна,
сержант поліції, здобувач освіти
навчальної групи ППЗ-09 Державного
закладу професійної (професійно-
технічної) освіти зі специфічними
умовами навчання «Академія патрульної
поліції», м. Київ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО СТВОРЕННЯ МОДЕЛІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Нові суспільно-політичні реалії в Україні, пов'язані не тільки зі становленням незалежної державності, але й з російською агресією, вимагають все більшої уваги з боку вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти (далі – ВВНЗ та ВНП ЗВО), які здійснюють підготовку громадян на посади осіб офіцерського складу для проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, в тому

числі закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання (далі – ЗВО СУН), які здійснюють підготовку офіцерів правоохоронної діяльності, до процесу виховання майбутніх офіцерів, формування національної свідомості, національної ідентичності, національної культури, усвідомленого стійкого почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо.

Важливо, щоб кожен ВВНЗ, ВНП ЗВО та ЗВО СУН став для курсанта осередком становлення офіцера та громадянина-патріота України в одній комплексній особистості, готового брати на себе відповідальність, самовіддано сприяти розбудові країни як суверенної, незалежної, демократичної, правової, соціальної держави, забезпечувати її національну безпеку та територіальну цілісність, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві. Кожен курсант під час навчання має усвідомити, що особистісне почуття патріотизму – це одна з найголовніших базових професійних якостей та важлива особистісна і соціальна якість. Це те, що є основою особистісної цінності себе як громадянина своєї держави, як людини вільної, вольової та стійкої до впливу ворожих і колабораційних процесів, які, на превеликий жаль, існують та мають вкрай негативний прояв в українському суспільстві. В цьому контексті актуальним є запровадження методологічно обґрунтованої поглибленої практики вивчення процесів колабораціонізму, психологічного впливу інформаційних маніпуляцій ворога, організації та проведення комплексних заходів щодо розуміння методів запобігання проявам та розвитку колабораціонізму як історичного, соціального та правового явища, а також практичних заходів для забезпечення національної безпеки на рівні всіх державних та недержавних інституцій в процесі несення служби, виконання не тільки професійних обов'язків, але й обов'язків громадянина своєї країни. Також, як ніколи, сьогодні є важливим організація процесу збирання та поширення інформації про героїчні вчинки українських військовослужбовців, бійців добровольчих батальйонів та сил територіальної оборони у ході російсько-української війни, волонтерів та інших громадян, які

зробили значний внесок у зміцнення обороноздатності нашої країни. Сьогодні, на превеликий жаль, наповнено героїчними й водночас драматичними, навіть трагічними подіями, що спонукає ВВНЗ, ВНП ЗВО та ЗВО СУН створювати обеліски та експозиції пам'яті загиблих випускників, створювати музейні виставки, кімнати бойової слави тощо. Важливим є формування якостей особистості засобами змісту навчальних дисциплін блоків загальновійськової та спеціальної підготовки, що має сприяти формуванню ціннісних орієнтирів та усвідомлення гуманістичного, людського ставлення до суспільства, патріотичного ставлення до своєї держави, національної культури, в тому числі мови, традицій, мистецтва, природи, а також до себе та інших, до професійної праці та виконання службово-професійних обов'язків.

Ретельно вивчивши історичний документ «Українська хартія вільної людини» можна зауважити на тому, що його зміст та сутність спонукають замислитися над багатогранним спектром формування національно-патріотичної свідомості особистості як пересічного громадянина, так і майбутнього офіцера, та можливостях використати цей документ як основу для побудови системи національно-патріотичного виховання курсантської молоді ВВНЗ, ВНП ЗВО та ЗВО СУН. Основою побудови цієї системи має стати модель колективного впливу, що характеризується як новий підхід, орієнтований на досягнення бажаних системних змін у формуванні національної свідомості майбутніх офіцерів сектору безпеки та оборони, а також правоохоронних органів нашої держави. Принципами підходу колективного впливу є спільний порядок денний, спільне вимірювання, взаємодоповнююча діяльність, безперервна комунікація, основна підтримка та спільне планування щодо формування високого рівня патріотизму та національної ідентичності кожного вихованця – майбутнього офіцера в процесі здобуття ним відповідного рівня вищої освіти у ВВНЗ, ВНП ЗВО та ЗВО СУН. Такий підхід, орієнтований на досягнення бажаних системних змін та очікуваних результатів, має основну мету, що полягає у створенні структурованої співпраці всіх учасників освітнього процесу й досягнення

спільних результатів впливу. Науковці та практики об'єднують зусилля задля вироблення моделей колективного впливу, які виступають основною потенціалу для здійснення системних змін. При цьому важливо наголошувати на певних принципах, що закладені в Українській хартії вальної людини, а саме: 1) відповідальність за своє життя, а отже, його успіх, добробут і щастя нікому не може бути передано. Ми самі несемо відповідальність за себе; 2) мораль і духовні цінності не можуть бути відкладеними на завтра. Вони завжди потрібні сьогодні; 3) ми будемо те, що уявляємо [2]. Це стає основою для розуміння глибини, масштабу і творчого хисту нашої уяви про те, від кого та від чого залежить наше майбутнє. Це має впливати на обрання вектору траєкторії розвитку кожного курсанта як особистості, як громадянина України і визначати складові нової моделі національно-патріотичного виховання майбутніх офіцерів у ВВНЗ, ВНП ЗВО та ЗВО СУН.

Трансформуючи поведінку ВВНЗ, ВНП ЗВО та ЗВО СУН, як колективного освітнього середовища, та учасників освітнього процесу, структура колективного впливу може допомогти досягти змін у формуванні національної свідомості як на «рівні всієї освітньої спільноти ЗВО», так і на особистісному рівні молодого офіцера (тобто зміни поведінки у складі навчальної (цільової) групи). Модель колективного впливу на процес національно-патріотичного виховання (далі – НПВ), в тому числі на формування національної свідомості, подана на Рис. 1, і відображає триєдиний спектр колективного свідомого розуміння та векторів щодо побудови траєкторії формування особистісних важливих професійних якостей молодих офіцерів. Виходячи з запропонованої моделі необхідно зробити акцент на перегляді компонентної структури системи професійної освіти, особливо когнітивного, що виступає першою складовою у формуванні виховного процесу у ВВНЗ, ВНП ЗВО та ЗВО СУН. Другим компонентом запропонованої моделі колективного впливу на формування НПВ виступають особистісні потреби курсантів у самоосвіті та самовихованні. Тут важливим стає грамотно сформована допомога курсантам з боку викладачів у їх соціальному

становленні, адаптації до існуючих умов навчання і несення служби одночасно, у збереженні, укріпленні/трансформації свого «Я» та розвитку індивідуальності. Враховуючи нові виклики громадянського суспільства до сутності, змісту й практичного наповнення виховного процесу ВВНЗ, ВНП ЗВО та ЗВО СУН є доречним комплексно застосовувати методологічні підходи (системний, практико-орієнтований, діалогічний, аксіологічний, рефлексивно-діяльнісний та інші) щодо організації виховного процесу в цілому, а також формування безпосередньо формування колективної національної свідомості та почуття національного патріотизму як однієї з важливих особистісних і базових професійно важливих якостей, в тому числі й професійної компетентності й готовності майбутніх офіцерів до службово-професійної діяльності.

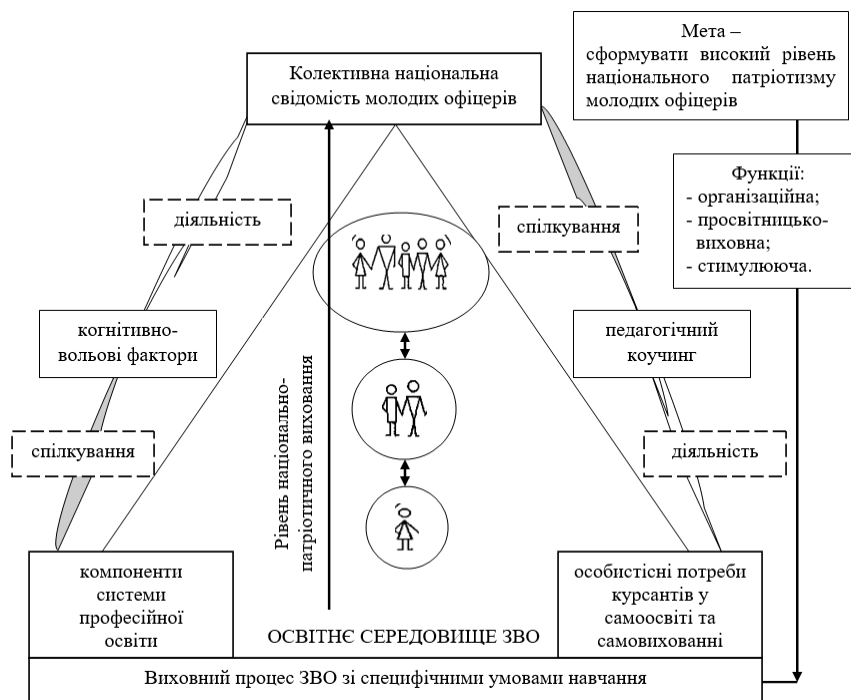

Рисунок 1. Модель колективного впливу на формування НПВ

Така модель може бути взята за основу, але має бути динамічною, своєчасно змінюватися, оновлюватися, доповнюватися певним змістом, відповідними структурними елементами для вдосконалення не тільки системи національно-патріотичного виховання, а в цілому виховного процесу вищих військових навчальних закладів і військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Аніщенко В. О., Разумейко Н. С. Актуальні питання національно-патріотичного виховання здобувачів вищої освіти в закладах із специфічними умовами навчання. Українська Хартія вільної людини: від смислових конструктів до формування системи цінностей» (УХВЛ в системі цінностей українського суспільства в умовах війни. Освітнянський контекст): матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 25 жовт. 2024 р.). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2024. С. 12–16.
2. Українська хартія вільної людини. URL: <https://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>

УДК 377.8.016:821.161.2:371. 333

Бабійчук Тамара Василівна,
кандидат педагогічних наук, викладач-методист Бердичівського педагогічного фахового коледжу, м. Бердичів Житомирської області

КНИГА «НАБОЇ ДЛЯ РОЗСТРІЛУ» ГЕЛІЯ СНЕГІРЬОВА (ДО ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ)

Те, що національно-патріотичне виховання молодого покоління надалі повинно стати пріоритетним передусім у закладах освіти, – це аксіома. Тільки покоління свідомих українських патріотів можуть захистити і зберегти Україну в майбутньому. Озвучимо кілька моментів такого виховання, якістю якого, безперечно, повинна заопікуватися держава. По-перше, слід передбачити / врахувати органічність, умотивованість, доречність кожного патріотичного заходу (уроку, хвилинки, квесту, клубу тощо) з метою сприйняття, а не відторгнення інформації юними душами. По-друге, варто подбати, щоб інформація була щиро-емоційною, адже саме натхненне слово, що зринає в потрібний час із вуст небайдужої людини, здатне увійти в серце дитини і прорости там шляхетним вчинком. По-третє, бажано, щоб ініціаторами, організаторами, модераторами національно-патріотичних заходів були не тільки компетентні зацікавлені педагоги, але й учні та їхні батьки. Для того, щоб молодь відчувала постійну потребу формувати / плекати свої патріотичні почуття, наставники зобов'язані стати в цій царині безвідмовними помічниками юнацтва, зокрема допомогти юнакам і дівчатам самотійно готувати інтелектуальні заходи.

Подаємо приклад самостійно проведеного студентами ЗФПО засідання літературного клубу, присвяченого Гелію Снегірьову – письменнику, педагогу, актору, кінорежисеру, кіносценаристу, журналісту, дисиденту – і його книзі «Набої для розстрілу» [1]. Консультантом, звичайно, став викладач, який насамперед дав поради методичного характеру. Пропонуємо окремі складники заняття, темп якого – середній, із тривалими паузами, оскільки матеріал для студентів не тільки новий, але й серйозний і потребує часу для осмислення.

1. Розповідь про письменника «Як формувався дисидент з благополучного совєцького чиновника?» (сторітелінг) з візуалізацією (скрайбінг). Орієнтовний план: 1. Перше потрясіння (1956, розвінчання культу особи сталіна). 2. Зйомка мітингу в Бабиному Яру (1966). 3. Відмова від виступу в пресі проти В. Некрасова (1974). 4. Лист до президента США про русифікацію України (квітень 1977). 5. Виступ на пресконференції для міжнародних журналістів щодо прийняття нової конституції есесер, і відмова від совєцького громадянства (червень 1977). 6. Арешт (вересень 1977) і 463 дні тортур в застінках кегебе.

2. Бесіда: 1. Чи зламався Гелій Снегірьов (ні: голодування, відмова від каяття, таємне диктування щоденника-звинувачення). 2. Чи можна говорити про порушення прав людини в есесер, знаючи, як влада переслідувала Гелія Снегірьова за життя і навіть після смерті?

3. Виголошення тез «Історія книги «Набої для розстрілу» (до студентської науково-практичної конференції). Орієнтовний план: 1. Задум книги. 2. Збирання матеріалів. 3. Час написання. 4. Друк. 5. Передмова до книги. 6. Вибір автора: залишитися в Україні чи емігрувати. 7. Книга за кордоном. 8. Значення книги в час написання і сьогодні, у час московсько-української війни.

4. Читання і коментування уривків з книги «Набої для розстрілу».

Коментатор 1. Гелій Снегірьов переймається питанням: СВУ. Що це? Чи була вона насправді? Якщо ні, то це вигадана енкаведистами підпільна організація з метою дискредитувати найбільших українських інтелектуалів, тим

самим залякати суспільство, знищити його бажання будь-де і будь-як працювати для України, прищепити ганебне тавро українського буржуазного націоналіста всім патріотам і відчуття обов'язкового суворого покарання за те, що маєш українську душу. У зв'язку зі справою СБУ без суду і слідства було запроторено в тюрми і концтабори багато тисяч національно свідомих учителів, студентів, священників Української автокефальної православної церкви... В Україні нових обертів набирал геноцид. Насмерть перелякані люди мовчали. Гелія шокувала ця цинічна енкаведистська спецоперація зі знищення цвіту української інтелігенції. Усвідомивши грандіозний історичний злочин комуністів проти України, Снегірьов не міг залишатися космополітом. Так народився націоналіст...

Цитата 1. *«Звичайно ж, не було ніякого СБУ, усі це знали. Усі знали, що кожного з нас можуть у першу-ліпшу мить забрати, ні за цанову душу заберуть. І Єфремов, і Ніковський, і Іваниця – до речі, автор чудового підручника... – усі вони віддані науці вчені, світові імена, відомі, від політики далекі. Так, у повному розумінні мозок українського народу. Знищення цього мозку негайно відбилося на інтелектуальному й духовному процесі в країні, відбивається понині й довго ще буде».*

«... планомерно, безжально, під самий корінь і з усіма молодими пагонами винищувалося радянською владою древо української інтелігенції... Усе найжахливіше, що відбулося на нашій землі після перемоги «Великого Жовтня», – винищення селянства, рубання голови інтелігенції, слідство з тортурами, безконечний терор, – усе це було запрограмоване в той самий день і час 25 жовтня (7 листопада) 1917 року, коли перемогла ленінська революція й диктатура пролетаріату; на крові утвердилася радянська народна влада – кров'ю народною вона живилася у всі сталінські і несталінські п'ятирічки...»

Коментатор 2. Гелій Снегірьов намагався збагнути один парадокс: як так сталося, що розумні люди самі себе на судилищі ганьбили, визнавали за собою вигадані енкаведистами злочини? Чому ці освічені інтелігентні люди самі

подавали набої агресивному цинічному убивці-комуністу, подавали набої, якими їх було розстріляно? Гелій Снегірьов знайде відповідь і на ці питання.

Цитата 2. *«... чи не одне з пояснень – того, що зрадили себе Єфремов, Дурдуківський та інші.вони з породи чеховських інтелігентів... жили за законами порядности, честі і совісті. Вони виховані в дусі високої моралі – і от на них навалилася нова епоха, епоха пролетарської революції з її залізною кривавою мораллю, в основі якої – відсутність найменшої моралі, повне забуття совісті з честю. І проти бандита, що напав на них, вони виставили тоненький стек на важку сокиру. І їхня п'єса не дійшла до кінця: на грані божевілля вони знищили себе».*

Коментатор 3. Гелій Снегірьов, співчуваючи тим 45, хто опинився на лаві підсудних, у зв'язку з вигаданою енкаведистами СБУ, має право запитати в цих морально самознищених кращих людей нації: чи відчують вони провину за свою поведінку перед дітьми своїми, перед внуками:

Цитата 3. *«Як же посміли ви жбурнути під ноги покидькам і вкупі з ними топтати цю високу мету, це святе служіння? Хто дозволив вам вливати в наші жили й кістки, у наші кров і мозок, і в тени – фільтропроникаючі бактерії зради, безчестя? Ви ж не могли в тиші камер-одиночок не думати про суд історії! ... Ви за своїм образом і подобою запрограмували мене дволиким боягузом, я зростав і формувався, вбираючи в себе ваш жалюгідний досвід, через вас я – моральний каліка! Як же ви могли, хлопці? Що ж ви накоїли!»*

Коментатор 4. Наприкінці книги Гелій Снегірьов змальовує другий процес СБУ, який обов'язково повинен відбутися над фальсифікаторами ганебного процесу 1930-го – майстрами терору, провокацій, над прокурорами, суддями, над усіма творцями, режисерами, лицедійниками. Це буде суд історії. Гелій Снегірьов звертається до дітей свого покоління і нагадує, що над ними тяжить важкий гріх батьків і дітей. Це гріх прямої причетності самих українців до злочину проти еліти свого народу. Здійснено злочин українськими руками, українські руки подавали набої, українські руки цими набоями стріляли...

Цитата 4. *«Простягаю вам, діти мої, ці сторінки для того, щоб ви пам'ятали, який важкий гріх батьків і дідів тяжить над вами. Вам належить гріх той простити чи не простити, знизити плечима... або жахнутися і замислитися... Знати про це вам треба... І прошу вас, закликаю, сподіваюсь: не знизуйте плечима – «ну то й що?» Замисліться, вглядіться в себе, зважте в собі вагу впадкованої брехні, боягузтва, зради... Вглядіться, зважте – і випалюйте, витравлюйте в собі, не передавайте дітям своїм! Як? Як хочете... Хай кожен вирішить сам...»*

Рефлексія. Орієнтовні відповіді: 1.Твір Гелія Снегірьова «Набої для розстрілу» сміливий. Автор розповідає, посилаючись на факти, про велику брехню щодо підпільної терористичної організації, яка нібито мала осередки по всій Україні і ставила завдання повалити існуючу совєцьку владу і яка нібито була керована закордонними емісарами. Автор вимагає всіх притомних людей – як в Україні, так і за кордоном – зрозуміти, яка це страшна сатанинська сила – есесер. Не можна вірити жодному слову московських комісарів, не можна з ними ні про що домовлятися, не можна надіятися на їхнє покаєння. 2. На жаль, і сьогодні, у час кривавої битви українців проти московських бандитів, на Заході є наївні люди (а серед них – політики), які беззастережно вірять нав'язаним руським міром ілюзіям щодо «щирого безкорисного бажання» кремля врятувати українців від нацизму, фашизму, сепаратизму... Прикро, що навіть серед сучасних вітчизняних істориків панує думка про правильність розправи над СБУ, адже ця організація нібито хотіла реставрувати старий лад, отож реально шкодила будівництву країни савстаф. Ці історики продовжують сприймати «правду» лише від сталінських опричників... 3. Нам, українці, немає на кого надіятися в нашому змаганні за життя, окрім самих себе. Пропагуймо український світ і будьмо сильними, а не тільки розумними, будьмо націоналістами, а не жалюгідними лібералами, що безтямно готові толерувати будь-кого і будь-що, тільки не свої цінності, не свої національні пріоритети...

Зауважимо, що на занятті була подана не вся зібрана студентами інформація, оскільки організатори вважали, що зацікавлені повинні самі

прочитати книгу «Набої для розстрілу», щоб зрозуміти автора і його мужність та силу духу.

До заняття студенти продумали також звукове оформлення, постери тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Снегірьов Гелій. Набої для розстрілу. URL : <https://diasporiana.org.ua/proza/5981-snyegirov-g-naboyi-dlya-rozstrilu-ta-inshi-tvori/>

УДК 37.07

Бабовал Надія Ростиславівна,
кандидат економічних наук, доцент, в. о.
завідувача кафедри менеджменту і
методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНИМ ЗРОСТАННЯМ ПЕДАГОГА

Управління професійним зростанням педагога – це система дій, спрямованих на планомірний і цілеспрямований розвиток професійних компетентностей педагога упродовж його трудової діяльності. Це один із ключових чинників підвищення якості освіти, інноваційного розвитку закладу та самореалізації особистості педагога.

Керівники, враховуючи потреби закладу та особливості освітньої програми, мають заохочувати та підтримувати методичну роботу педагогічних працівників, їхню участь у професійних конференціях, семінарах, курсах підвищення кваліфікації у різних формах, підготовку та публікацію матеріалів за темами професійної діяльності.

Виділимо складові управління професійним зростанням:

- *аналіз рівня професійної майстерності*: самооцінювання (портфоліо, анкетування); оцінювання з боку колег, адміністрації, учнів; моніторинг результатів діяльності;
- *планування професійного розвитку*: створення індивідуальної освітньої траєкторії; визначення цілей і пріоритетів; участь у плануванні методичної роботи;
- *форми і шляхи підвищення кваліфікації*: курси, тренінги, майстер-класи; участь у професійних спільнотах; наставництво, коучинг; самоосвіта (онлайн-курси, опрацювання фахової літератури);
- *впровадження інновацій у практику*: застосування новітніх методик навчання; участь у експериментальній роботі; робота з цифровими інструментами;
- *оцінювання результатів і корекція*: аналіз досягнень і труднощів; оновлення плану професійного зростання; обмін досвідом.

Щоб стати успішним учителем, необхідно аналізувати свою роботу, вдосконалювати навички та розвивати професійні якості. Самооцінювання є важливим інструментом для розвитку компетентностей і, відповідно, формування власного шляху професійного зростання та вибудовування індивідуальної траєкторії особистісно-професійного розвитку [2].

Індивідуальний план професійного зростання педагога потрібен для цілеспрямованого розвитку професійних компетентностей, підвищення якості освітнього процесу та реалізації особистісного потенціалу. Його значення полягає в *плануванні професійного розвитку* (дозволяє педагогу визначити цілі, шляхи та етапи професійного вдосконалення (атестація, сертифікація, підвищення кваліфікації)); *підвищення якості освіти* (через розвиток педагогічних і методичних умінь учитель ефективніше організовує освітній процес, підвищує мотивацію та успішність учнів); *впровадження інновацій* (план стимулює до вивчення та застосування новітніх освітніх технологій, цифрових інструментів, STEM тощо); *самоаналіз та рефлексія* (педагог аналізує власні досягнення, визначає сильні сторони та напрями, які

потребують покращення); *планування індивідуальної освітньої траєкторії* (кожен педагог має унікальні потреби, досвід і темп розвитку – план допомагає реалізовувати зростання у відповідності до цих особливостей); *мотивація до безперервного навчання* (наявність чітко визначених завдань і термінів стимулює до активної професійної діяльності та розвитку); *підготовка до атестації* (план – це документальне підтвердження роботи над собою, що може бути використано під час проходження атестації).

Індивідуальна траєкторія професійного розвитку – спрямованість особистості на розвиток професійної компетентності, що передбачає регулювання професійних дій задля реалізації власного потенціалу, досягнення успіху в професійній роботі [3].

Пропонуємо педагогам послуговуватися інструкцією для складання індивідуального плану професійного зростання, укладеною Тетяною Кібиш.

Інструкція для складання індивідуального плану професійного зростання

- 1** **Аналіз компетентностей:** Використовуйте результати самооцінювання компетентностей на основі таблиці самооцінювання професійних компетентностей
- 2** **Визначте сильні сторони та зони для розвитку**
- 3** **Постановка цілей:** Сформулюйте конкретні, досяжні, вимірювані цілі (SMART-цілі). Наприклад, підвищення технологічної компетентності до кінця навчального року
- 4** **Планування дій:** Перерахуйте кроки, які допоможуть досягти цілей, із зазначенням джерел ресурсів (курси, тренінги, книги тощо).
- 5** **Визначення термінів:** Для кожної дії встановіть чіткі терміни виконання
- 6** **Оцінювання результатів:** Розробіть критерії, за якими будете оцінювати свій прогрес (наприклад, отримання сертифіката, створення методичних розробок).
- 7** **Реалізація:** Виконуйте план із періодичним переглядом та оновленням

Рис. 1. Інструкція для складання індивідуального плану професійного зростання [1]

Отже, керівникам необхідно створювати мотиваційне середовище, забезпечувати умови для підвищення кваліфікації, надавати підтримку інноваційної діяльності педагогів і залучати педагогів до управління розвитком школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кібиш Т. Професійний стандарт вчителя ЗЗСО: оцінка професійних компетентностей, шлях професійного зростання. 2024. 58с.
2. Учительський апгрейд: самооцінювання професійної діяльності: збірник діагностичних матеріалів / Ю. Борисенко, О. Венгловська, Г. Гладкова, І. Новик, О. Стягунова, О. Федоренко; за заг.ред. І. Новик. Київ: УІРО, 2024. 102с.
3. Стягунова О. Планування індивідуальної траєкторії професійного розвитку педагогічних працівників: брошура до Типової програми підвищення кваліфікації керівників і педагогічних працівників центрів професійного розвитку педагогічних працівників. Київ. УІРО. 2023. 13 с.

УДК 37.01:316.64:323.1(477)"2022/..."

Бардецька Інна Григорівна,
курсантка 128 навчальної групи,
Пенітенціарної академії України,
м. Чернігів;

Щербина Наталія Олексіївна,
кандидат історичних наук, доцент
кафедри педагогіки та гуманітарних
дисциплін гуманітарного факультету
(очного та заочного навчання)
Пенітенціарної академії України,
м. Чернігів

ОСВІТА ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

В умовах повномасштабної агресії російської федерації проти України питання формування національної та громадянської ідентичності набуває особливої актуальності і стає фактором, який впливає не лише на формування ціннісних орієнтирів української нації, а й чинником збереження територіальної цілісності України.

На тлі віри в перемогу України, переосмислення історії та досягнень українців в освіті, науці й культурі, виникає нагальна потреба дослідити, як саме формується національна та громадянська ідентичність молодого покоління в умовах глобалізованого суспільства та інформаційних війн.

Україна вже тривалий час перебуває в стані інформаційної війни, де ворожі нарративи спрямовані на підриг національної свідомості, викривлення фактів історії та знецінення ціннісних орієнтирів українців. Значною мірою російська пропагандистська машина працює саме через освіту. У методичних рекомендаціях для російських закладів освіти, які поширюються і на тимчасово окупованих українських землях містяться зокрема такі тези:

1. Росія захищає Донбас (визнала ДНР і ЛНР, які утворилися після «збройного державного перевороту» і взяття владою «курсу на знищення російської мови та порушення прав російськомовних громадян»). Росія зупиняє обстріли і загибель мирних громадян.

2. Метою операції є захист населення Донбасу, а щоб по-справжньому захистити людей, потрібно раз і назавжди зупинити джерело погроз. Інакше все повторюватиметься знову і знову. Цією логікою упереджувального удару агресор виправдовує вторгнення на територію України за межами окупованих районів Донецької і Луганської області, які нібито захищає Росія.

3. Україна роками накопичувала озброєння, туди ешелонами постачали техніку і зброю з країн НАТО. Навіть якби сьогодні російські військові просто зупинилися на кордонах ДНР і ЛНР, це ніяк не гарантувало б миру: ні Донбасу, ні нам. Рано чи пізно почалася б страшна війна. Їй потрібно запобігти заздалегідь. Ти знаєш, наприклад, що сучасні ракети долетіли б з України до центру Росії лише за 5–10 хвилин?

4. Демілітаризацію агресор пояснює дітям так: військові стратегічні об'єкти, які сьогодні нейтралізуються в Україні, – це комплекси зенітних засобів, системи залпового вогню, військові аеродроми, важка бойова техніка. Ударів по цивільних об'єктах, по житлових будинках і мирному населенню Росія не завдавала і не завдаватиме. Жертви нікому не потрібні. Але дивись, як

підло вчиняють українські націоналісти: вони розміщують свої ракетні комплекси серед житлових будинків, щоб викликати вогонь у відповідь по них. Тобто просто прикриваються мирними мешканцями. Це воєнний злочин, так чинять лише терористи і фанатики. Дітям подається «благий» намір, а всі факти, які суперечать цьому, ворог називає українською підлістю, пропагандою, брехнею і фальшуванням [3, с. 53–55].

Тому в цих складних умовах українська освіта стикається із критично важливим завданням – не просто передати знання, а й сформулювати в молодого покоління глибоке відчуття приналежності до української нації, розуміння її історії, культури, мови та традицій, а також активну громадянську позицію, засновану на патріотизмі та відповідальності за майбутнє країни. Ігнорування цього виклику може призвести до розмивання національної ідентичності, втрати культурної спадщини та послаблення національної єдності.

Освітній простір повинен бути наповнений символами української державності, відображати національну культуру та історію. Важливо забезпечити повне функціонування української мови як мови навчання та спілкування в усіх освітніх закладах. Національно-патріотичне виховання не повинно обмежуватися формальними заходами, а пронизувати весь навчально-виховний процес, формуючи у молоді почуття гордості за свою країну, повагу до її героїв, готовність захищати її інтереси та брати активну участь у її розвитку.

Відтак, сучасні навчальні програми повинні виходити за межі сухого переліку фактів та дат. Історія України має бути представлена як живий і захопливий процес становлення нації, з акцентом на героїчних сторінках, боротьбі за незалежність, культурних досягненнях та внеску українців у світову цивілізацію. Література повинна знайомити учнів з багатством української мови та різноманітням літературних жанрів, відображаючи національний характер, ментальність та духовні цінності. Географія має розкривати не лише природні особливості країни, але й її геополітичне значення, культурне

розмаїття регіонів та зв'язки з іншими народами. Громадянська освіта повинна формувати активну та відповідальну особистість, здатну критично мислити, розуміти свої права та обов'язки, брати участь у суспільному житті та поважати закон. Оновлення програм має враховувати сучасні педагогічні підходи, використовувати інтерактивні методи навчання та сприяти формуванню цілісного світогляду здобувачів освіти [2, с. 111–119].

Нові виклики зумовлює той факт, що в епоху інформаційного перенасичення та гібридних війн надзвичайно важливо навчити молодь розрізняти правдиву інформацію, від фейків, аналізувати медіаконтент, виявляти пропаганду та маніпуляції. Розвиток критичного мислення дозволить молодим людям самостійно оцінювати інформацію, формувати власну думку та протистояти спробам нав'язати їм чужі ідеологічні установки.

Противник цілеспрямовано намагається підірвати цю спільність, активно використовуючи стратегії інформаційної маніпуляції, щоб розхитати єдність, впроваджуючи негативні сторони життя та співіснування. Під час таких періодів відрізнити маніпулятивну, неправдиву, упереджену чи спотворену інформацію від достовірної стає майже неможливим. За умов війни або кризи, коли питання безпеки та задоволення основних потреб загострюються, широке тлумачення цих понять відкриває можливість ворогові прямо втручатися в будь-які інформаційні процеси. Так інформація, що виникає з реальних потреб та поширюється реальними людьми, стає знаряддям маніпуляції [1, с. 8].

Проте слід розуміти, що важливим елементом боротьби з ворожою пропагандою є увага до первинного джерела інформації. Це значить, що перед тим, як взяти будь-яку інформацію до уваги, потрібно з'ясувати, хто її справжній автор і яке джерело (установа, медіа) її поширює. Необхідно звертати увагу на авторитетність джерела, його репутацію, а також перевіряти, чи не було в минулому випадків надання недостовірної інформації, яку спростувала влада чи журналісти.

Важливий крок – пошук підтвердження отриманої інформації від офіційних органів влади. Ворог використовує фальшиві новини або

дезінформацію в соціальних мережах та російських або проросійських медіаканалах, але не може втрутитися в офіційні українські канали розповсюдження інформації. Офіційні органи влади зазвичай перед публікацією оцінюють, вивчають та аналізують інформацію, а тому їхні дані надійні та перевірені на момент публікації. Якщо офіційні органи державної влади інформацію не підтверджують – вона може виявитися або неправдивою, або маніпулятивною. Критичне усвідомлення інформації починається з розуміння того, що персональна думка кожної людини часто відображає її суб'єктивну перспективу. Кожен з нас має свій унікальний життєвий досвід, який впливає на наше сприйняття реальності. Через це інформація, яку ми отримуємо від інших, завжди проходить через особисті фільтри сприйняття. Це дуже важливо усвідомлювати, особливо в контексті протидії ворожій інформаційній маніпуляції [1, с. 8–9].

Ще одним викликом в контексті збереження національної ідентичності українською молоддю постає той факт, що значна кількість українських родин вимушено або свідомо перебуває за кордоном, що ставить питання про збереження їхніми дітьми зв'язку з українською культурою та ідентичністю.

На нашу думку, з метою вирішення цієї проблема має бути підтримка діяльності українських суботніх і недільних шкіл, культурних центрів та громадських організацій за кордоном. Такі центри надають можливість дітям і молоді вивчати українську мову, історію, культуру, брати участь у національних святах та традиціях, спілкуватися з однолітками, які також мають українське коріння. Українська держава повинна всебічно підтримувати їхню діяльність, надавати фінансову, методичну та інформаційну допомогу [4].

Активна співпраця між освітніми закладами, громадськими організаціями, культурними інституціями та родинами в Україні – ефективне вирішення цього складного завдання і потребує об'єднання зусиль усіх зацікавлених сторін. Освітні заклади повинні співпрацювати з громадськими організаціями, культурними центрами, науковими установами, а також активно залучати родини до процесу національно-патріотичного виховання.

Міжнародна співпраця з українськими організаціями та освітніми установами за кордоном є також надзвичайно важливою. Розробка якісних та інтерактивних онлайн-курсів, навчальних платформ, мобільних додатків може значно розширити доступ до української освіти для дітей та молоді за кордоном, а також для всіх, хто цікавиться українською культурою [5].

Таким чином, очевидним є факт, що національне виховання у нинішніх умовах постає вагомим фактором збереження національної державності. Сучасні технології відкривають нові можливості для навчання української мови та культури незалежно від місця проживання. Українська освіта має формувати у здобувачів освіти національну ідентичність як світоглядну цінність, яка спирається не лише на емоційну складову, а сукупність знань з історії та сучасності України. Саме знання, які засновані на критичному мисленні є протидією російській пропаганді в умовах інформаційної війни. Окрім того, важливо формувати навички медіаграмотності для вміння розпізнавати фейки та пропаганду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Довженко О., Єгорова А., Іванова Т., Міський В., Потапова В., Юричко А. Медіаграмотність під час війни: теорія, методика, інтерактив. Навчальний посібник / за загал. ред. О. Волошенюк, В. Іванова. К. : Академія української преси, Центр вільної преси, 2023. 68 с.
2. Колеснік Є. І. Формування особистісних якостей громадянина-патріота та основні його принципи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 13(2). С. 111–119.
3. Найдьонова Л. А. Розвиток медіаосвіти в територіальній громаді: шляхи подолання психологічних наслідків війни: методичні рекомендації [Електронне видання]. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2023. 68 с.
4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
5. Українці у світі. Зв'язки з українською діаспорою в незалежній Україні. URL: <https://sites.google.com/view/history-dis-ler/історія-україни-11-клас/українці-в-світі-зв'язки-з-українською-діаспорою> (дата звернення 29.04.2025).

Блендоногий Юрій Дмитрович,
учитель англійської мови
Тернопільського ліцею №21 –
спеціалізованої мистецької школи
імені Ігоря Герети, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ЗАСАДАХ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

Формування національної ідентичності є ключовим завданням сучасної української освіти в умовах глобалізації та воєнних викликів [1; 6].

Мовна освіта має не лише комунікативну, а й ідеологічну функцію – формування української ідентичності у глобалізованому світі [3; 6].

Англійська мова як навчальний предмет може стати ефективним інструментом для розвитку громадянської свідомості та патріотизму [3]. Зміст автентичних матеріалів англійською мовою доцільно адаптувати під український культурний контекст [4].

Формування національної ідентичності через вивчення англійської мови сприяє збереженню культурного коду навіть у багатомовному середовищі. Вивчення англійської мови з акцентом на українські реалії допомагає зруйнувати стереотип, що іноземна мова витісняє національні цінності [1; 4].

Українська Хартія вільної людини (далі – Хартія) – це ціннісне підґрунтя для виховання учнів на принципах свободи, гідності та відповідальності. Ознайомлення зі змістом Хартії дозволяє учням усвідомити свою належність до українського народу та важливість активної громадянської позиції [2; 7].

Хартія формує духовні орієнтири, які можуть бути інтегровані в уроки англійської мови через автентичні тексти, дискусії, творчі завдання; підкреслює важливість внутрішньої свободи, що може бути темою для есе, дебатів та рольових ігор англійською мовою [2; 7; 1].

Формування критичного мислення засобами іншомовної освіти дозволяє учням оцінювати явища з позицій власної культурної самобутності [3; 4].

Пропагування ідей Хартії англійською мовою – це крок до формування національно свідомих молодих громадян [7; 3]. Учні краще розуміють сутність свободи, коли мають змогу порівнювати українські і західні уявлення про права людини через мову [9;10]. Творче переосмислення патріотичних тем англійською мовою сприяє емоційному залученню та кращому засвоєнню матеріалу. Англomовна презентація національних символів України стимулює як мовленнєву активність, так і національну гордість [5; 6].

Вивчення англійської мови може включати проєктну діяльність, орієнтовану на дослідження українських традицій та історії. Це не лише сприяє інтеграції в міжнародний простір, але й відкриває можливості для глибшого усвідомлення власної культурної спадщини [5; 6].

У процесі вивчення англійської мови варто інтегрувати теми, що розкривають багатство української культури, історії та традицій та відкривають можливості для репрезентації української ідентичності на міжнародній арені [6; 11].

Урок англійської – це не лише мовна практика, а простір для культурного діалогу та формування самоповаги [8; 9]. На уроках англійської мови доцільно використовувати біографії видатних українців, адаптовані до рівня учнів, для прикладу національного служіння [4; 6].

Проектна діяльність англійською мовою на теми «Моя Україна», «Моя громада», «Мої герої» сприяє самоідентифікації та гордості за свою країну. Проєкти англійською мовою на тему: «My Ukraine. My Identity» розвивають креативне мислення та патріотизм [5; 6].

Діалоги про свободу, гідність, солідарність, адаптовані до лексичного рівня учнів, допомагають формувати моральну позицію [9]. Групова діяльність учнів у форматі дебатів англійською мовою сприяє формуванню вміння захищати власні культурні цінності [9; 10].

Використання методики CLIL (предметно-мовного інтегрованого навчання) дає можливість одночасно формувати мовні навички та світогляд учнів [8].

Інтеграція українських пісень, віршів, фольклору в англomовне середовище збагачує учнівське бачення світу [1]. Вивчення англійської мови через призму національних цінностей сприяє формуванню особистості, здатної до міжкультурного діалогу [9; 11].

Через англійську мову учні вчаться презентувати себе як українців у світі, не втрачаючи національного обличчя [1; 4].

Навчання англійської мови має враховувати принцип «мисли глобально – дій локально», з акцентом на національні пріоритети [3].

Залучення учнів до англomовних конкурсів на теми, пов'язані з Україною, стимулює самоідентифікацію. Змістовна співпраця з учнями через англійську мову стимулює потребу пізнавати себе як частину української культури [4].

Формування ідентичності не є протиставленням «українське – іноземне», а взаємозбагаченням у межах ціннісного діалогу [5].

Уроки англійської можуть бути майданчиком для формування наративу сучасної України – вільної, гідної, незламної [7; 3].

Цифрові інструменти (Padlet, Canva, Genially) допомагають у створенні мультимедійного контенту з тематики національної ідентичності [8; 11].

Роль учителя англійської мови – не лише мовний посередник, а й наставник, що формує відповідальних громадян [1;3].

Вивчаючи англійську, учні мають можливість побачити Україну ззовні – у дзеркалі міжнародного сприйняття. Учні охоче діляться власним досвідом у форматі story-telling [8;10].

Мовні клуби з іноземцями – чудовий привід не лише попрактикувати мову, а й показати, що наша національна ідентичність – не нудний список фактів. Рольова гра «Ukrainian Ambassador for a Day» допомагає учням приміряти на себе роль гідного представника України. Створення відео або подкастів про своє місто/школу англійською – це одночасно мовна практика й розвиток громадянської свідомості.

Мова – інструмент. І коли цей інструмент в учнях поєднує українське серце з глобальним мисленням – це вже симфонія [3; 9]. Учні можуть вести

блоги англійською про Україну від бабусиної вишиванки до вражень від Євробачення. Граматичні вправи набувають сенсу, коли приклади торкаються цінностей: «If I were a leader, I would...». Комікси англійською про українських героїв – це не лише весело, а й формує образ героя сучасності. Меми з національним підтекстом, перекладені англійською, – неоціненний ресурс мотивації [4; 9].

Ідентичність – не лише минуле, а й сьогодення. А англійська – спосіб заявити про це на цілий світ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ісаєва Н. М. Національна ідентичність як ключова складова виховання учнівської молоді // Освітній простір України. 2021. № 25. С. 112–118.
2. Лубківський Д. Р. Витоки Української Хартії вільної людини. Українська Хартія вільної людини – ціннісний базис для національної концепції «Нова українська школа»: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль. 2022. С. 127–131.
3. Мальячук В. І. Використання англійської мови як інструменту формування громадянської ідентичності школярів // Педагогічний дискурс. 2020. № 29. С. 89–93.
4. Савчук Г. М. Інтеграція міжкультурного компоненту у процес вивчення іноземних мов // Іноземні мови. 2019. № 2. С. 48–53.
5. Степаненко М. Ідентичність: філософський та культурологічний вимір. К.: Либідь, 2011.
6. Стратегія розвитку мовної освіти в Україні: виклики та перспективи. МОН України, 2021.
7. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>
8. Byrne, D. Teaching English in Multicultural Contexts. Cambridge University Press, 2017.
9. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters, 1997.
10. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe, 2020.
11. Cambridge Intercultural Education Guide. URL: <https://www.cambridge.org/education/intercultural>

УДК 37.014.3:37.015.31:613+ 37.035:172.15

Борисюк Зоряна Володимирівна,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

**ПАРТНЕРСТВО ПЕДАГОГА Й УЧНЯ ЯК РЕСУРС МЕНТАЛЬНОГО
ЗДОРОВ'Я: ЦІННОСТІ ХАРТІЇ У ПРАКТИЦІ ВЗАЄМОДІЇ**

Сьогодні ми живемо в умовах глибоких суспільних викликів – війна, інформаційна перенасиченість, нестабільність. І в таких умовах надзвичайно важливою та актуальною темою стає ментальне здоров'я учасників освітнього процесу. Адже сучасний заклад освіти – це місце, де формуються не лише знання, а й внутрішній світ особистості. Ми, освітяни, маємо унікальну можливість впливати на формування ціннісних орієнтирів, підтримувати емоційне благополуччя та створювати безпечний простір для розвитку кожної дитини. У цьому контексті особливої ваги набуває партнерство між педагогом і учнем – як форма взаємодії, побудована на повазі, довірі та співпраці.

Партнерські відносини – це не про контроль і підпорядкування, а про діалог, спільну відповідальність, готовність чути й розуміти одне одного. Саме такі відносини можуть стати потужним ресурсом для збереження психічного здоров'я. Українська Хартія вільної людини підкреслює важливість гідності, свободи, відповідальності й довіри – саме ці цінності є основою партнерства в освіті, вони створюють фундамент партнерських стосунків [9]. Якщо учень відчуває себе почутим, визнаним, він не боїться помилитися, висловити думку. Якщо вчитель не відчуває тиску лише на результати, а має підтримку з боку учнів і колег – він менше вигорає і краще віддається роботі. Коли ми реалізуємо ці принципи у практиці – через щоденне спілкування, проєктну роботу, залучення учнів до ухвалення рішень – ми не просто навчаємо, ми виховуємо вільну, відповідальну і психічно стійку особистість.

Партнерство – це взаємна повага, відкритість, діалог та співпраця між здобувачами освіти і педагогами; це не методика, це світогляд. Це вибір – на користь поваги, людяності й довіри. І цей вибір сьогодні має величезне значення для нас, наших учнів і майбутнього нашої країни [4].

Життєві орієнтири УХВЛ відіграють важливе значення у практиці педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу. Зосередимо увагу на таких цінностях:

– **Свобода і відповідальність.** Учень має право на думку, а педагог – зону довіри. Самореалізація особистості має здійснюватися без тиску, примусу, а

зумовлюватися власним прагненням, внутрішньою свободою особистості, яка відповідає внутрішній волі й відображає моральний вибір. На думку вченого Івана Беха, вольова дія є вершинним моментом переживання суб'єктом стану свободи [1, с.138]. Людина, маючи певний рівень свободи, здатна до самонаказу та реалізації його в практичній діяльності.

– **Гідність.** Безперечно, повага до особистості кожного учасника освітнього процесу повинна бути. Цікавою з цього приводу є думка психологині Христини Максимець, яка акцентує свою увагу на тому, що розказувати дитині, що таке «гідність» варто на власному прикладі. Діти копіюють поведінку дорослих, переймають їхні цінності та моральні принципи. Тому якщо дитина стала свідком непорозумінь дорослих, психолог рекомендує пояснювати свою поведінку. Коли ж дитину образили, варто говорити їй про те, що вона й інші не заслуговують на таке ставлення до себе. Тоді дитині буде простіше зрозуміти, яка її поведінка є неприйнятною. Також варто хвалити учнів за їх добрі дії та вчинки [8].

– **Довіра.** Це і є основа для відкритої комунікації й підтримки. «Довіра – це дорогоцінний камінь, який важко здобути, легко втратити і важко відновити» (Андре Моруа). Для того, щоб працювати з дітьми, необхідно, щоб у вчителя та учнів був контакт. Щоб школярі поважали та дослухалися, сам учитель повинен насамперед мати гідність та ставитись із повагою як до колег, так і до учнів. Учні повинні чітко усвідомлювати, що вашу повагу, довіру та визнання також потрібно заслужити. Для цього необхідно докладати зусилля у навчанні, проявляти старанність, дисциплінованість, допитливість та вихованість. Власним прикладом ви вчите школярів чесності та щирості, а також демонструєте, що ви така ж людина, як і інші. Це зближує та створює фундамент для довірливих відносин. Ніхто не ідеальний, інколи кожному бракує як уважності, так і знань, тому удосконалювати власні знання необхідно постійно.

– **Справедливість.** Саме чесні оцінки, рівне ставлення – усе це знижує тривожність і підвищує самооцінку. Виявлено, що справедливі дії вчителя

позитивно позначаються на психоемоційному стані учнів і сприяють підвищенню продуктивності їхньої діяльності. Встановлено, що несправедливі дії супроводжуються негативними емоціями неприйняття, гніву, обурення та байдужості [3, с.296]. Доведено, що у процесі педагогічних взаємодій учні гармонізуються зі справедливим учителем, досягають соціальної та психологічної рівноваги, емоційного комфорту. Це укріплює їхні внутрішні позиції та позитивно позначається на стані психічного здоров'я [5].

Ми живемо в ХХІ столітті, змінилося суспільство, змінилися діти, змінилися і батьки. Щоб батьки стали односторонніми, помічниками вчителя, необхідно правильно організувати їхнє навчання. Якщо педагог зможе належним чином упоратися із цим завданням, навчить батьків осмислювати дитинство з різних позицій, то якість виховання дітей значно підвищиться, зростуть реальні шанси активної участі батьків у життєдіяльності класу і школи [6]. Таким чином, психологічну основу педагогіки партнерства складають суб'єкт-суб'єктні стосунки – співпраця двох суб'єктів, що є для навчально-виховного процесу оптимальним. Тому завдання педагогів полягає у створенні атмосфери турботи і підтримки учнів, яка сприяла б розвитку їхніх можливостей, задовольняла їхні інтелектуальні, емоційні й соціальні потреби. Саме формування партнерських відносин між вчителями та учнями, допоможе адміністрації, працівникам психологічної служби у визначенні змісту організаційних та просвітницьких заходів щодо підвищення психологічної компетентності вчителів із питання впровадження партнерських взаємин з учнями [7]. Спільне вирішення проблем, проєктна діяльність, відкриті обговорення – це не лише розвиток критичного мислення, а й психологічна опора. Тому доречними у цьому буде використання принципів ненасильницької комунікації. Педагог повинен виступати у ролі ментора, а не лише «контролером знань». Варто звернути увагу на проведення таких методик зі здобувачами освіти, як психоемоційні хвилинки, «кола довіри», «відкритий мікрофон». Адже партнерство – це не додаток до освітнього процесу, а його основа у сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. К.: Академвидав, 2012. 256 с.
2. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи. Вінниця: Нілан ЛТД, 2015. 340 с.
3. Клочек Л. В. Справедливість у педагогічній взаємодії: психологічний вимір. Харків: Мачулін, 2018. 456 с.
4. Ковальчук В. А. Педагогіка партнерства у професійній діяльності вчителя: навч. посіб. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2023. 100 с.
5. Лук'янченко М. І. Педагогіка здоров'я: теорія та практика. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. 256 с.
6. Нова українська школа. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nova-ukrainska-shkola/NEW-SCHOOL.pdf> (дата звернення: 08.04.2025 р.).
7. Про дискусію. URL: <https://pidruchniki.com/12811121/menedzhment/diskusiya> (дата звернення: 06.04.2025 р.).
8. Про психологічні погляди Христини Максимець. URL: https://www.facebook.com/psychologlviv/?locale=uk_UA (дата звернення: 06.04.2025 р.).
9. Українська Хартія вільної людини. URL: <https://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoi-liudyny> (дата звернення: 06.04.2025 р.).

УДК 261.5: 94: 37.035

Брик Роман Степанович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту і
методології освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль;

Брик Юлія Ростиславівна,

викладач-методист, викладач біології
ДПТНЗ «Тернопільське вище професійне
училище сфери послуг та туризму»,
м. Тернопіль

РОЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

Становлення ідентичності розпочинається від нашого народження і триває впродовж усього життя. Ідентичність є невід'ємною характеристикою, без якої людина не може існувати як особистість. Її формування сприяє збереженню і підтримці цілісності та неповторності кожної людини, що проявляється в особистісних якостях, рисах характеру, ціннісних орієнтирах.

Процес формування ідентичності особистості є складним та багатовимірним [2].

Яскравою сторінкою в національній історії є діяльність митрополита Української греко-католицької церкви (УГКЦ) Андрея Шептицького (1865–1944), яка припадає на той час, коли українці, не маючи власної держави і будучи розділені конфесійно, змушені підтверджувати свою релігійну і національну ідентичність через щире прагнення до єдності. На основі об'єднавчої християнської лінії він ініціював процес відродження нашого народу в усіх сферах його життя: освітній, науковій, економічній, фінансовій, культурній, мистецькій, тощо.

Бо так, як приклад життєвої дії Митрополита є тим, що не минається, – що присвічував його сучасникам і захоплював їх, він світить і теперішнім поколінням та, маємо надію, ще яснішим полум'ям осяє майбутні, як свої рідні українські, так і всіх тих, що запізнаються з його дією й життям – так і «слово» Митрополита, написане чи сказане, як це слушно завважив о. І. Гриньох, є найцінніше з усієї спадщини Слуги Божого Андрея [1].

Андрей Шептицький – заможний і відомий граф, меценат, єпископ Кам'янець-Подільський, архієпископ Львівський, Митрополит Галицький, активний діяч НТШ. Винятковий богослов, знавець як східного, так і західного богослов'я та традицій, пустельник, учитель та доктор церкви, проповідник мислитель, духовний діяч, якого іще за життя українці називали «рідним Мойсеєм».

У 1903 р. А. Шептицький заснував медичну установу «Народна лічниця» для надання безкоштовної лікарської допомоги вбогим хворим мешканцям Львова та усієї Галичини – без різниці віровизнання і національності. Для лічниці А. Шептицький передав і обладнав своїм коштом (понад 7 тис. крон) дім на узбіччі Святоюрської гори на вулиці П. Скарги (нині вул. Озаркевича, 4). А на Янівському передмісті митрополит віддав будинок та все медичне обладнання для жіночого медичного закладу «Порадня матерів». У 1917 році

засновано Фонд митрополита Андрея Шептицького для українських сиріт, а ще раніше відкрилися ним засновані сиротинець, бурса й притулок для вбогих [6].

Культурно-просвітницька діяльність Шептицького була скерована на піднесення моралі і духовності народу до того рівня, на якому з'являється свідомо і масова готовність до практичної роботи у справі національного державного будівництва. А. Шептицький займався широкою меценатською діяльністю, надавав матеріальну допомогу окремим митцям, здібній молоді, провадив виховну роботу серед шкіл, спортивних та просвітніх товариств («Просвіта», «Рідна школа», «Пласт»), підтримував газети та часописи, організовував масові заходи з обов'язковим поєднанням двох початків – національного та релігійного. Митрополит дивився на галицький народ очима політика. Він розумів: щоб піднятися до державності, галичанам необхідні знання та друковані видання. Шептицький щедро фінансував друкарні, «Бібльос» тощо, у Жовкві у монастирі Василян заснував українське видавництво, започаткував часопис «Місіонер», «Наш приятель». У 1930 р. владику заснував Український католицький Союз, що видавав тижневик «Мета» та літературно-науковий журнал «Дзвони» [3].

На початку ХХ ст. – в час, коли партійне життя в Україні тільки розгорталося, – Шептицький розумів увесь негатив, який може принести партійщина: «Стережіться й між собою ненависти та роздору! – Стережіться злишньої партійности! Скупчуймо свої сили, бо сили поділені є завжди слабкі: «Кожне царство розділене в собі, не устоїться!» (Мт. 12, 25)» [7].

Митрополит Андрей засудив штучний голодомор в Україні. У відозві від 24 липня 1933 року Шептицький писав: «Україна в передсмертних судоргах. Населення вмирає голодною смертю. На несправедливості, обмані, безбожництві та безправ'ї людодісна система державного капіталізму довела багатий донедавна край до повної руїни... Сьогодні бачимо наслідки поступування большевиків: положення з кожним днем стає страшнішим. Вороги Бога і людства відкинули релігію – основу суспільного ладу, відібрали свободу – найбільше добро людини, зі свободних громадян-селян – зробили

невільників... На вид таких злочинів німіє людська природа, кров стинається в жилах. Безсилі принести яку-небудь матеріальну поміч конаючим братам, взиваємо наших вірних, щоби молитвами, постами, всенародною жалобою, жертвами і всіма добрими ділами християнського життя випрошували з неба помочі, коли на землі немає ніякої надії на людську поміч...». 29 липня митрополит доручив єп. Іванові Бучку передати цей лист папському нунцієві в Варшаві, Конгрегації Східних Церков та самому Папі Римському. Католицька Європа швидко відреагувала на звернення українського духовенства: воно було перекладено і опубліковано в більш ніж 250 часописах Італії, Іспанії, Франції, Швейцарії, Бельгії та Ірландії. У Відні під проводом кардинала Т. Інніцера був створений Центральний комітет порятунку України, до якого входили Львівський, Паризький та Варшавський комітети [5].

26 грудня 1939 року Шептицький надсилає до Риму послання про страхіття більшовицької окупації. Разом із повідомленням митрополит написав листа до Священної Конгрегації Східних Церков. В ньому владика Андрей висловлює бажання «щоб Святіший Отець зволив своїм апостольським батьківським благословенням призначити мене, уповноважити й делегувати на смерть за віру й за Єдність Церкви». Далі він пише: «Я не маю смілости преджити (ще раз) цю просьбу просто Святішому Отцеві... я, Пастир того бідного народу, що стільки страждає, чи ж не мав би я якого права вмерти за його добро і кращу долю?» [4]. Як бачимо, митрополит готувався до найгіршого і хотів розділити долю свого народу.

Митрополит Андрей дбав за християнське і патріотичне виховання молоді, повчаючи: «Пам'ятайте, що християнське виховання є більшим добром, ніж усе добро світу». Він старався про те, щоб молодь любила свою Батьківщину та шанувала своїх ближніх, а тому писав: «Християнин має любити всіх людей, але се не перешкоджає, що найпершою любов'ю має любити свою родину і свою вітчизну. І як любов до ближнього не противиться любові до родини, так не противиться і любові вітчизни. Християнин може і повинен бути патріотом, але його патріотизм не може бути ненавистю ані не

сміє накладати обов'язків, противних вірі. Те, що видавалося б патріотизмом, а було ненавистю або противилося би вірі, не є правдивим патріотизмом. Любов на ділах, а не на словах полягає. Хто на своїм становиську, сповняючи совісно свій обов'язок, працює для добра народу, є ліпший патріот, як той, котрий много говорить, а мало творить. Любіть всі своє, свого тримайтеся і про своє дбайте, але стережімося ненависти, бо ненависть – се чувство нехристиянське» [7].

В практичних діях і теоретичних надбаннях Андрея Шептицького відображено боротьбу українського народу за державну незалежність, досягнення релігійної та національної єдності українців. У пастирському листі «Ідеали нашого національного життя» (більш відомий під назвою «Як будувати рідну хату?») [8], що датується груднем 1941 року (написаний у Львові і опублікований у січні 1942 року в документах архієпархіального собору) ключовими принципами для Митрополита є: любов до ближнього; загальне добро в християнському розумінні; справедливість; єдність. Його ідеї не втрачають актуальності, вони здатні слугувати дороговказом нинішнього будівництва української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Базилевич А.. Введення у твори митрополита Андрея Шептицького. Торонто, 1965. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/24569/file.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).
2. Брик Р. С., Брик Ю. Р. Особливості формування української ідентичності здобувачів освіти в умовах сучасних викликів. *Українська Хартія вільної людини: від смислових конструктів до формування системи цінностей* (УХВЛ в системі цінностей українського суспільства в умовах війни. Освітнянський контекст) : зб. наук. статей, тез доп. та ін. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 25 жовтня 2024 р. / Редколегія: О. М. Петровський та ін. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2024. С. 32–36.
3. Вегеш М. М., Вегеш І. М. Культурно-освітня, виховна та наукова діяльність митрополита Андрея Шептицького. *Україна в системі європейської економічної і політичної інтеграції*: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 27-28 квіт. 2020 року) / За заг. ред.: М. М. Палінчак, В.В. Химинець, М.М. Король. Ужгород: РІК-У, 2020. С. 161–192.
4. Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері / Упор. Г. Меріам-Лужницький. – Львів: Світ, 1994. 80 с.
5. Сапеляк А., сп. Україна крізь віки: релігійно-церковний аспект. Львів: Червона Калина, 2006. 262 с.
6. Слабошпицький М. Українські меценати: Нариси з історії української культури. Київ: В-во «Ярославів Вал», 2001. 328 с.

7. Шептицький А. Перше слово Пастиря (Пастирський лист до вірних Станиславівської єпархії, даний у дні св. пророка Ілії, 1899 р.) // Твори Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи. Т. I. – Торонто, 1965.

8. Шептицький А. Як будувати рідну хату? / А. Шептицький. Люблин : Свічадо, 1989. 38 с.

УДК 373.3/.5.091.2:37.035:172.15

Буняк Світлана Миколаївна,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ЦІННОСТІ УХВЛ В КОНТЕКСТІ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Вступ. Освіта та виховання – це фундамент для будь-яких змін у нашій країні, основа стійкості Української держави та її сталого розвитку. Україні потрібна сучасна, інтегрована у європейський і глобальний простір система освіти, яка зосереджена на формуванні вільної, мислячої особистості, що прагне здобувати якісні знання, конкурентоспроможні у світі.

На сучасному етапі розвитку України, коли постає реальна загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та підпорядкування впливу іншої держави, особливо важливим стає переосмислення пройденого шляху та впровадження системних кроків. Вони мають бути спрямовані на посилення ціннісного виховання дітей і молоді, сприяючи формуванню нового покоління українців, яке буде свідомим, патріотичним і готовим будувати сильну, незалежну державу. Дієвою базою для впровадження нових кроків у системі освіти є цінності Української Хартії вільної людини, яку створили учасники Ініціативної групи «Першого грудня» у 2012 році [4, с. 12].

Основна частина. Питання цінностей та виховання учнів на їх основі були ключовими при створенні Нової української школи (НУШ). Надзвичайно важливо, щоб школа закладала цінності як базову основу для розуміння освітнього процесу та його змісту. Адже освіта, яка зводиться лише до передачі знань і навичок без ціннісного підґрунтя, може створити не просто освічену

особу, а людину, яка здатна використати свої знання на шкоду, як це демонструє наш ворог сьогодні [2, с. 2-3].

Назвемо ключові цінності згідно УХВЛ та наведемо приклади їх реалізації в освітньому процесі в умовах війни [3]:

- *Відповідальність за своє життя, а отже, його успіх, добробут і щастя нікому не може бути переданою.* З цієї точки зору педагогам слід працювати над тим, щоб привити учням свідоме ставлення до власної безпеки, пояснювати, як важливо оцінювати ризики та приймати обґрунтовані рішення щодо особистої безпеки, а також допомагати здобувати практичні навички з цивільного захисту. Учасникам освітнього процесу можна надавати можливість брати участь у волонтерських ініціативах, організовувати проєкти на підтримку постраждалих від війни, а також навчати їх важливості самодисципліни і активної життєвої позиції, що є невід'ємною частиною відповідальності за своє життя. Важливо, щоб учні розуміли, що їхні вчинки та вибори можуть мати наслідки для оточуючих, і що кожен має право на активну роль у формуванні майбутнього країни, навіть в умовах війни. Це сприятиме формуванню у дітей внутрішньої сили та переконаності в тому, що успіх і добробут залежать від їхніх рішень та вчинків, а не лише від керівників країни чи ЗСУ.

- *Мораль і духовні цінності не можуть бути відкладеними на завтра.* Особливо важливо навчати дітей моральної відповідальності за свої вчинки та ставлення до інших. Учні можна залучати до підтримки тих, хто постраждав від війни, організовувати акції допомоги постраждалим, збір гуманітарної допомоги або надання психологічної підтримки тим, хто пережив травматичні події. Це допоможе дітям усвідомити важливість моральних дій у кожному моменті життя. Уроки моральності, історії України, релігійні уроки (за потреби та в залежності від регіону) можуть підкреслювати важливість чесності, доброти, терпимості, справедливості та інших духовних цінностей. Навчання дітям того, що мораль і духовність не можуть бути відкладені на завтра, виховує у них стійкість і здатність зберігати людяність навіть у складних обставинах війни. Вчителі та інші дорослі повинні бути живими прикладами

того, як моральні цінності можна реалізувати в умовах війни. Це може включати прояви особистої мужності, підтримку колег, студентів і навіть просто доброти та взаємопідтримку серед учасників освітнього процесу. Виховання на конкретних прикладах допоможе дітям зрозуміти, що моральні цінності не є абстракцією, а практичною основою для кожного дня.

- *Ми будуємо те, що уявляємо, а отже, від глибини, масштабу і творчого хисту нашої уяви залежить наше майбутнє.* Цінність будування майбутнього через уяву є потужним інструментом у вихованні молоді, особливо в умовах війни, коли важливо не тільки виживати, але й зберігати здатність до мрії, креативності та розвитку. Школа може використовувати цю цінність для того, щоб навчати учнів бачити можливості навіть у найскладніших ситуаціях та стимулювати їхню здатність до творчого підходу в пошуку рішень. Школа може організовувати проєкти, в яких учні будуть уявляти і будувати образи майбутнього – як для себе, так і для країни. Це можуть бути як малюнки, так і науково-дослідницькі роботи, соціальні проєкти, що сприяють розвитку ідеї відновлення після війни, мирного співіснування, розвитку технологій, інфраструктури тощо. Творчий підхід дозволить учням поглянути на важкі реалії з позитивної перспективи і повірити, що їхня дія має значення. Учня можна навчити візуалізувати свої цілі та мрії, створюючи план дій для їх досягнення, навіть якщо ці цілі здаються недосяжними в умовах війни. Це може бути інтегровано в уроки, де учні мають змогу уявити, яким буде їхнє майбутнє після закінчення війни, і як вони можуть сприяти його побудові через освіту, кар'єру або волонтерську діяльність.

Тобто, бачимо, що впровадження цінностей УХВЛ в освітній процес має бути явищем цілісним і постійним. Концепція УХВЛ дозволяє педагогам адаптувати методи виховання та навчання до умов війни [5, с. 7]. Не дивлячись на те, що текст Хартії був написаний у 2012 році, основні постулати актуальні сьогодні як ніколи.

Цінності УХВЛ перекликаються із загальнолюдськими та християнськими постулатами. Ми переконані, що впровадження УХВЛ у

програму Нової української школи сприятиме підвищенню якості освіти та виховання молоді.

Саме на базі цінностей УХВЛ доцільно прививати підростаючому поколінню розуміння цілісності української нації. За даними соціологів, в умовах війни суттєво зріс рівень соціальної згуртованості по всій території України. Значення показників відчуття приналежності до своєї країни й плюралістичної ідентичності доволі високі, що засвідчує яскраву вираженість процесів соціальної згуртованості та їх глибоке вкорінення у культурну традицію [1, с. 28]. Ця цінність УХВЛ буде особливо важливою у перспективі, під час післявоєнної відбудови України, яка, сподіваємося, чекає нас найближчим часом.

Висновок. Впровадження Української Хартії вільної людини в освітній процес – це свідомий вибір на користь свободи, успіху та єдності як для людей, так і для держави. У сучасних умовах особливо важливо шукати нові підходи до виховання патріотизму, формування правових і громадянських цінностей як основоположних рис особистості. Ми переконані, що об'єднання зусиль суспільних інституцій сприятиме створенню ефективної системи національно-патріотичного виховання нового покоління. Науково-дослідницька та освітньо-просвітницька діяльність у закладах освіти, спрямована на відновлення історичної пам'яті про традиції України, відіграє ключову роль у цьому процесі. Залучення учасників освітнього процесу до дослідження, охорони та збереження культурної спадщини рідного краю, а також проведення тематичних заходів, як-от тижні правової освіти, створюють дієві механізми для формування громадянської свідомості.

Ці зусилля сприяють вихованню глибокого почуття любові до України та її народу, розвивають правову культуру й правосвідомість молоді. Вони також стимулюють внутрішню мотивацію учнів до саморозвитку та самовиховання, формуючи покоління громадян-патріотів, здатних свідомо діяти задля майбутнього своєї країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Згуртованість суспільства в умовах воєнного стану: актуальність, виклики та шляхи їх подолання: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, м. Кривий Ріг, 16-17 травня 2024 року. Кривий Ріг: КДПУ; Полтава: ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2024. 396 с.
2. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей. Київ, 2018. 40 с.
3. Українська Хартія вільної людини. URL: <https://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny> (дата звернення: 28.04.2025).
4. Формування національної ідентичності українця через цінності Української Хартії вільної людини (м. Тернопіль, Україна, 20-21 жовтня 2022 року). Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, С. В. Костюк, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль: ТОКІППО, 2022. 491 с.
5. Цінності Української Хартії вільної людини як орієнтири освітнього закладу в умовах війни (за підсумками роботи круглого столу); 18 квітня 2022 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль: ТОКІППО, 2022. 28 с.

378.014.6:316.75

Вдовіна Олена Олександрівна,
кандидат наук з соціальних комунікацій,
доцент, провідний науковий співробітник
науково-методичного центру організації
та провадження освітньої діяльності
Національного університету оборони
України, м. Київ

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПРОСТІР ГІДНОСТІ, СВОБОДИ Й ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

В умовах воєнного стану та суспільних трансформацій якість вищої освіти набуває нового змісту. Традиційне розуміння як відповідності стандартам, результативності чи задоволеності споживача вже не охоплює всі виклики, що постають перед університетською спільнотою. Війна загострила ціннісні питання: чого ми навчаємо, кого формуємо, яку відповідальність несе вища освіта перед суспільством?

Українська Хартія вільної людини (УХВЛ), як узагальнення ціннісного консенсусу українського народу, пропонує гуманістичне бачення якості освіти. Вона дозволяє розглядати її як етичну категорію, засновану на гідності, свободі, відповідальності, справедливості та солідарності. У цьому контексті вища

освіта – не лише інституція, а простір для розвитку критичного мислення, автономії та морального зростання. Тому якість слід оцінювати не лише за показниками ефективності, а й за здатністю університету бути середовищем смислу та відповідального вибору.

Концепт якості освіти трансформувався під впливом глобальних і національних змін. На практиці він все ще ґрунтується на формалізованих критеріях – відповідності стандартам, матеріально-технічному забезпеченню, кваліфікації персоналу (відповідно до Закону України «Про освіту» [1] та Національної рамки кваліфікацій [5]), працевлаштуванню випускників. Водночас з позиції викладача і дослідника якість охоплює глибину змісту, розвиток критичного мислення, академічну свободу та відповідальність за формування етично зрілої особистості. Це набуває особливого значення в умовах війни, коли освіта має не лише функціонувати, а й зберігати гуманітарний сенс.

Внутрішні системи забезпечення якості мають виходити за межі формального контролю (відповідно до Положення, затвердженого наказом МОН України № 865 від 01.07.2016 [6]) і ставати простором довіри, діалогу та спільної відповідальності. Якість – це не лише відповідність вимогам, а й процес співучасті, формування громадян, здатних до морального вибору й служіння суспільству. Її гуманістичне осмислення потребує опори на ціннісні засади, що можуть слугувати етичним компасом для академічної спільноти.

Українська Хартія вільної людини апелює до цінностей відповідального громадянства, що обґрунтовує її інтеграцію у сферу вищої освіти. Вона доповнює стандарти якості, поєднуючи гуманістичну сутність освіти з викликами сьогодення. Для викладача – це нагадування про виховну місію; для управлінця – орієнтир ціннісного середовища; для студента – вектор особистісного розвитку. Гідність як базова цінність передбачає визнання унікальності кожного учасника освітнього процесу, що узгоджується зі ст. 6 Закону України «Про вищу освіту» [2], де зафіксовано академічну свободу й

автономію. Реалізація цінностей означає етичну взаємодію, повагу до вибору, справедливість і довіру.

Поєднання формальних стандартів і гуманітарних орієнтирів не суперечить Концепції розвитку вищої освіти на 2021–2031 роки [3], а розширює її бачення. Це відкриває можливість перейти від контролю до розвитку через смислове оцінювання процесів і взаємодій.

Практична реалізація цінностей у внутрішніх системах якості можлива лише за умови їх вкорінення в інституційну політику. У реальному освітньому середовищі значна частина закладів вищої освіти стикається з труднощами впровадження ефективних систем якості – через обмежену автономію, нестачу підготовлених фахівців, збереження формалізованих підходів. Саме тому все більш актуальним стає перехід до ціннісно-орієнтованої моделі, що ґрунтується на чітких етичних орієнтирах та реальній залученості учасників освітнього процесу. Згідно з Положенням про систему забезпечення якості у ЗВО [6] і рекомендаціями НАЗЯВО [4], університети впроваджують власні моделі оцінювання, які набувають дієвості лише на основі етики, відповідальності та залучення.

Етичні кодекси, опитування, участь студентів у формуванні програм, демократичне врядування – ключові інструменти ціннісної трансформації, що відповідають стандартам ESG 2015 [7].

Центри внутрішньої якості мають формувати підтримувальне середовище, ініціювати навчання з етики, доброчесності, ментального добробуту. У такому підході Хартія втілюється в щоденну практику.

Внутрішня якість – це не лише контроль, а ресурс гуманітарного розвитку. Її ефективність залежить від реальних освітніх практик, які транслиують цінності Хартії у взаємодію. Наставницькі програми для молодих викладачів, засновані на гідності та партнерстві, сприяють професійному й етичному зростанню.

На рівні студентського середовища цінності Хартії втілюються через участь у академічних радах, опитуваннях щодо якості освіти, проєктах з

громадянської відповідальності та прав людини. Це сприяє формуванню суб'єктності здобувачів, що є основою демократичного освітнього простору. З боку адміністрації важливою є модель сервісно-орієнтованого менеджменту, заснованого на діалозі, прозорості та інклюзивності, що відповідає духу Хартії – рівності, поваги, спільної відповідальності. Разом із тим, навіть ефективні моделі потребують критичної оцінки. Їхня дієвість залежить від здатності університетів долати як зовнішні виклики, так і внутрішні бар'єри – саме про це йтиметься далі.

Трансформаційні процеси успішні тоді, коли система освіти зберігає місію, внутрішню стійкість і відкритість до змін. Війна актуалізує низку викликів: руйнування інфраструктури, переміщення учасників освітнього процесу, емоційне виснаження, цифрову нерівність, обмежений доступ до якісного контенту. Усе це впливає на якість освіти й вимагає нових управлінських, педагогічних та ціннісних рішень. Особливу загрозу становить втрата академічної ідентичності: освітній процес ризикує звестися до формального передавання знань без рефлексії й діалогу. Тому важливо зберігати гуманітарне ядро якості освіти, орієнтоване на формування вільної, гідної та відповідальної особистості. До внутрішніх бар'єрів належать інерційність управлінських підходів, опір змінам, формалізм і низький рівень культури взаємодії. Подолати їх можливо лише за умов лідерства, заснованого на етиці служіння, стратегічному мисленні та залученні всіх учасників до прийняття рішень. Окремий виклик – поєднання національної специфіки з європейськими стандартами. Українські ЗВО мають дотримуватись вимог ESG [7], водночас зберігаючи ціннісний суверенітет та гуманітарну традицію. Це вимагає професійного осмислення та балансу між інтернаціоналізацією і національною ідентичністю.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, можна стверджувати, що забезпечення якості вищої освіти в Україні у сучасних умовах не може обмежуватися виключно технократичними або формальними критеріями. Якість набуває смислового наповнення лише за умови інтеграції гуманітарного,

ціннісного, етичного компонентів, що здатні надати університетській освіті новий рівень суспільної значущості.

Українська Хартія вільної людини у цьому контексті виступає не декларативним документом, а потенційним концептуальним підґрунтям для трансформації управлінських підходів, академічної культури та освітньої взаємодії. Інтеграція її положень у систему внутрішнього забезпечення якості дозволяє університетам діяти відповідально, прозоро, етично, з урахуванням гідності кожного учасника освітнього процесу. Таким чином, формування ціннісно-орієнтованої моделі якості вищої освіти є не лише відповіддю на сучасні виклики, а й стратегічним напрямом розвитку освітньої системи України, орієнтованої на людяність, свободу та стійкість у часі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту»: Закон від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. Закон України «Про вищу освіту»: Закон від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
3. Концепція розвитку вищої освіти України на 2021–2031 роки: схвалена колегією МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/konceptsiya-rozvitku-vishoyi-osviti-ukrayini-na-2021-2031-roki>
4. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Офіційний сайт. URL: <https://naqa.gov.ua/>
5. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
6. Про затвердження Положення про систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти: наказ МОН України від 01.07.2016 № 865. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0886-16>
7. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). 2015. Brussels, Belgium. URL: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf
8. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>

Возняк Віталій Миколайович,
магістр ПЗВО «Тернопільська
богословська академія імені Патріарха
Йосифа Сліпого», м. Тернопіль;
Науковий керівник:

Зварич Ганна Володимирівна,
доктор філософії, завідувачка кафедри
соціально-гуманітарних наук ПЗВО
«Тернопільська богословська академія
імені Патріарха Йосифа Сліпого»,
м. Тернопіль

«БУТИ УКРАЇНЦЕМ» КРІЗЬ ПРИЗМУ ЖИТТЯ. ДІЯЛЬНІСТЬ І ДУМКИ ОМЕЛЯНА КОВЧА «ЧОМУ НАШІ ВІД НАС УТІКАЮТЬ?»

Україна опинилася в епіцентрі жорстокої війни, яка триває вже одинадцять років і впливає на кожного з нас. Це не просто збройне протистояння – це боротьба за наше право бути, за свободу, гідність і незалежність. Ворог прагне знищити українську ідентичність, використовує всі засоби – від пропаганди до фізичного терору. Ми живемо у постійному напруженні, між минулим мирним життям і невідомим майбутнім, щодня долаючи страх, біль і втрати.

У цьогорічному Великодньому посланні владика Теодор Мартинюк, архієпископ і митрополит Тернопільсько-Зборівської архієпархії Української Греко-Католицької Церкви, завершує своє послання словами: «Христос Воскрес! Воскресне Україна!»¹. Ці слова підкреслюють нерозривний зв'язок між християнською надією на воскресіння і надією на відродження народу, держави, культури та гідності в обставинах страждання. «Христос воскрес!» – це центральне великоднє вітання, яким християни проголошують перемогу Ісуса Христа над смертю, гріхом і темрявою. Це джерело християнської радості та надії. «Воскресне Україна!» – це національно-духовна паралель до воскресіння Христа. В умовах війни і страждань владика висловлює віру, що так само, як Христос воскрес із гробу, так і Україна підніметься з руїни, страждання, втрат – до свободи, миру і відновлення. Це не просто побажання, а проголошення віри в Боже провидіння та силу воскресіння. Самі ці слова

¹ «Великоднє послання архієпископа та митрополита Теодора Мартинюка на 2025 рік Божий» // Веб сторінка: Тернопільсько-Зборівська архієпархія Українська Греко-Католицька Церква, <https://tze.org.ua/2025/04/velykodnye-poslannya-arhyepyskopa-ta-mytopolyta-teodora-martynyuka-na-2025-rik-bozhyj/> (30.04.2025).

перегукуються із духом Української Хартії вільної людини, яка стверджує: справжня свобода народжується з гідності, відповідальності та внутрішньої сили людини.

Якщо ми глянемо на історію України, на історію Церкви, то можемо побачити дуже багато людей, святих, які плекали у собі ті чесноти, які ми можемо зустріти в ідеї Української Хартії вільної людини. Одним із таких прикладів для наслідування є блаженний Омелян Ковч (1884-1944) – український греко-католицький священник-місіонер, ісповідник, капелан Української Галицької Армії, громадський діяч, патріот, праведник України, блаженний священномученик, покровитель душпастирів УГКЦ.

Життя та діяльність Омеляна Ковча є прикладом нескореної гідності, людяності і наполегливої душпастирської праці у найскрутніших обставинах, а його далекоглядність та суворі принципи, викладені у брошурі «Чому наші від нас утікають?» (1932 р.), досі можуть бути помічним інструментом для формування нових поколінь. Тут можна знайти багато думок, які є актуальними в наш час.

Бути українцем – це не лише справа народження, мови чи зовнішніх атрибутів. Це – глибоке моральне покликання. Через цю призму, у світлі Української Хартії вільної людини, відкривається глибоке розуміння того, якою має бути українська ідентичність – не лише етнічною, а передусім духовно-етичною. У своєму творі Ковч болісно говорить про те, як багато українців розчаровуються у власному народі через зневіру, поділи, егоїзм. Він запитує: «Чому наші від нас утікають?» – не звинувачує інших, а звертає погляд всередину. Це співзвучно першому принципу Української Хартії вільної людини – визнання гідності кожної особи. Без визнання гідності в ближньому, без внутрішньої культури взаємної пошани нація розпадається зсередини.

Ковч зауважує, що часто ми вимагаємо багато – поваги, справедливості, уваги – але самі не вміємо дати цього іншим. Він закликає до самовимоги, до служіння. Українська Хартія вільної людини каже: «Свобода – це не право робити, що заманеться, а обов'язок чинити за совістю». Глибоке розуміння

гідності кожної людини, незалежно від нації чи віри – саме те, що проголошує Українська Хартія вільної людини, гідність є первинною цінністю, з якої випливають усі інші права. Воля починається з внутрішньої дисципліни, а не з зовнішніх вимог.

Одним із головних мотивів твору є криза довіри й чесності у стосунках між своїми. Ковч не боїться називати зло по імені, але його критика – не руйнівна, а лікувальна. Він звертається до сумління свого народу. Подібно до цього, Хартія закликає: «Правда і совість мають бути мірилом вчинків людини». Саме тому Омелян не мовчав у часи зла – ні на амвоні, ні у в'язниці, ні у своїх текстах. Невміння приймати зауваження нищить конструктивну співпрацю та відповідальність за спільноту та її майбутнє.

Отець Омелян Ковч шукає відповіді, якою має бути місія Церкви та її ідентичність на початку ХХ ст. та в майбутньому. На думку автора, важливо будувати ідентичність на міцних основах духовності, моральності, культури, які допомагають зростати особистостями, відповідальним за успішний розвиток Церкви, суспільства, народу. Блаженний Омелян Ковч звертається до нас, аби ми задумалися: «Так і в кожній людині є утаєні різні добрі й лихі норови, а резонує цей, який почує себе подібним із зовнішнім. Тому, коли промовимо до нього любов'ю – відізветься любов, промовимо ненавистю – відізветься ненависть, промовимо гордістю – відізветься гордість, а промовимо покорою – відповість покора²».

Бути українцем для Омеляна Ковча не означає протиставляти себе іншим, а навпаки – будувати міст, бути свідком людяності. Це не лише мова чи етнічна приналежність, а здатність любити свій народ і служити йому, навіть тоді, коли він зранений і поділений. Він не відкинув свій народ, коли побачив його слабкості – отець його полюбив ще глибше. Це глибока українськість, співзвучна Українській Хартії вільної людини, яка закликає поєднувати

² Блаженний Омелян Ковч, *Чому наші від нас утікають?*, 2-ге вид., виправлене . Львів: Свічадо, 2019, 119.

національну ідентичність із відкритістю до світу, та, яка є відкрита, відповідальна, гідна, вкорінена в правді і готовності до служіння.

Українська ідея характеризується своєю консолідацією всіх для певних здобутків і є важливою передумовою об'єднання суспільства та усвідомлення своєї належності до національної української ідентичності. Війна дала українському суспільству потужний імпульс до змін, деякі з них позитивні і мають, безперечно, історичне значення.

«Мова – це джерело багатства для кожної людини, неправильне її трактування приховує за собою фатальні наслідки», – пише блаженний. Українська мова є однією з найважливіших складових національної ідентичності. Вона є засобом збереження та передавання культурної спадщини. діяльності Омелян Ковч постійно наголошував на значенні рідної мови. Він проповідував, навчав, організовував читальні. У творі «Чому наші від нас утікають?» можна відчитати і мовну тривогу: коли народ втрачає пошану до себе, він втрачає мову. А без мови розпадається не тільки культура, але й ідентичність. Українська Хартія вільної людини також стверджує, що рідна мова – не лише засіб вираження, а форма буття особистості в культурі. Для Ковча українська мова була частиною покликання: служити людям рідним словом, яке зцілює, навчає, об'єднує.

Щоб у серцях вірних народилося довіра до Христа та щоб закорінилися християнські чесноти, а особливо їх фундамент – християнська любов, то потрібно проповідувати живого Христа. Духовний успіх серед вірних мають не добрі проповідники, а лише ті, які проповідують «Христа розп'ятого». Релігія є особливою складовою української ідентичності, адже православ'я та греко-католицизм відіграли значну роль у формуванні духовної ідентичності багатьох українців.

Бути українцем означає бути частиною великої історії, пишатися своєю мовою та культурою, мати глибокі корені і традиції. Бути українцем означає володіти українською мовою та знати історію України, Церкви.

У світлі Української Хартії вільної людини, життя і слово Омеляна Ковча показують, що українська ідентичність не зводиться до символів чи гасел. Вона вкорінена у гідності, свободі, совісті, служінні, вірності рідному слову та відкритості до іншого. Бути українцем – це не привілей, а покликання. І як показує приклад блаженного Ковча, це покликання, яке варте навіть життя. Бути українцем, як вчив Ковч, – це бути людиною глибини, світла й відповідальності. Це не тільки виклик, а й честь. Не втікай від свого. Стань поруч. Люби. Працюй. Будь гідним. Саме такого громадянина формує Українська Хартія вільної людини. Таким був блаженний Омелян Ковч.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Блаженний Омелян Ковч, Чому наші від нас утікають?, 2-ге вид., виправлене. Львів: Свічадо, 2019.
2. «Омелян Ковч: історія життя, як приклад світлої жертковності та гуманізму» // *Синод Єпископів УГКЦ*, URL: <https://synod.ugcc.ua/data/omelyan-kovch-istoriya-zhyttya-yak-pryklad-svitloy-zhertovnosti-ta-gumanizmu-14342/>.
3. «Великоднє послання архієпископа та митрополита Теодора Мартинюка на 2025 рік Божий» // Веб сторінка: Тернопільсько-Зборівська архієпархія Українська Греко-Католицька Церква, URL: <https://tze.org.ua/2025/04/velykodnye-poslannya-arhyepyskopa-ta-mytropolita-teodora-martynyuka-na-2025-rik-bozhyj/> (30.04.2025)
4. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnojiljudyny>
5. Гладун В. В. Українська Хартія вільної людини в контексті формування національної ідентичності молоді і умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль. 2024. С. 71-77.
6. Клапач Г. Р. «Бути українцем» означає володіти українською мовою та знати історію Церкви: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль. 2024. С. 124-126.
7. Джеджула О. М. Організаційні умови формування української ідентичності майбутнього фахівця в аграрних університетах: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль. 2024. С.80-85.

УДК 378.14

Волкова Наталія Павлівна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та
педагогіки ВНЗ «Університет
імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро

**ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ В
ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В
КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ**

Проблема збереження ментального здоров'я особистості, зокрема студента, є однією із актуальних тем сьогодення, в силу зростання невизначеності, постійної напруги та тривожності через жахи повномасштабного вторгнення, вимушене переселення громад та регіонів. У Всеукраїнській програмі ментального здоров'я «Ти як» зазначено, що стрес та знервованість стали буденністю для майже 80% українців [3]. Осмислення цієї проблеми вимагає від закладів вищої освіти створення власної траєкторії та системи заходів щодо збереження ментального здоров'я усіх учасників освітнього процесу, які у переважній більшості живуть та працюють у ситуаціях постійного, хронічного стресу.

Аналіз наукових доробок засвідчує, що вивченню психічних аспектів здоров'я особистості, сутності психічного здоров'я, його видів присвячено наукові праці зарубіжних дослідників (Д. Келлі, С. Мадди, К. Роджерс та ін.) та вітчизняних (В. Балахтар, І. Галецька, І. Коцан, С. Кравченко, М. Кічула, Г. Ложкін, Н. Мачинська, В. Філіпов, О. Чекстєре та ін.).

Щодо самого поняття «ментальність», то його тлумачать як індивідуально-суб'єктивний образ бачення світу, що формується у процесі дорослішання й набуття життєвого досвіду суб'єкта в соціально-культурній спільноті, зокрема й стосовно здоров'я; стійкий та характерний для конкретної особистості спосіб мислення, емоційного реагування та сприйняття довкілля; сукупність психологічних особливостей, які визначають, як людина сприймає світ навколо себе, як вона взаємодіє з іншими, як ставиться до викликів і проблем, а також як реагує на стресові ситуації [9].

Щодо розуміння сутності феномена «ментальне здоров'я», то Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає його як стан добробуту, коли людина може справлятися зі стресами, плідно працювати і робити внесок у свою громаду або спільноту [2]. Аналізуючи погляди науковців (В. Балахтар [1], І. Галецька [4], С. Максименко [7], І. Шупта [11]), зазначимо, що вони презентують ментальне (психічне) здоров'я як: інтегративну динамічну характеристику особистості, сутність якої полягає в поступовому усвідомленні

та прийнятті особливостей свого психічного розвитку, своєї особистості, своєї індивідуальності, активній позиції самої людини, її зацікавленості у своєму психічному розвитку, особистісному та духовному зростанні, орієнтації не лише на зовнішні норми, але й на внутрішні орієнтири, гармонізації стосунків зі світом [11]; специфічну складно-інтегральну якість індивіда, виникнення та розвиток якої зумовлений впливом сукупності зовнішніх (соціальних, біологічних) і внутрішніх (психологічних) факторів, що в свою чергу зумовлює прояв різноманітних психологічних особливостей в професійній діяльності [7]; гармонійне поєднання усіх особистісних та професійних якостей і властивостей, що визначають особистість, забезпечують її стійкість, урівноваженість та здатність протидіяти впливам, що прагнуть зруйнувати її цілісність [1, с. 67]. Ментальне здоров'я охоплює стан психічного благополуччя, позбавлений хворобливих психічних проявів і такий, що уможливорює свідому регуляцію поведінки та діяльності [6].

Як чинники, які обумовлюють стан ментального здоров'я (виявляється у тому, на якому рівні розвитку в особистості знаходяться психічні функції, наскільки миттєво чи ні людина реагує на певні зміни (думками, емоційно, діями), які психологічні особливості у психіці вона має та як вона будує взаємовідносини з оточуючими представниками різних соціальних спільнот), В. Філіпов виокремлює такі: соціальні, екологічні та навіть економічні [10].

Усвідомлюємо, що рівень ментального здоров'я студентів впливає на загальний стан їх здоров'я, визначає їх успішність у життєдіяльності, навчальній діяльності, професійному становленні й саморозвитку. А отже, заклади вищої освіти мають піклуватися про здоров'я студентів, сформувавши власну траєкторію та систему заходів у цьому аспекті.

Які ж засоби, спрямовані на збереження ментального здоров'я студентської молоді, запроваджено в Університеті імені Альфреда Нобеля після початку військової агресії?

Перш за все – це розробка та впровадження цілісної програми турботи про ментальне здоров'я студентів, яка включає лекційні, тренінгові та

корекційно-розвивальні заходи. Для студентів проведено курс лекцій: «Психологія здоров'я», «Допомога під час панічних атак: допоможи собі сам», «Психологічна характеристика ситуації невизначеності в життєвому просторі особистості», «Особистість і стрес», «Ресурси особистості як основа психологічного здоров'я», «Сприйняття реальності (керувати своїм емоційним станом)», «Життя в тривожному стані: приховати або визнати», «Страх як норма: усвідомлення та подолання», «Як зберегти спокій під час війни». Організовано діяльність постійно діючої щотижневої онлайн-групи психологічної підтримки студентів і співробітників Університету, учасниками якої крім викладачів університеті стали зарубіжні фахівці, а саме: Бред Лендрі (спеціаліст Військової психологічної клініки при Університеті Дюкейн (Піттсбург, Пенсильванія)), Деніс Старков (психотерапевт і супервізор у методі транзактного аналізу), Алісія Кусяк-Браунштейн (Ph.D., MSW: працює з групами ризику (США)), Джеймс Уеслі Вільямс (консультант з ментального здоров'я (США) та ін.). Проведено тренінги: «Способи регуляції емоційного стану», «Способи подолання страху», «Арт-терапевтичні прийоми підтримання психологічного здоров'я особистості» тощо. Для студентів, їх дітей організовано щоденні заняття в рамках проєкту «Допомога дитині – допомога батькам».

Організація для науково-педагогічних працівників університету марафону онлайн-зустрічей з вітчизняними фахівцями та лекторами європейських країн, спрямованого на оволодіння компетентностями щодо забезпечення власного ментального здоров'я та покращення психоемоційного стану студентів в умовах воєнного часу. Тематика таких зустрічей залежала від актуальних потреб викладачів: «Перша психологічна допомога для тих, хто поруч», «Як адаптуватись до праці в умовах війни і не вигоріти емоційно», «Що потрібно знати близьким та родині військовослужбовця», «Зустріч із мужнім Я», «Психологічна підтримка внутрішньо переміщених студентів», «П'ять стадій прийняття горя, втрат та важких життєвих ситуацій», «Підтримка осіб, які безпосередньо перебувають у зоні ризику», «Супервізійна та психологічна

підтримка студентів», «Допомога під час панічних атак: допоможи собі сам», «Міжнародні протоколи психологічної підтримки», «Як подолати страх і паніку. Практичні поради стану невизначеності» та ін.

В Telegram-каналі для науково-педагогічних працівників, студентів та випускників університету створено групу NOBEL#PSY_SUPPORT із посиланням на матеріали, що стосуються питання збереження та охорони психічного здоров'я особистості.

Викладачі кафедри стали учасниками проєкту «Допомога допомагаючому» від Університету імені Альфреда Нобеля у партнерстві з «Психічне здоров'я для України». Метою проєкту стала: психоедукація та надання психологічної підтримки фахівцям першого контакту (психологам і соціальним педагогам працівникам) закладів передвищої освіти та формування толерантності до невизначеності заради зміцнення психічного здоров'я населення. Завдання проєкту: навчити ефективним прийомам та методам надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу; посилити психологічну стійкість фахівців першого контакту; сформувати професійну спільноту для взаємопідтримки та фахової взаємодії психологів та соціальних працівників закладів передвищої освіти.

Крім зазначеного, в рамках україно-швейцарського проєкту «Психічне здоров'я для України» проведено універсальний тренінг з психічного здоров'я.

Разом із тим вимоги часу зумовлюють розробку цілісної програми промоції ментального здоров'я та превенції його порушень на робочому місці для учасників освітнього процесу та працівників університету; глибокий аналіз й оцінювання стану ментального здоров'я студентів, викладачів, працівників університету, проблем і складнощів, причин їхнього виникнення, а також наявних ресурсів освітнього середовища; моделювання візії закладу освіти у сфері ментального здоров'я, визначення стратегій його діяльності; культивування культури, яка схвалює цінності щодо збереження ментального здоров'я членів колективу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Балахтар В. В. Психологічне здоров'я фахівців з соціальної роботи в умовах сьогодення. Психологічне здоров'я персоналу організацій в умовах пандемії COVID-19: проблеми та технології забезпечення : мат. XIV міжнар. наук-практ. онлайн-конф. психології (21 травня 2020 року) / за наук. ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. Н.М. Бендерев, А.М. Шевченко, О.В. Креденцер. Київ – Біла Церква, 2020. С. 65-68.
2. Всесвітня організація охорони здоров'я. URL: https://vue.gov.ua/%D0%92%D1%81%D0%B5%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8_%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%E2%80%99%D1%8F
3. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?» URL: <https://howareu.com/pro-prohramu#:~:text=>
4. Галецька І. Загальна характеристика структури психологічного здоров'я. Психологічні перспективи. Вип. 13. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Л. Українки, 2009. С. 47-54.
5. Кравченко, О. Соціально-психологічна підтримка ментального здоров'я учасників освітнього процесу в кризових ситуаціях (практичний досвід). *Social Work and Education*, 2023. Vol. 10, No. 1. pp. 35-46. DOI: 10.25128/2520-6230.23.1.4.
6. Кічула М. Я., Заворотна В. М., Трущенко Л. В., Вишньовський А. В. Психічне здоров'я студентів в умовах воєнного стану як соціальна парадигма. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*, 2024. (4), 23–28. URL: <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2023.4.14422>
7. Максименко С. Д., Максименко К. С. Психологічне здоров'я та його порушення. Проблеми сучасної психології. 2018. Т.2. С. 1–13.
8. Перетятко Л. Г., Тесленко М. М. Дослідження особливостей психічного здоров'я студентів у закладах вищої освіти різного спрямування. *Психологія і особистість*. 2018. № 2 (14). С. 108-120.
9. Український психологічний хаб. URL: <https://www.psykholoh.com/post/>
10. Філіпов В. Ф. Теоретичні засади проблеми збереження ментального здоров'я педагога у сучасних умовах. *Слобожанський науковий вісник. Серія Психологія*, випуск 2, 2024. С. 83-87.
11. Шупта І. М. Психічне здоров'я як морально-етична складова професійної діяльності. URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/node/5554/psychichnezdorovyayakmoralno-etychnaskladova.pd>

УДК: 37.013.42:374

Гаврилюк Валерій Юрійович,
старший викладач кафедри суспільно-гуманітарної освіти, методист навчально-методичного кабінету «Центр національно-патріотичного виховання» КНЗ КОР «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», м. Біла Церква

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ РОДИННОЇ ПЕДАГОГІКИ У КОНТЕКСТІ УХВЛ

Повномасштабна війна росії проти України, боротьба за державну незалежність і територіальну цілісність, збереження власної історії та культури актуалізували проблему формування духовно-моральних цінностей дітей і учнівської молоді. Надважливим чинником становлення молодих українців є освіта та виховання. На цьому наголошують і учасники ініціативної групи «Першого грудня»: *«Виховання та освіта – це першооснова для будь-яких змін у нашій країні, стійкості Української держави і її сталого поступу»* [6].

Родинне виховання, побут та обрядовість – універсальні засоби передачі культурно-історичних традицій і життєвого досвіду від покоління до покоління, від батьків до їхніх дітей, формування статево-рольової та національно-культурної ідентичності (відчуття належності до українського народу, його мови, культурно-історичних традицій, звичаїв і обрядів). Тому, вважаємо родинну педагогіку здобувачів позашкільної освіти дієвим засобом формування у них високих духовно-моральних цінностей шляхом особистого «занурення» в історію, культуру, побут свого роду та народу.

Українські народні прислів'я як виховні приписи, що акумулювали філософію буття етносу, його світоглядні та духовні цінності, повчають: *«З родини йде життя людини», «Дерево міцне корінням – людина родиною», «Яке дерево, такі його квіти, які батьки, такі й їхні діти»*. Світочі української педагогіки та духовні лідери нації теж акцентують увагу на надважливій ролі родини у вихованні дітей: *«Дитина – дзеркало родини; як у краплі води відбивається сонце, так у дітях відбивається моральна чистота матері і батька», «Виховання дітей – це віддавання духовних сил. Людину ми творимо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, любов'ю батька і матері до людей, глибокою вірою в красу і гідність людини...»* (Василь Сухомлинський) [8, с. 413]; *«Традиційна українська родина – то перша школа любові, національного виховання, світлиця моральних чеснот і благородних вчинків, плекальниця пошанівку рідної мови, народних звичаїв,*

традицій, свят, обрядів», «...необхідно якнайрішучіше повернутися до української родинної етнопедагогіки, до відродження традиційного статусу української родини з її непорушним авторитетом, подружньою вірністю, любов'ю до дітей і відданістю святому обов'язку їх виховання» (Мирослав Стельмахович) [7, с. 11]; «Батько й мати, створюючи атмосферу любові, повинні дати відчуття дитині її гідності і гідності інших людей. Потрібно плекати в дитині любов не тільки до себе, а й до ближніх. Тільки в такий спосіб можна «виросити» щасливу людину» (Любомир Гузар) [5].

Але життєві реалії сьогодення, пов'язані з війною, економічною нестабільністю, соціальною несправедливістю, освітніми та виховними втратами, зовсім інші: *«...зубожіння, несправедливість і невпевненість виплекали у суспільстві внутрішнє розчарування, що стоїть на межі з духовною порожнечою» [9].* Учасники ініціативної групи «Першого грудня» з сумом констатують, що *«ми втрачаємо з поля зору найважливіше – взаємини в українських сім'ях, в яких для будь-якої людини закладається основа сприйняття і розуміння світу і моралі. Острах перед цінностями, невміння їх додержуватися, а, як наслідок, байдужість суспільства і держави до справи нефальшивого й уважного плекання духовно здорових родин, де є взаємна повага, допомога і любов, є однією з найглибших причин нашої загальної внутрішньої відчуженості» [6].* За таких обставин смислові конструкти УХВЛ є дорожньою картою для українського суспільства: *«Треба шукати світла відповідей, які дають силу проти зневіри і надають сенсу нашому життю»; «Відповідальність за своє життя, а отже, його успіх, добробут і щастя нікому не може бути переданою. Ми самі несемо відповідальність за себе... Мораль і духовні цінності не можуть бути відкладеними на завтра. Вони завжди потрібні сьогодні» [9].*

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» зазначає: *«Духовно-моральне виховання – наскрізний виховний процес, спрямований на формування та розвиток духовних і моральних цінностей... здійснюється за*

такими напрямками: популяризація та поширення україномовного культурного продукту; популяризація та збереження культурної спадщини та культурних цінностей України, сприяння утвердженню сімейних цінностей та активне залучення сім'ї до національно-патріотичного виховання» [4]. Ці нормативні приписи чітко узгоджуються з положеннями УХВЛ: «Бути українцем означає усвідомлювати свою причетність до України і розвивати інтелектуальну, духовну та політичну україноцентричність: внутрішню – ту, яка постає з особистого зусилля кожного з нас, – єдність нашого народу, його земель, культури, історії і майбутнього» [9]. А Блаженніший Любомир Гузар наводить усім зрозумілу істину, що поєднує патріотичне, духовно-моральне та родинне виховання: «Згадаймо Десять заповідей Божих: «Шануй отця і матір». Ми повинні любити всіх на цьому світі, але особлива любов і опіка має бути до батька і матері. А Батьківщина – це в широкому значенні національна родина, і іншої в нас немає. Якщо я українець, то я маю dbати про Україну» [1].

Важливу роль у формуванні духовно-моральних цінностей дітей в умовах війни відіграє позашкільна освіта з її соціально-педагогічною спрямованістю, варіативністю, мобільністю, орієнтацією на запити здобувачів освіти, їхніх батьків і громади. Заклади позашкільної освіти (ЗПО) трансформувалися у дієві осередки патріотичного та духовно-морального виховання, реалізації гуманітарних проєктів, волонтерської і благодійницької діяльності усіх учасників освітнього процесу (педагогів, здобувачів освіти, їхніх батьків) [3].

ЗПО активно залучають вихованців до дослідження власного родоводу, імен предків, їхніх особистих досягнень, вивчення долі членів родини на історичному тлі громади, народу та держави, складання генеалогічних таблиць. Дієвим є упорядкування альбомів родинних світлин; проведення виставок традиційного народного одягу, прикрас, предметів побуту старших членів родини; вивчення популярних родинних свят і обрядів, пов'язаних з народженням, зміною вікового або соціального статусу (повноліття, весілля, проводи до війська) членів родини; оволодіння традиційними видами народного мистецтва та ремесел, якими володіли старші члени родини

(декоративним розписом, вишивкою, ткацтвом, гончарством, лозоплетінням, різьбленням); вивчення родинного фольклору, улюблених пісень, колискових, колядок, щедрівок, приказок, легенд та переказів; запозичення традицій харчування, рецептів родинних повсякденних і святкових страв тощо [2–3].

Маємо результативний досвід участі батьків і членів родин здобувачів позашкільної освіти у формуванні духовно-моральних цінностей нащадків шляхом залучення до освітніх, виховних і дозвіллевих заходів ЗПО: родинних свят до Дня матері та Дня батька; усних журналів «Я, моя родина, мій народ – спадкоємність поколінь», «Дерево мого роду: герої у моїй родині»; майстер-класів, воркшопів з народних ремесел, декоративно-вжиткового мистецтва, виготовлення оберегів і подарунків для ЗСУ «Код нації», «Обереги для наших Героїв»; літературних, концертних програм «Люби і знай свій рідний край!», «Наша мова – калинова!»; патріотичних флешмобів «Хай в серці кожної родини живе любов до України!»; театралізованих фольклорно-етнографічних дійств, вечорниць, родинних свят, свят і обрядів календарного циклу «Духовна криниця народних традицій», «Вінок калиновий сплітаю із звичаїв рідного краю»; інтелектуальних ігор і вікторин, конкурсів знавців історії, культури, звичаїв і традицій українського народу «Я знаю все про рідну Україну!»; конкурсів малюнків, світлин «Моя країна – Україна!», «З Україною в серці!»; навчальних або віртуальних екскурсій до об'єктів історичної та культурної спадщини рідного краю «7 чудес Київщини», «Перлини рідного краю»; спортивних ігор і змагань «Ігри патріотів», «Козацькі забави», «Мама, тато, я – спортивна сім'я!»; трудових толок, благодійних акцій для ВПО, людей третього віку «Щире слово, добре діло душу й серце обіграло», «Не будь байдужим!» [2–3].

Для підвищення рівня психолого-педагогічної культури батьків, допомоги виховувати дитину красою своїх взаємин, поєднання виховних зусиль ЗПО та сім'ї, вважаємо за доцільне проведення просвітницьких заходів, бесід, навчальних тренінгів, індивідуальних консультацій за темами: «Від роду до народу», «Родинне виховання як складова української народної педагогіки»,

«Українська родина – українська дитина – українська людина», «Поведінковий етос української родини», «Традиційні свята та обряди української родини» [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. 10 порад Блаженнішого Любомира Гузара українцям. URL: <https://1-12.org.ua/2015/05/22/3546> (дата звернення: 01.05.2025).
2. Гаврилюк В. Ю. Формування духовно-моральних цінностей здобувачів позашкільної освіти засобами української народної педагогіки та родинознавства / В. Ю. Гаврилюк // *Педагогічні засади запобігання насильству в освітньому закладі і сім'ї: вплив цифровізації та воєнної реальності*: матеріали круглого столу (Київ – Біла Церква, 14 травня 2024 р.) / за ред.: Л. Канішевської, К. Плівачук. Біла Церква: КНЗ КОР «КОПОПК», 2024. С. 27–31.
3. Гаврилюк В. Ю. Формування національно-культурної ідентичності здобувачів позашкільної освіти засобами українського родознавства // *Сучасні тенденції підвищення якості освіти*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-педагогічної конференції (м. Київ, 22–23 серпня 2023 р.). Київ: НЕНЦ, 2023. С. 7–9.
4. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 р. № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
5. Любомир Гузар: «Кожну дитину належить виховувати в душі бажання робити добро іншим...». URL: <https://kyrios.org.ua/news/ugcc/21904-ljubomir-guzar-kozhnu-ditinu-nalezhit-vihovuvati-v-dusi-bazhannja-robiti-dobro-inshim.html> (дата звернення: 01.05.2025).
6. «Освіта в Україні: творення суспільного замовлення». Позиція ініціативної групи «Першого грудня». URL: <https://1-12.org.ua/2013/06/04/1943> (дата звернення: 01.05.2025).
7. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка: навчальний посібник. Київ: ІСДО, 1996. 288 с.
8. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5 томах. Том 5. Статті. Київ, 1977. 639 с.
9. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnojiljudyny> (дата звернення: 01.05.2025).

УДК 37.091

Гайда Василь Ярославович,
доктор філософії, викладач кафедри
змісту і методик навчальних предметів
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

СТЕМ-ОСВІТА І ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ СМИСЛОВИХ КОНСТРУКТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

Освіта в Україні переживає період глибоких трансформацій, зумовлених повномасштабною війною, що триває на території держави. У таких умовах

школа перестає бути лише освітнім середовищем – вона стає простором підтримки, стійкості й формування громадянської позиції. Педагоги, як ключові учасники освітнього процесу, потребують не лише методичного оновлення, а й глибокої внутрішньої опори на ціннісні орієнтири. Українська Хартія вільної людини (УХВЛ) виступає важливим ціннісним документом, що задає напрямок формування особистості в умовах викликів воєнного і повоєнного часу. УХВЛ акцентує увагу на таких смислових категоріях, як свобода, гідність, відповідальність, патріотизм, які мають бути інтегровані у всі рівні освіти. Поєднання ідей Хартії з професійним зростанням педагогів відкриває можливості для глибшого переосмислення ролі вчителя в новій українській школі [0]. Одним із провідних напрямів, що дозволяє формувати компетентну, вмотивовану й ціннісно-зорієнтовану особистість, є STEM-освіта. Вона не лише забезпечує розвиток наукового і технічного мислення, а й сприяє вихованню відповідального громадянина. Інтеграція STEM-підходів із цінностями УХВЛ дозволяє створити цілісну модель сучасної української освіти [0]. Саме в цьому перетині – цінностей і технологій – криється потенціал якісного оновлення професійного розвитку педагогів.

Українська Хартія вільної людини є важливим ціннісним документом, який окреслює ідеали, що мають бути в основі формування сучасного громадянина. Вона містить смислові конструкти, що мають безпосереднє значення для професійного зростання вчителя: гідність, свобода, відповідальність, національна ідентичність, критичне мислення [0]. Ці категорії набувають особливої ваги в умовах війни, коли освіта стає інструментом не лише знаннєвого, а й морального опору. Гідність допомагає педагогу зберігати професійну й особисту стійкість, а свобода – виховувати самостійність і відкритість до нового. Відповідальність мотивує вчителя до постійного саморозвитку та чесного виконання професійного обов'язку. Національна ідентичність стає важливим чинником збереження культурної спадщини та посилення єдності українського суспільства. Критичне мислення, у свою чергу, є основою для формування незалежної, мислячої особистості – як у вчителя, так

і в його учнів. Хартія задає стратегічний напрям для освітньої політики в період війни та післявоєнного відновлення, орієнтуючи її на людину як головну цінність. Учитель у такій системі виступає не лише джерелом знань, а й носієм і транслятором базових смислів, що формують нову ідентичність українця.

STEM-освіта орієнтується на інтеграцію знань із природничих наук, технологій, інженерії та математики для вирішення реальних життєвих проблем. Її ключовими характеристиками є міждисциплінарність, практична спрямованість, проєктний і дослідницький підхід до навчання. Цей формат стимулює розвиток критичного мислення, творчості та відповідального ставлення до процесу і результату [0]. STEM-освіта природно поєднується зі смисловими конструктами Української Хартії вільної людини – свободою мислення, відповідальністю за прийняті рішення, національною ідентичністю через орієнтацію на суспільно корисну діяльність. У такій моделі навчання учень не є пасивним споживачем знань, а виступає активним дослідником і творцем. Саме через практичну діяльність у STEM-проєктах формується здатність аналізувати, оцінювати і робити вибір – ознаки критично мислячої особистості. Проєктна робота вимагає не лише технічної точності, а й відповідальності за результат, що гармонійно узгоджується з принципами Хартії. STEM також сприяє навчанню співпраці, діалогу та врахуванню інтересів спільноти – якостей, необхідних вільній людині демократичного суспільства. Таким чином, STEM-освіта стає ефективним інструментом виховання активного, освіченого й ціннісно-орієнтованого громадянина.

Підвищення кваліфікації педагогів – це не лише оновлення методичного інструментарію, а й можливість глибшого засвоєння ціннісних орієнтирів, які формують основу освітньої місії в умовах війни [0]. Українська Хартія вільної людини пропонує вчителю цілісну систему смислів, що можуть бути інтегровані в освітню практику через зміст курсів і тренінгів. Сучасні програми підвищення кваліфікації дедалі частіше включають модулі, присвячені національній ідентичності, відповідальності, свободі та гідності як базовим складовим професійної культури вчителя. Особливо цінним є включення кейсів

з української науки та історії, які допомагають переосмислити місію педагога. Наприклад, життя і наукова діяльність Івана Пулюя, Ігоря Сікорського чи Олени Казимірчак-Полонської є взірцями моральної стійкості, патріотизму та наукової доброчесності [0]. Їхні приклади надихають вчителів на особистісне зростання й поглиблюють усвідомлення ролі освіти у збереженні української національної ідентичності. Через аналіз біографій цих постатей учитель навчається транслювати учням не лише знання, а й смисли. Підвищення кваліфікації, що базується на ідеях УХВЛ, допомагає створювати середовище, де педагог стає моральним лідером. Таким чином, воно є важливим засобом оновлення внутрішньої місії вчителя та його здатності діяти відповідально у викликах сучасності. Підвищення кваліфікації педагогів у цьому контексті має не лише технічне чи методичне значення. Це – простір для ціннісного переосмислення професії вчителя. Тренінги, майстер-класи, освітні платформи мають інтегрувати смислові конструкти Хартії: «Я – людина гідності», «Я – відповідальний громадянин», «Я – частина української держави», «Я – вільна людина, здатна до критичного мислення». Особливо важливо це для вчителів природничо-математичних дисциплін, які формують раціональний стиль мислення й відповідальне ставлення до результатів дій.

Заклади післядипломної педагогічної освіти, зокрема ТОКІППО, відіграють важливу роль у формуванні професійної культури вчителів, орієнтуючи їх на ціннісні орієнтири, що відповідають сучасним вимогам освітньої політики. Інститути післядипломної освіти мають унікальну можливість інтегрувати принципи Української Хартії вільної людини у програми підвищення кваліфікації, щоб допомогти педагогам краще зрозуміти і впроваджувати ідеї гідності, свободи та відповідальності. Вони стають платформами для розробки курсів і тренінгів, які розширюють ціннісну рамку педагогічного процесу і допомагають педагогам адаптуватися до викликів воєнного часу та повоєнного відновлення. Інтеграція УХВЛ у програми професійного розвитку сприяє формуванню у педагогів компетентностей, які відповідають новим вимогам до сучасної освіти, забезпечуючи сталість та

якість навчання. Масштабування цієї ініціативи дозволяє забезпечити її впровадження в усіх регіонах України, тим самим підвищуючи рівень професійного розвитку вчителів на національному рівні [0]. Такий підхід допомагає створювати єдину систему цінностей, яка сприятиме ефективному розвитку освіти в умовах сьогодення.

Єдність між професійною та ціннісною складовою освіти є необхідною для формування вчителів, здатних ефективно реагувати на виклики сучасності і виховувати учнів, орієнтуючи їх на високі моральні та інтелектуальні стандарти [0]. Комбінація STEM-освіти та принципів Української Хартії вільної людини створює цілісний підхід до формування нової генерації вчителів, які будуть спроможні не лише передавати знання, а й виховувати відповідальних громадян [0]. Цей підхід забезпечує інтеграцію критичного мислення, свободи, гідності та відповідальності в освітній процес. У подальшому, для покращення підвищення кваліфікації педагогів, слід впроваджувати курси, що акцентують увагу на розвитку моральних цінностей, критичного мислення та практичного застосування STEM-підходів. Важливо розробити навчальні програми, які поєднують теоретичні знання з практичною діяльністю, залучаючи педагогів до реальних проєктів, де вони зможуть інтегрувати ідеї Хартії у своїй професійній діяльності. Такий підхід допоможе формувати освітнє середовище, яке буде сприяти розвитку вчителів та їхніх учнів у відповідності до національних цінностей України. Таким чином, поєднання STEM-освіти, смислів УХВЛ і сучасного підходу до професійного розвитку педагога є дієвим механізмом зміцнення ціннісних орієнтирів у суспільстві та освіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вершинін В. В. STEM-освіта як інструмент розвитку критичного мислення у школярів. Освітні інновації в Україні: збірник матеріалів міжнародної конференції. Київ. 2021. С. 145–150.
2. Лубківський Д. Р. Витоки Української Хартії вільної людини. Українська Хартія вільної людини – ціннісний базис для національної концепції «Нова українська школа»: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль. 2022. С. 127–131.
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2030 року. Матеріали Всеукраїнської конференції. Київ. 2020. С. 75–80.

4. Іван Пулюй: життя і спадщина як зразок для сучасного вчителя. Наука і освіта України: історичний контекст та сучасні проблеми. Київ. 2019. С. 56–59.
5. Ярославець І. В. Підвищення кваліфікації педагогічних працівників в умовах війни та післявоєнного відновлення: теоретичний і практичний аспект. Сучасні проблеми педагогічної науки та освіти. Львів. 2022. С. 93–98.

УДК 371.3

Галатюк Михайло Юрійович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, освітнього
менеджменту та соціальної роботи
Рівненського державного гуманітарного
університету, м. Рівне

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ОСНОВІ ПЕДАГОГІКИ ПАРТНЕРСТВА

У сучасних умовах реформування системи освіти України особливо важливим є розвиток громадянської компетентності майбутніх учителів, яка належить до невід'ємних складових їхньої професійної підготовки. Це зумовлено необхідністю підготовки педагогів, здатних формувати в учнів активну громадянську позицію, особистісні якості та ціннісні орієнтири, а також виховувати відповідальність, толерантність і здатність дотримуватись прав і обов'язків людини. Громадянська компетентність майбутніх учителів передбачає готовність діяти на основі демократичних цінностей Української Хартії вільної людини, а також здатність виховувати відповідні цінності та якості в учнів [4].

На нашу думку, важливе значення у вирішенні завдання розвитку громадянської компетентності майбутніх учителів належить педагогіці партнерства. Саме партнерська модель взаємодії в освітньому процесі створює сприятливі умови для особистісного та професійного розвитку студентів педагогічних спеціальностей, формування в них активної життєвої позиції, умінь і навичок діалогу, відповідальності та плідної співпраці.

У сучасному педагогічному дискурсі педагогіка партнерства розглядається як одна з важливих методологічних складових Концепції Нової української школи [2]. Педагогіка партнерства передбачає дотримання

дидактичного принципу гуманності в навчанні, а також співпрацю всіх учасників освітнього процесу. У цьому контексті виникає потреба в дослідженні потенціалу партнерської взаємодії як ефективного чинника розвитку громадянської компетентності майбутніх учителів.

Відзначимо, що Нова українська школа, яка працює на засадах педагогіки партнерства, передбачає дотримання таких принципів: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог–взаємодія–взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); соціальне партнерство (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) [2, с. 14].

Мета нашої наукової розвідки – охарактеризувати педагогічні умови розвитку громадянської компетентності майбутніх учителів на основі принципів педагогіки партнерства та Української Хартії вільної людини.

Громадянська компетентність охоплює знання, уміння та цінності, які сприяють ефективній участі особистості в демократичному суспільстві. Вона включає правову обізнаність, критичне мислення, здатність до конструктивного діалогу та повагу до прав і свобод людини [1].

Розвиток громадянської компетентності майбутніх учителів під час їх професійної підготовки вимагає не лише оновлення змісту освітніх програм, але й переосмислення підходів до організації взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. На нашу думку, особливу увагу потрібно приділити розвитку ціннісних орієнтирів студентів на основі Української Хартії вільної людини, які є основою їхнього громадянського самовизначення. Саме педагогіка партнерства, як провідна філософія освітньої взаємодії, сприяє розвитку таких цінностей, як повага, справедливість, солідарність і взаємодопомога.

Умовою реалізації партнерських підходів у розвитку громадянської компетентності майбутніх учителів є створення суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем і студентом, що ґрунтується на довірі, взаємоповазі та

співпраці. Педагогіка партнерства передбачає спільне формулювання цілей навчання, що активізує внутрішню мотивацію студентів до набуття громадянських знань і вмінь. Важливою складовою педагогіки партнерства є спільна відповідальність за результати освітньої діяльності, яка формує почуття обов'язку та громадянську зрілість.

Таким чином, партнерський підхід стимулює ініціативність студентів, надаючи їм право голосу в освітньому процесі та створюючи простір для вирішення особистих і соціально значущих проблем. Педагогіка партнерства, як сучасний підхід до організації освітнього процесу, полягає в дотриманні принципів рівності та продуктивної співпраці між усіма учасниками освітнього процесу.

Однією з умов ефективного розвитку громадянської компетентності є створення демократичного освітнього простору. Цей простір сприяє розвитку в студентів навичок співпраці, відповідальності та активної громадянської позиції, а також активізує їхнє критичне мислення.

На нашу думку, підсилює розвиток громадянської компетентності студентів впровадження проєктної діяльності. Ця діяльність дозволяє студентам працювати над реальними соціальними проблемами, розвиваючи навички командної роботи та лідерства. Важливим є також залучення студентів до науково-дослідницької діяльності, що сприяє поглибленню знань про суспільні процеси та розвитку аналітичних здібностей.

Встановлено, що використання технологій змішаного навчання та цифрових ресурсів відкриває нові можливості для розвитку громадянської компетентності майбутніх учителів [3]. До прикладу, онлайн-дискусії, вебінари та форуми сприяють обміну думками, розвитку комунікативних навичок та критичного мислення.

Важливою умовою розвитку громадянської компетентності майбутніх учителів є залучення їх до волонтерської діяльності та співпраці з громадськими організаціями. Участь студентів у волонтерських і громадських ініціативах сприяє усвідомленню свого призначення в суспільстві та

формуванню відповідальності за його розвиток. Окрім цього, участь у міжнародних освітніх програмах поглиблює їхній світогляд, сприяє обміну досвідом і розвитку толерантності.

У контексті сучасних викликів особливої уваги заслуговує розвиток відповідальності за збереження демократичних цінностей та усвідомлення ролі освіти як чинника соціального згуртування. Тому одним із пріоритетів підготовки майбутніх учителів має стати формування здатності впроваджувати педагогіку партнерства у своїй професійній діяльності. Такий підхід сприятиме поширенню демократичного стилю виховання в закладах загальної середньої освіти, забезпечуючи виховання громадянської свідомості у молодого покоління на основі цінностей Української Хартії вільної людини.

Таким чином, розвиток громадянської компетентності майбутніх учителів на основі педагогіки партнерства та Української Хартії вільної людини є важливим напрямом підготовки сучасних педагогів. Цей напрям підготовки значно підсилює активність, відповідальність студентів, їхнє свідоме ставлення до суспільних проблем, а також готовність ефективно діяти в демократичному суспільстві.

Вирішення завдань, пов'язаних із розвитком громадянської компетентності, допоможе розробити дидактичні моделі підготовки майбутніх учителів до викладання навчального предмета «Громадянська освіта» з урахуванням реальних соціокультурних умов. З іншого боку, акцент на педагогіці партнерства дозволить створити освітній простір, у якому акцентуватиметься увага на розвитку здатності до співпраці та вихованні поваги до прав громадянина на основі цінностей Української Хартії вільної людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. Київ, 2004. 112 с.
2. Нова українська школа. Міністерство освіти і науки України: веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 11.04.2025).

3. Теорія та практика змішаного навчання: монографія / В. М. Кухаренко та ін.; ред. В. М. Кухаренко; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків, 2016. 284 с.

4. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnojiljudyny> (дата звернення: 11.04.2025).

УДК: 364:316.48-051:37.091.3

Гальчич Ірина Петрівна,

здобувачка 3-го рівня вищої освіти
Спеціальності 231 «Соціальна робота»
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова, м. Київ;

Ярошенко Алла Олександрівна,

доктор філософських наук, професор
кафедри соціальної політики
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова, м. Київ

МЕДІАЦІЙНІ НАВИЧКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ШЛЯХ ДО КУЛЬТУРИ ДІАЛОГУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЦІННОСТЕЙ УХВЛ

У сучасному українському суспільстві, яке переживає глибокі трансформаційні процеси – соціальні, політичні, ментальні – потреба у фахівцях, здатних не лише працювати з уразливими категоріями населення, а й сприяти збереженню суспільної стабільності, набуває особливої ваги. Соціальний працівник перестає бути просто надавачем соціальних послуг: він стає посередником, фасилітатором, а часто – і медіатором у складних життєвих ситуаціях. Саме тому медіаційні навички набувають статусу не лише професійної компетенції, а й ключової цінності в підготовці фахівців соціальної сфери [5]. Особливої актуальності це питання набуває в контексті УХВЛ (Української Хартії вільної людини), яка в основі своїй спирається на принципи гідності, свободи, відповідальності, патріотизму, взаємоповаги, толерантності й любові до ближнього. Саме ці цінності мають бути покладені в основу професійної соціальної освіти, що спрямована на формування нового типу фахівця – не лише компетентного, але й морального, емпатійного, здатного до конструктивного діалогу [3].

Медіація як технологія мирного врегулювання конфліктів базується на глибокому переконанні, що кожна людина здатна самостійно приймати рішення, якщо її поставити в умови довіри, безпеки та конструктивного діалогу. У цьому розумінні медіація є не просто інструментом розв'язання суперечок – це спосіб мислення, стиль спілкування, культура взаємодії, що цілком відповідає парадигмі УХВЛ [1]. Для майбутнього соціального працівника вміння чути, домовлятися, знаходити спільне навіть у протистоянні – є не розкішшю, а життєво необхідною навичкою. Особливо це актуально у роботі з внутрішньо переміщеними особами, жертвами насильства, сім'ями, що переживають втрату, молоддю в кризі, учасниками бойових дій – саме тими категоріями, де конфлікт часто має глибоке психологічне, моральне, а часом і ціннісне підґрунтя.

На жаль, традиційна вища освіта часто залишається в полоні теоретизації. Водночас формування медіаційних навичок можливе лише через практику: моделювання кейсів, фасилітовані сесії, участь у тренінгах з ненасильницької комунікації, спостереження за професійною медіацією. Із власного 20-річного досвіду в педагогіці соціальної роботи можу сказати: студент починає розуміти суть медіації лише тоді, коли переживає внутрішній конфлікт – і вчиться розв'язувати його не втечею чи тиском, а через діалог і саморефлексію [2]. Саме тому ключовим у професійній підготовці є створення простору, де студент може вільно висловитися, бути почутим, не боятися помилок – і при цьому навчатися відповідальності за свої слова та рішення.

Українська Хартія вільної людини як система гуманістичних і духовних орієнтирів, що інтегруються в освітній процес, ідеально узгоджується з філософією медіації. Саме через призму УХВЛ можна формувати такі риси, як: емпатія як основа розуміння іншого; милосердя як джерело небайдужості; гідність як умова поваги до себе і до клієнта; проактивність як здатність діяти, не чекаючи зовнішніх вказівок; відповідальність як риса громадянина і фахівця. Коли медіація впроваджується як практика, але не підкріплена цінностями,

вона перетворюється на формальність [4]. Тому саме УХВЛ слугує тим смисловим каркасом, який не дає змісту розсипатися у процедурних деталях.

Війна, внутрішні переміщення, загострення соціальних проблем висувають нові вимоги до підготовки соціальних працівників. Вони мають бути не лише операторами допомоги, а й агентами змін, миротворцями, носіями культури діалогу. Завдання освітніх програм – не лише дати інструмент, але й сформувати особистість, здатну мислити категоріями примирення, суспільного служіння, християнського гуманізму. Від цього залежить не просто якість соціальної роботи, а й моральний клімат у суспільстві, здатність громади самостійно долати кризи.

Формування медіаційних навичок у майбутніх соціальних працівників – це не просто навчання нової техніки. Це – формування нової професійної ідентичності, в основі якої лежать цінності поваги, співчуття, відповідальності й діалогу. УХВЛ дає цілісний світоглядний фундамент для цієї підготовки, формуючи в майбутніх фахівцях не тільки професіоналів, а й моральних провідників для тих, хто цього потребує. У перспективі варто зосередитися на розробці цілісних навчальних модулів, інтеграції медіації в педагогічну практику та популяризації культури діалогу серед студентства і громадських організацій, що працюють у сфері соціальної підтримки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. Київ : Либідь, 2013. 280 с.
2. Верба С. В. Формування професійної ідентичності соціального працівника в умовах змін / С. В. Верба // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2020. № 2. С. 51–56.
3. Заяць Т. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до медіаційної діяльності у професійному середовищі / Т. В. Заяць // Наукові записки. 2021. Вип. 194. С. 98–104.
4. Калаур С. М. Система професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до розв'язання конфліктів у професійній діяльності : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / С. М. Калаур. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. 42 с.
5. Подковенко Т. О. Інститут медіації: зарубіжний досвід та українські перспективи / Т. О. Подковенко // Актуальні проблеми правознавства. 2016. № 1. С. 26–31.

Гарасимович Оксана Михайлівна,
спеціаліст I категорії, педагог-організатор
загальноосвітньої школи I-III ступенів
села Городниця Чортківського району
Тернопільської області, Гусятинська ОТГ

**ЗЕРНЯТКА ВІРИ
(ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ
ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В ОСВІТНЄ І МОЛОДІЖНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
ГУСЯТИНСЬКОЇ ОТГ)**

Війна вносить свої корективи в систему освіти. На цьому фоні здійснюється переосмислення набутого досвіду та окреслюються нові перспективи щодо побудови ціннісної моделі суспільства. Впровадження цінностей Української Хартії вільної людини в освітнє і молодіжне середовище будь-якого навчального закладу має на меті виховати не просто громадянина, а людину-патріота, яка прагнутиме принести користь своїй державі під час важких часів післявоєнної відбудови. Якраз саме це покладено в основу трьох наріжних каменів Хартії [2].

Зупинюсь детальніше на 4 новелі Української Хартії вільної людини – «Любити». Розпочну з цитати Кардинала Любомира Гузара, засновника Ініціативної групи «Першого грудня»: «Ісус Христос сказав, яка найважливіша заповідь: любити Бога всіма силами і любити ближнього, як самого себе. Коли я шаную себе, як Божий твір, як Божу дитину, то я тим самим занастановлений шанувати кожен іншу людину в моїй державі, хто б вона не була. Бо вона так само, як і я, є Божа дитина. І тому любити ближнього, як самого себе – то не є щось надзвичайне. Отже, Церква має виховувати людей бути людьми, а люди творять громаду, нормальну державну громаду, яка нам треба» [1].

Саме тому, в багатьох освітніх закладах не лише нашої Гусятинської ОТГ, а й Тернопільської області, доброю традицією стали зустрічі учнівської молоді для молитви на вервиці. Такі маленькі кроки ведуть до спільної мети, надають сили та бажання для того, щоб не бути байдужими, об'єднуватись заради війська, бути милосердними та сповненими любові. Це неабияк впливає

на моральне та духовне збагачення дітей. А ще в такий спосіб вдається впроваджувати цінності Української Хартії вільної людини в освітньому і молодіжному середовищі регіону на 2025-2027 рр.

Важливо відзначити й те, що у нашій громаді є Військо Богородиці, засновницею якого є Оксана Михайлівна Дмитерко. Завдяки цій мужній та добрій жінці багато школярів навчилось молитись на вервиці. Діти мають маленькі вервечки, привезені пані Оксаною з Меджугор'я, і моляться на них Вервицю миру по декілька разів на тиждень у своїх освітніх закладах.

Військо Богородиці здійснює паломницькі поїздки до Боснії та Герцеговини до місця об'явлень Богородиці, нерідко наймолодшими паломниками є дуже маленькі діти. З Оксаною Дмитерко молиться багато людей у прямих ефірах на фейсбуці, часто її можна почути і на Радіо Марія. На плечах цієї тендітної жінки лежить важка ноша волонтерства, адже їй під силу організувати величезні збори для потреб військових та, з Божою допомогою, швидко їх закривати. Сили для такої роботи їй дає молитва, а також віра в неї військових, які самі неодноразово засвідчували дію такої молитви на фронті.

В одному зі своїх дописів пані Оксана зазначила (далі пряма мова): [...]. «Вони (Військові) кажуть, що відбувається якесь чудо, вони відчують Божу силу.

Коли їхала в Меджугор'є цього разу, кажуть: «привези нам щось».

Добре. Привезла хрестик, вервицю, образочок і передала хустинку, яку прикладала до Ісусика Мироточивого, а також більші образки Божого Милосердя.

Насамперед те, що вони цього чекали, пояснюється таким:

«Слухай, я в першу чергу всі ящики перерив, бо шукав те, що ти нам привезла з Меджугор'є. Я відразу хрестик собі одягнув на шию, образок Ісуса повісили там, де спимо, поставили у файл, щоб не забруднився. Другий образок дав хлопцям, щоби повісили собі в бліндаж і ще один залишив в себе в бліндажі.

Коли йшли «на роботу», я цією хустинкою протер собі чоло і хлопцям, і ще кажу їм: «Не знаю, вірите ви в Бога, чи ні, але виходимо разом і всім це зробимо».

В бліндажі повісили образок на дошку.

- Говорить по телефону: «Слухай, хрестик той, що ти дала, я зняв, бо в бронежилеті колов мені в груди, поставив у кишеню в штани, а було дуже гаряче і осколок (чи щось інше незрозуміла тоді я його, а перепитувати не хотіла) пролетів повз ноги, я в той момент руку запхав в кишеню і тримав в руках хрестик і кажу: «Боже дякую Тобі».

- «Було дуже гаряче, ми ще встигли бліндаж закрити мішками. Прилітало дуже сильно, ми думали що це вже все...

Ми так дивились на Ісуса, молились, хто які молитви знав, і просто своїми словами говорили. Дякувати Богу і Вашим молитвам, ми вийшли навіть не пошкоджені. Рядом хлопці постраждали сильно...

Коли прийшли до хати, почали шукати в інтернеті молитви».

Я сказала, що передам молитовники. Відповіли, що будуть дуже вдячні і знову в ящиках їх шукали в першу чергу. На диво хлопці почали також читати псалми...

Я їм написала про наше дитяче «Військо Богородиці», розповіла про дітей, які моляться за них. Вони, дужі бійці, плакали....».

Це реальна історія, одна з багатьох. Хто каже, що можна перемогти в цій війні і зберегти Україну без Бога і молитви, той так нічого і не зрозумів, де б він не знаходився зараз.

Ми безкарно вбивали і продовжуємо вбивати ненароджених, але живих повноцінних дітей в утробах тих, які би мали стати їм берегинями-матерями. Зараз ми вбиваємо цих, а московити вбивають вже народжених.

Хтось бачить різницю між двома вбивствами дітей???? Вбивство у всіх його проявах противне Богові. ДУМАЙМО!

ПЕРЕМОГА І УКРАЇНА МОЖЛИВІ ЛИШЕ З БОГОМ, інакше нас не буде, це буде лиш питанням часу.

Думаю, в мене вже не залишилося в друзях нікого, хто би думав по-іншому. Якщо ще хтось тут загубився, то попрошу звільнити місце моїм однодумцям.

УКРАЇНА БУДЕ ЖИТИ, ЯКЩО БУДЕ З БОГОМ. Жирна крапка» [5].

Повернемося до основних засад Української Хартії вільної людини. Усе вищенаписане можна пропустити через призму її цінностей. Тут варто наголосити, що Ініціативна група «Першого грудня» закликала робити добро й продовжувати працю свого засновника, друга, наставника й батька Блаженнішого Любомира Гузара, який спочив у Бозі 31 травня 2017 року. Про це йдеться у прощальному слові, яке оприлюднено на офіційному сайті Ініціативної групи «Першого грудня» [3].

Учасники групи назвали смерть Кардинала Любомира великою втратою. Вони наголосили на зусиллях Любомира в згуртуванні українського суспільства та вірян різних конфесій: «Молитвою він зводив мости між найвищою ідеєю та людьми. Доброю порадою він прокладав мости між різними суспільними осередками, щоб об'єднувати і творити з нас великий народ. Мудрою і далекоглядною ідеєю він об'єднував береги, відкриваючи масштабний горизонт вільної, духовно сильної і згуртованої України», – сказано у зверненні [4].

Повоєнний час вже дуже близько. Він не буде легким. Українська молодь, яка вимушено залишила територію України, повернеться додому. Потрібно буде шукати нові шляхи для адаптації та відновлення, заповнювати прогалини та відбудовувати країну. Українська національна та громадянська ідентичність знову будуть «на часі», освіта зазнає реформування, де у пріоритеті будуть цінності, які покладено в основу програми Української Хартії вільної людини.

Завершенням слугуватиме фрагмент із Хартії: «Ми закликаємо кожного з вас, дорогі співвітчизники, до найскладнішої у нашому житті роботи: не чекати «золотого віку», не падати духом під тягарем неправди, не ховатися від світу і свого життя, а постійно робити особисті зусилля, які, віримо, принесуть добро Україні і утвердять нашу Державу як вільну країну вільних людей».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Десять цитат Любомира Гузара про віру, любов та Бога. URL: <https://poklik.media/vira/10-tsytat-liubomyra-huzara-pro-viru-liubov-ta-boha/>
2. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnojiljudyny>
3. У пам'ять про Його Блаженство, Кардинала Любомира Гузара, засновника Ініціативної групи «Першого грудня». URL: <https://1-12.org.ua/2017/06/01/4026#more-4026>
4. У пам'ять про Кардинала Любомира Гузара Ініціативна група «Першого грудня» закликала продовжувати його справу. URL: <https://1-12.org.ua/2017/06/01/4026#more-4026>
5. Фейсбук. Допис користувача Oksana Dmyterko. URL: <https://www.facebook.com/share/p/f15dxjHVmspjREyF/?mibextid=ox5AEW>

УДК 37.013.42:343.9+316.647.5(477)

Гейда Ольга Сергіївна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та професійної
етики Пенітенціарної академії України,
м. Чернігів

ВІДОБРАЖЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В НАВЧАЛЬНОМУ КУРСІ «ПЕНІТЕНЦІАРНА ПЕДАГОГІКА»

Реформування вітчизняної пенітенціарної системи, яке розпочалося з прийняттям нових Кримінального та Кримінально-виконавчого кодексів України (2001 та 2003 рр.) та реорганізацією Державного департаменту України з питань виконання покарань у Державну пенітенціарну службу України (2010 р.) стало поштовхом для перегляду наповнення навчальних програм з метою удосконалення підготовки фахівців у цій сфері на основі оновлених стратегічних цілей. В основу прийнятої стратегії розвитку пенітенціарної системи покладено принципи гуманізації, демократизації та педагогізації процесу виконання покарань відповідно до міжнародних стандартів та світової пенітенціарної доктрини, з метою викорінення проявів жорстокості та формування між засудженими та адміністрацією установ виконання покарань морально припустимих людських стосунків [2].

Засуджуючи злочинців, наше суспільство прагне не тільки покарати людину за скоєний злочин, але й прикладає зусиль для повернення її до чесного життя шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації, а також

запобігання вчинення нових злочинів у майбутньому та зниження рівня рецидиву. Ще одним із надважливих завдань сучасної кримінально-виконавчої системи є запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими, забезпечення умов дотримання загальноприйнятих прав і свобод людини.

Навчальний курс «Пенітенціарна педагогіка» є базовим для здобувачів першого бакалаврського рівня вищої освіти та викладається в Пенітенціарній академії України на усіх спеціальностях (Психологія, Правоохоронна діяльність, Право) [1]. Основною метою викладання навчальної дисципліни є засвоєння теоретичних та практичних основ організаційно-адміністративної роботи у ході здійснення процесу виправлення та ресоціалізації засуджених в органах та установах виконання покарань, вивчення педагогічних засад, засобів організації, методів та форм соціально-виховної роботи в ДКВС, формування вмінь та навичок з метою застосування отриманих знань під час виконання професійних обов'язків майбутніми співробітниками пенітенціарних установ. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми здобувачі вищої освіти, серед іншого, повинні володіти знаннями про сучасні наукові підходи до соціально-виховної роботи та бути ознайомленими з провідними гуманістичними філософськими течіями, які є підґрунтям для впровадження людиноорієнтовних принципів у процес адаптації осудженої особи до життя після звільнення.

Основоположні принципи Української хартії вільної людини тісно переплітаються з засадами сучасної пенітенціарної ідеї [3], яку в свій час розробив академік, доктор педагогічних наук Віктор Синьов. Їх популяризація та імплементація в сучасні освітні навчальні програми дає змогу ознайомити студентів із кращими зразками політичної думки сучасної України та дозволяє сфокусуватися на перспективних векторах подальшого удосконалення процесу ресоціалізації засуджених.

Програма курсу «Пенітенціарна педагогіка» включає шість розділів, в яких послідовно висвітлено теоретичні та методологічні основи пенітенціарної педагогіки, світовий демократичний досвід пенітенціарної педагогічної

системи, соціально-педагогічну роботу з різними категоріями засуджених, впровадження гендерних підходів у діяльність системи виконання покарань, особливості тримання засуджених з інвалідністю, паліативну допомогу, боротьбу з проявами радикалізації в умовах виконання покарань.

Під час навчання здобувачам вищої освіти прищеплюється чітке усвідомлення, що державність і демократія – це не лише політичні, але й духовні цінності, а побудувати відкрите суспільство означає не толерувати жодних антигуманних ідеологій і деспотичних систем. Запозичення успішного передового досвіду у сфері міжнародного в'язничного права є проявом внутрішнього політичного курсу нашої країни, яке вчить нас сьогодні додержуватися принципу рівності один із одним, а також рівності перед законом та з особливою увагою ставитися до будь-яких спроб порушити чи обмежити людські права. Ці принципи доречно підсумовує УХВЛ «Завтра ті, хто порушують права вашого сусіда, можуть узятися за вас»[3].

Для реалізації стратегії розвитку пенітенціарної системи необхідна докорінна зміна ставлення до мети покарання, утвердження високих стандартів професіоналізму, запозичення передового світового пошуку у теоретичних, практичних і творчих сферах. Задля успішної реалізації виховної роботи потрібно в першу чергу вірити у свої сили та можливості виправлення людини, що потрапила у конфлікт із законом. Важливою складовою навчальної програми є виховання толерантності, яка визначається УХВЛ однією з найвищих ознак культури вільної людини і полягає у додержанні своїх поглядів одночасно з визнанням й прийняттям права іншого на інакшість. Крім того, бути толерантним – означає не допускати будь-яких виявів ксенофобії, расизму, шовінізму, нацизму і сталінізму як найбрутальніших форм людської, національної, політичної, культурної і соціальної нетерпимості.

Одним із ключових завдань навчання персоналу ДКВС є усвідомлення майбутніми співробітниками державної правоохоронної системи відповідальності за додержання букви закону та реалізації принципу

справедливість у державі, формування у громадян довіри до державних владних структур, заради побудови успішної демократичної України.

Таким чином, проголошені УХВЛ демократичні принципи потребують активної популяризації серед молоді та майбутніх працівників правоохоронних органів, відображають сучасні вектори подальшого розвитку гуманістичного суспільства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Програма навчальної дисципліни «Пенітенціарна педагогіка» для підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти. Чернігів: Пенітенціарна академія України, 2024.

2. . Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-p#n10> (дата звернення 2.04.2025 р.).

3. Українська хартія вільної людини. URL: <https://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>

Герман Олег Михайлович,
кандидат історичних наук, професор
кафедри українознавства і філософії
Тернопільського національного
технічного університету імені І. Пулюя,
член Національної спілки письменників
України, заслужений діяч мистецтв
України, м. Тернопіль

НА ПЕРЕХРЕСТІ ЧАСУ

At the crossroads of time

Ми іноді відокремлюємо особисте від загального й попадаємо в ілюзію всеможливостей. Є ще й інша проблема, коли розвиток проходить стихійно, на рівні тактичних стрибків чи перемін без жодної стратегічної лінії. Час неодноразово спростовує оті уяви. І це можемо реально побачити на прикладі нашої України.

В оцю мить ми усі перебуваємо на великому космічному об'єкті під назвою Земля, що мчить із шаленою швидкістю у просторах Всесвіту (разом із Галактикою) в напрямку безвісті. Нам же тут, у даний час, все видається інакше. Ми живемо на межі поміж світлом і пільмою, віртуальністю і

реальністю, людяністю і тваринним інстинктом. Ми, в розумінні кожного окремо і родини, народу і людства. І ця межа не у просторі – вона в кожному з нас.

Планета має властивість видозмінювати свої характеристики, як на поверхні (стихійні явища, посухи, катаклізми, землетруси, виверження вулканів), так і в глибинах її (зміщення ядра, переміщення пластів магми, зміна осі та часу обертання тощо). Час еволюції людства теж спізнає декілька умовних періодів: дикунство, варварство, цивілізація. Кожен із них має умовний відлік початку і завершення. Цивілізація теж. Що ж далі?

Наприкінці ХХ століття вчені виявили дивні речі, що несуть незворотні наслідки. Згадайте вечірні небеса останніх літ. Вони палають. Над нами вночі появляються знаки полярного сяйва. Чому? У 1989 році розпочалися аномальні зміни планетарного спокою. Але пригадайте, що у 1989 році пройшли глобальні зміни у середовищі нашого соціуму. Фінальний період національних зрушень привів до розвалу СРСР і загибелі комуністичної утопії. Все взаємозв'язано видимими й невидимими потоками народів, реальних речей, енергії, інформації, Божественного провісництва.

Йдемо далі. У 1995 році прилади зафіксували п'ятиразове прискорене зміщення північного магнітного полюса майже на 1000 кілометрів. А ще – планета почала обертатися швидше й час доби змінив свої параметри. Згідно аналізу таке явище проходило ще 10 000 років тому, коли зникали надбання високої Єгипетської культури під ударами диких племен. Історія має властивість повторюватися.

Повернуся до сьогодення у плані передбачення завтрашнього опираючись на досвід минулого. Ми часто не помічаємо, чи не бажаємо помічати, що все перебуває у нерозривному взаємозв'язку – Всесвіт, планета, природа, людство, психологія кожного, саме життя. Чорнобильська трагедія і затоптана порядність тогочасного керівництва. Переведення людських емоцій в бік захоплення прапором і гімном відновленої самостійності задля захоплення всіх фінансових та виробничих потоків України кланом олігархів. Атака на розум триває досі,

аби, не дай Боже, люди не помудріли та не прозріли. Інформаційні вибухи здатні миттєво поміняти біле на чорне, правду на оману.

Мудрість – була, є і буде загрозою для тупої чи деспотичної влади. Людство не знайшло нічого кращого і не створило достойних альтернатив масовій деградації, аніж нові та модерні шляхи й способи самопогибелі. Глобальні політичні процеси, інтелектуальні війни, масове зомбування людського мислення, зброя наймасовішого знищення всього живого, засмічення думок і природи, скалічення живого світу і мови – все це інструменти однієї й тої ж гри. А нам треба виховати свідоме суспільство. Андрей Шептицький писав: «Допоки із дитини виросте мудрий громадянин, свідомий своїх обов'язків перед Богом, родиною і краєм – треба багато праці. Скільки ж її треба для того, аби виховати увесь народ? Скільки літ? Не знаю. Знає Бог».

Чи здатне людство створити ідеальну модель чи форму співіснування? Жити в мирі, без воїн, при взаєморозумінні незалежно від національних чи мовних ознак. Бути прикладом поваги до сусідніх країн, не зазіхати на їх території, корисні копалини, не принижувати їх національних цінностей і, врешті, не брехати, не красти, не возвишувати себе над іншими? Саме з праведними істинами приходив у цей світ Ісус Христос. Почули його? Прийняли? Навзаміну крикам: «Осанна» світ розірвало: «Розіпни!».

Ми кажемо, що прогрес існує заради полегшення людського життя. Японія – приклад феноменального технологічного прогресу і... лідер з-поміж усіх країн за кількість самогубств. Людина стає з'інкубаторним об'єктом нескінченних перегонів, що позбавлений тих рис, якими наділена людина без техно-інфо-інтелтковпака.

Світ не є ідеальний і ніколи таким не буде. Погляньте на природу. Дерев не ідеальні, але кожне красиве по-своєму. Оті не ідеальні дерева творять ідеальний за красою ліс. Люди не є ідеальними і вирубують дерева, оголюють гори, ламають кліматичні закономірності. Зміни клімату несуть проблеми в

сільському господарстві, а масова хімізація веде до отруєння родючих пластів. Пустелізація землі на порозі.

Питання підміни моральних цінностей стало звичним явищем. Нице входить у моду, вульгарщина заповонила ефір, приниження старості та зневага до чеснот стають буденним явищем. Людство немов злетіло з якогось новітнього трампліна і заплуталося у зелених хабах примітивізму. Війна нічого не навчила тих, які сліпоглухонімі від родинного безвиховання, від штучного чи як нині в моді казати віртуального світу. Ніби розум відібрали та загуглили у смартфони.

Штучний інтелект на порозі як рекламований шлях до людської довершеності. А чи до людської? Чи не є це наростанням інтелектуального лінівства, коли не то що читати лінь, а й думати. Оцифрувати життя, це вихолостити з нього світлоту закоханості та підмінити штучним імітуванням любові. Оцифрована любов чи мотивоване партнерство, що очікує нас? Якщо ШІ витісняє чи підмінює творчість, тоді це вже не партнерство, а підміна розумової праці бізнес-проектами.

ШІ починає змінювати освіту, чи змінювати світ людських зацікавлень? Фантасти пророкували появу нового покоління людей, для яких слово цивілізація давно вмерле і забуте поняття. Невже вони мали рацію? Що очікує планету після пагубної війни, у якій гинуть мільйони людей, розриваються уставлені норми і кордони поміж народами, руйнується економічні закони, що відкриває ворота для нової економічної кризи світового масштабу, починається новий планетарний перерозподіл між окремими наддержавами. Калейдоскоп глобальних перемін ніби спрямовує людство до нового ще не іменованого формату навзамін цивілізаційному розвитку?

Усе має час початку і завершення. Наша розмова теж. Усім невдовзі потрібно відновлювати країну, зводити з руїн. Нам потрібні освічені інженери, будівельники, транспортники. Пора перестати брехати самим собі, що у вищій школі все гаразд, топити викладачів у нікому не потрібних паперових багнах, дати свободу творчому розкриттю педагогічного таланту. Студенти повинні

відчувати бажання вчитися в того чи іншого викладача. Не ганятися одні за кредитами, інші за балами, треті за рейтингом, четверті за порожнім баластом в групах. Пригадайте казку братів Грімм про голого короля – нічого не нагадує?

І на завершення. Прудкий коловорот подій набирає стрімкого розгону. Те, що колись потребувало для здійснення сотні тисяч чи сотні літ тепер звершується за дні чи години. Темпи надзвичайно високі. Куди ми поспішаємо? Чи не затоптуємо в бігові з минулого до майбутнього сьогодні? Може час зупинитися, оглянутися на затоптане, побачити барви небес, відчутти молитву серця, подякувати Творцеві за дароване нам і берегти його для майбутніх поколінь? Як гадаєте?

Голуб Марія Ярославівна,
методист центру виховної роботи, захисту
прав дитини та громадянської освіти
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У ВИХОВНІЙ РОБОТІ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

В умовах сьогодення, перебування України в стані війни через повномасштабний напад російської федерації, особливо важливу увагу заслуговує питання національно-патріотичного виховання та громадянського виховання. У першу чергу мова йде про необхідність формування настроїв такої суспільної думки, які б унеможливлювали існування сумнівів стосовно важливості незалежного майбутнього, необхідності утримання своєї суверенності та територіальної цілісності, укорінення принципової суспільної і національної позиції вільного українця, а також врахування всіх необхідних, належних європейських та міжнародних стандартів.

Формування громадянської компетентності – одне з основних завдань Нової української школи. Її ключова мета – виховати свідомого громадянина, патріота, професіонала, людину, світогляд і спосіб мислення якої спрямовані на

саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Громадянська компетентність є інтегральним результатом усього освітнього процесу.

Питання та шляхи формування громадянської компетентності учнів проаналізовані у працях Р. Даля, В. Зікратова, Х. Мюнклера, О. Пометун, Е. Слабунової. У цих дослідженнях обґрунтовано можливість ефективного використання міжпредметного підходу у формуванні громадянської компетентності. Методичним підґрунтям для вивчення методики формування громадянської компетентності учнів у процесі навчання та виховання стали сучасні праці з методики навчання історії та правознавства В. Машики, О. Наровлянського, О. Пометун, Т. Ремех, Г. Фреймана, І. Усенка та ін.

Головна мета громадянського виховання, як стверджує академік НАПН України О. Сухомлинська, – це підготовка молоді до життя в громадянському демократичному суспільстві, у взаємопов'язаному світі; визнання та прийняття цінностей, що виступають головними, визначальними для даного суспільства. Одним із головних завдань громадянського виховання має бути розвиток патріотизму – любові до свого народу, до Батьківщини, до її національних героїв і історичного минулого. Виховання патріотизму особистості передбачає прищеплення національної самосвідомості.

Відтак вважаємо, що виховання українського громадянина і патріота має цільову орієнтацію на реалізацію таких суттєвих чинників, як повага до минулого своєї Батьківщини, традицій та обрядів свого народу, знання історії свої землі та її законів; почуття єдності й унікальності життя на Землі; повага до інших народів, їхніх прав, інтересів і цінностей, культури, нетерпимість до расової та національної неприязні; активна громадянська позиція особистості, громадянське самовизначення, готовність до захисту Вітчизни, дієвість стосовно розвитку України, враховуючи особисті й суспільні інтереси. Громадянська освіта та громадянське виховання, покликані не лише підтримувати, а й закладати основу демократичного світогляду, формувати у громадян ідеї та поняття про права та обов'язки людини, виховувати здатність

до критичного мислення, вміння відстоювати свої права, інтереси, переконання, виявляти толерантність до поглядів іншої людини, вирішувати всі соціальні питання демократичними методами. Громадянське виховання – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість почуватися морально, соціально, політично, юридично дієздатною.

Умови формування громадянської компетентності.

Активна участь учнів, педагогів і батьків у демократичному управлінні навчальним закладом; демократизація методів навчання та виховання, відносин суб'єктів освітнього процесу; формування освітніх підходів, що тісно пов'язують теорію з практикою; встановлення відносин громадянського партнерства між школою і сім'єю.

Педагог в свою чергу може направити дитину на досягнення того чи іншого результату, який впливає на формування особистості. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє те, яку цінність людина вважає найвищою, визначальною.

Треба навчити дитину вибрати саме ті цінності, які дійсно найбільш важливі для неї, цінності, які визначатимуть її характер. Вони будуть одним із найпотужніших інструментів, доступним їй, за допомогою яких вона зможе стати такою, якою хоче бути.

Це інструмент досягнення її цілей та мрій, впливу на інших людей і на навколишню діяльність.

Треба навчити – не втрачати свою можливість!

Варто зазначити, що громадянська компетентність не є вродженою здатністю. Вона формується і розвивається з часом внаслідок здобуття громадянської освіти, в процесі громадянського виховання, самовиховання, певними передумовами, в яких перебуває людина.

Розвиток громадянської компетентності буде ефективним, якщо:

➤ викладання не буде формальним, буде більше стосуватися не форми, а змісту освітнього процесу;

- враховувати попередні знання та вміння учнів, їх потреби та життєвий досвід;
- застосовувати активні форми і методи роботи;
- служіння громаді стане обов'язковою частиною шкільного навчання;
- уже з початкової школи учні будуть залучатися до участі у громадських проєктах. Повноцінна участь у всьому спектрі людських взаємин – єдиний спосіб стати справжньою людиною.

Розуміючи, що нічого стабільного не буває, особливо в роботі з дітьми, необхідно постійно вдосконалювати існуючу систему виховної роботи, вносити щось нове, а від чогось відмовлятися. Але найголовніше завдання вчителя – зробити шкільне життя дітей насиченим, змістовним, цікавим.

Поряд із традиційними методами виховання почали широко використовувати інноваційні, які активізують енергію учнів та направляють її в потрібне русло.

Під інноваціями у вихованні розуміють процес створення, поширення нових засобів для розв'язання тих педагогічних проблем, які досі вирішувалися по-іншому, а також пошук оригінальних розв'язань педагогічних проблем: оригінальні виховні ідеї, нові виховні технології, форми і методи виховання.

Поряд з поняттям інновації у вихованні вживається термін «інноваційні виховні технології», спрямовані на розвиток духовних здібностей учнів. На сучасному етапі громадянського виховання весь освітній процес у навчально-виховних закладах має бути насичений різними аспектами громадянського виховання.

Таким чином, інноваційні підходи у виховній роботі сучасної школи є ключовим чинником формування громадянської компетентності учнів. Впровадження сучасних методів виховання, таких як ігрові, проєктна діяльність, використання ІКТ та особистісно-орієнтованих технологій, сприяє розвитку критичного мислення, активної громадянської позиції та здатності до взаємодії у суспільстві. Інновації у вихованні підвищують мотивацію учнів та

створюють сприятливе середовище для розвитку громадянських компетентностей, що є важливою складовою успішного майбутнього.

Зміст виховної діяльності розкривається через виховні орієнтири:

1. Ціннісне ставлення до себе.
2. Ціннісне ставлення до сім'ї, родини, людей.
3. Ціннісне ставлення до праці.
4. Ціннісне ставлення до природи.
5. Ціннісне ставлення до мистецтва.
6. Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави.

Для того, щоб у виховній роботі класний керівник досяг поставленої мети, використання інноваційних технологій дає можливість реалізувати основну мету та зміст сучасного виховання, створювати умови для формування активної життєвої позиції необхідно дотримуватися таких рекомендацій:

- чітко формулювати мету будь-якого виховного заходу;
- урахувати ступінь підготовленості учнів (що відомо, що невідомо), їх організованість, інтереси, вікові особливості, здатність до творчості та самостійного мислення;
- прорахувати всі можливі наслідки діяльності – дидактичні, психологічні, виховні;
- спланувати діяльність до найменших дрібниць;
- підготувати методичне забезпечення;
- завжди створювати ситуацію успіху, щоб вселяти дітям впевненість;
- теми для діяльності мають бути зрозумілими і простими;
- в основі діяльності має бути інтерес, ініціатива;
- діяльність повинна викликати позитивні емоції, в ній не повинно бути одноманітності;
- у діяльності не повинно бути сторонніх спостерігачів (важливо залучити всіх учнів до активної діяльності);

- періодично змінювати технології, комбінувати їх – щоб вони залишалися цікавими дітям.

Отже, одним із найактуальніших завдань сучасної освіти і виховання в Україні є створення умов для формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів. Тому школа повинна здійснити підготовку молоді до активної участі у житті демократичного суспільства і формування її громадянської компетентності.

Формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти має на меті сприяти як формуванню системи демократичної громадянської освіти в Україні завдяки поширенню європейського досвіду, наближати Україну до європейського освітнього, соціально-політичного, економічного і правового простору, слугувати набуттю нею європейської культурної ідентичності.

Виховати в учня громадянську компетентність означає сформувати в нього комплекс особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки. Це патріотична самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, готовність трудитися для розвитку держави, захищати її, підносити міжнародний авторитет. Це повага до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї незалежності як його представника, спадкоємця й наступника. Це дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію. Ці та інші якості й риси формуються в процесі засвоєння учнями духовних надбань рідного народу, цілеспрямованого національного виховання як системи ідей, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної політики українського народу, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх в дусі природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації.

Потреба у формуванні громадянської компетентності визнається суспільством і державою як одне з найголовніших завдань сучасної освіти та Нової української школи, тому завдання педагогів у контексті формування громадянської компетентності це:

- надати молодому поколінню знання про світові демократичні здобутки та особливості становлення демократії в Україні;
- сформувати мотивацію та основні вміння, необхідні для відповідальної участі у громадсько-політичних процесах, критично-конструктивне ставлення молоді до життя суспільства;
- сприяти становленню активної позиції громадян щодо реалізації ідеалів і цінностей демократії в Україні;
- створити умови учням щодо набуття досвіду громадянської дії, демократичної поведінки та комунікативної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурдун О. Особливості впровадження інформаційних технологій в навчальному процесі / Рідна школа. 2010. № 1 – 2. С. 67 – 71.
2. Дем'яненко, Н. М. (2021). Інноваційні авторські освітньо-виховні системи: досвід учителів України : наук.-метод. посібник. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Постанова кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392). Інформаційний збірник та коментарі міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. К. «Педагогічна преса», лютий 2012.
4. Дичківська, І. М. (2015). Інноваційні педагогічні технології: Підручник. 3-тє вид., випр. К.: Академвидав.
5. Дубасенюк, О. А. (2014). Інновації в сучасній освіті. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: зб. наук.-метод. праць. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
6. Огородник Л. Становлення системи громадянського виховання в умовах розвитку української державності // Проблеми освіти: Наук.- метод. Зб. / Кол. авт. К.: Наук.-метод. Центр вищої освіти, 2001.
7. Плахута, Л. П. Що означає бути громадянином своєї держави [Текст] / Л. П. Плахута // *Все для вчителя*. № 22/24. 2011.
8. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / Пометун О.І. // Вісник програм шкільних обмінів . 2005

Городецька Оксана Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри менеджменту і методології
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Сучасні засоби масової комунікації виконують роль важливого інформаційно-комунікаційного ресурсу та суттєвого чинника впливу на особистість. Традиційні медіа поступово замінюються новими електронними платформами, що призводить до змін у способах отримання інформації та її якості, а також впливає на ставлення до подій, процесів, що відбуваються в суспільстві. Нові медіа мають специфічний формат подачі інформації, який, з одного боку, сприяє альтернативності та швидкості її отримання, але, з іншого, – створює проблеми у її сприйнятті та аналізі [2, с. 213–214].

Сучасні засоби масової інформації володіють численними методами та способами подачі інформації, які дозволяють сприймати медіаконструкції як реальність. Зокрема, посилення на «інформовані джерела» чи «особливу поінформованість» про події в країні та світі створює ілюзію об'єктивності та незалежності фактів і суджень. Також спостерігається кліповий характер подання інформації: відсутність, короткочасність або обмеженість пояснень та коментарів, короткі, стислі анонси та огляди, зменшення кількості інтелектуальних програм і збільшення обсягу рекламних повідомлень, які впливають на мислення сучасного споживача медіапродукції [4, с. 64].

Сучасна культура «зірок», сформована засобами масової інформації і представлена рекламними роликами, різноманітними серіалами, сценаріями молодіжних ток-шоу та інтерв'ю зі знаменитостями, пропонує спрощені, подвійні життєві стандарти. Ця медіакультура сприяє поширенню шаблонів поведінки та стилів одягу, які в молодіжному середовищі асоціюються з цінностями успіху [4, с. 64].

Раціональне, свідоме, відповідальне використання медіа передбачає акцент на тих аспектах, які важливі для молоді: навчання, розвиток критичного мислення, підвищення рівня ерудиції та зацікавленості в питаннях національної та світової політики. Нерегульоване надання та сприйняття інформації негативно впливає на значну частину здобувачів освіти, на їх здатність до самоконтролю, активізуючи ірраціональні аспекти свідомості. Це особливо стосується молоді з низькою самооцінкою, яка не має сильної мотивації в житті. Особливе занепокоєння викликає відсутність чітких моральних орієнтирів, зростання немотивованої агресії, насильства, жорстокості, бездуховності, егоїзму та апатії [4, с. 64].

Фахівці з комунікацій, психологи та соціологи відзначають зростання впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на соціалізацію молоді. Молодь все частіше переносить способи діяльності, форми поведінки з віртуального простору у повсякденне життя. З'явилося навіть поняття «Номо virtualis» – людини, орієнтованої на віртуальність, споживача віртуальної культури [1, с. 49].

Моральні цінності визначаються як принципи, що керують поведінкою людини, розрізняючи правильне та неправильне і формуючи основу для прийняття етичних рішень. Мораль відноситься до практичної діяльності людини, тоді як етика описує теоретичне, систематичне та раціональне осмислення цієї поведінки. Моральні цінності тісно пов'язані з соціальними нормами, релігійними віруваннями та культурними відмінностями.

Ці цінності не є статичними і можуть змінюватися протягом життя під впливом досвіду, особистісного зростання та взаємодії з різними точками зору. Існують також універсальні моральні цінності, такі як мудрість, мужність та справедливість. Моральні цінності мають глибоке коріння в культурних, нормативних та теологічних рамках і служать орієнтиром для прийняття рішень у моральних та соціальних дилемах [5].

Моральні цінності слугують основою здорового та процвітаючого суспільства. Їх виховання важливе для формування поведінки та прийняття моральних рішень у різних ситуаціях. Надзвичайно важливими є соціальна згуртованість, етичне прийняття рішень, особистісний ріст, вирішення конфліктів та позитивний вплив [5].

Соціальні мережі є надзвичайно популярними серед української молоді і слугують основним джерелом інформації та комунікації. Серед найпопулярніших платформ – Telegram, YouTube, Facebook, Instagram, TikTok та Twitter. Спостерігається тенденція до зростання залежності від Telegram, особливо під час війни. Водночас популярність Facebook серед молодшої аудиторії знижується, а TikTok набирає обертів. Молодь активно використовує соціальні мережі для споживання новин, навіть в умовах воєнного стану [3].

Для того, щоб уникнути ризиків негативного впливу інформаційного простору на формування цінностей здобувачів освіти, необхідно дотримуватися основних рекомендацій.

Для дітей: потрібно усвідомлено ставитися до часу, проведеного на різних медіаплатформах; критично оцінювати джерела та зміст медіаповідомлень; шукати різноманітні точки зору та уникати інформаційних бульбашок; захищати свою особисту інформацію та бути обережним щодо онлайн-ризиків; брати участь у позитивних та конструктивних онлайн-взаємодіях; збалансувати споживання медіа з офлайн-активностями та стосунками.

Для батьків: налагодити відкрите спілкування з дітьми щодо їхнього використання медіа; встановити чіткі правила та обмеження щодо онлайн-активностей та часу, проведеного за екраном; переглядати та обговорювати медіа разом із дітьми; розвивати їх навички критичного мислення та оцінки онлайн-інформації; подавати приклад відповідального використання медіа; орієнтуватися в останніх медіа-трендах та платформах, популярних серед молоді.

Для педагогів: інтегрувати навчання медіаграмотності в усі предмети та на всіх рівнях освіти; надавати учням можливості аналізувати, оцінювати та створювати медіа; сприяти обговоренням в класі етичних аспектів споживання та виробництва медіа; використовувати доступні ресурси та програми для покращення навчання медіаграмотності; співпрацювати з батьками та громадою для популяризації медіаграмотності.

Для медіавиробників: дотримуватися етичних норм при створенні та розповсюдженні медіаконтенту; враховувати потенційний вплив контенту на цінності та поведінку молоді аудиторії; пропагувати такі цінності, як емпатія, повага та відповідальність; надавати точну та перевірену інформацію, особливо у новинних повідомленнях; розглянути можливість включення повідомлень про медіаграмотність у свій контент.

Вплив інформаційного простору на цінності молоді має як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивні аспекти включають розвиток глобальної свідомості та соціальної відповідальності, вдосконалення навичок критичного мислення. Негативні наслідки можуть проявлятися у вигляді залежності від соціальних мереж, зниження самооцінки через порівняння з іншими та формування стереотипів.

Вплив медіа на формування моральних цінностей молоді є складним і багатограним процесом, що має як позитивні, так і негативні аспекти. Розуміння механізмів цього впливу, аналіз різних форм медіа та факторів, що його опосередковують, є необхідною умовою для розробки ефективних стратегій виховання морально зрілого та відповідального молодого покоління. Розвиток медіаграмотності, створення якісного медіаконтенту, активна роль сім'ї та освітніх інституцій є ключовими елементами у мінімізації негативного впливу та використанні потенціалу медіа для формування позитивних моральних цінностей молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Буковська О. О., Мазур Т. В., Анищенко Л. О. Вплив соціальних інтернет-мереж на соціалізацію молоді. *Габітус. Сер. Психологія особистості*. 2021. Вип. 29. С. 48-52. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.29.7>
2. Рубан А. Вплив соціальних мереж на розвиток ідентичності підлітків та молоді. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Сер. Педагогічні науки*. 2021. Вип. 56. С. 213–220. DOI: 10.31909/26168812.2021-(56)-2
3. Фейки чи факти. Чи може українська молодь побачити різницю? *Unisef* : веб-сайт. 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/fakes-or-facts> (дата звернення: 12.05.2025).
4. Хом'як О. Інформаційний вплив ЗМІ на свідомість молоді. 2020. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/16190/1/30_Olha_KhOMYaK.pdf (дата звернення: 15.05.2025).
5. Exploring moral values: their importance and impact on society. *GreenwoodHigh* : веб-сайт. URL: <https://greenwoodhigh.edu.in/moral-values-and-their-importance-on-society/> (дата звернення: 12.05.2025).

УДК 94 (477)

Гринюка Богдан Михайлович,
кандидат історичних наук, учитель історії
Тернопільської загальноосвітньої школи
I–III ступенів № 22 Тернопільської
міської ради Тернопільської області,
м. Тернопіль;

Гринюка Марта Михайлівна,
історик, учитель історії закладу загальної
середньої освіти I–III ступенів
с. Коцюбинці Васильковецької сільської
громади Чортківського району
Тернопільської області

РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В СЕЛІ КОЦЮБИНЦІ У XX – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ

У 1920–1930-і рр. однією з форм боротьби українського населення проти натиску польської влади була діяльність культурно-освітніх товариств. Першочергово стояла проблема захисту української мови, освіти і культури. Саме в цьому напрямку діяло товариство «Рідна школа», яке займалося питанням заснування дитячих садків і бібліотек у селах Галичини та навчання дітей українською мовою. Однак, польський уряд всіляко перешкоджав національним меншинам відкривати дитячі садки і школи. Достеменно відомо, що в травні 1936 р. 27 сільських осередків товариства «Рідна школа» на території Копичинецького повіту Тарнопольського воєводства просили уряд

Другої Речі Посполитої заснувати українські дитячі садки. В підсумку польська влада надала дозвіл лише 14 населеним пунктам на відкриття дитячих садків, які з 1 червня того ж року розпочали роботу. Натомість, в інших селах, у т. ч. й с. Коцюбинці*, відкрили «громадський садок», де діти української, польської та єврейської національності спільно навчалися, а мовою викладання була польська. Оплата становила 1 злотий. Решту коштів надавала громада [4, с. 6]. На жаль, відомостей про вихователів, чисельність і відвідуваність дітей садка с. Коцюбинці в міжвоєнний період не збереглося.

Під час німецької окупації села, в 1943 р. був організований дитячий садок. Вихователькою працювала Стефа Томашівська, родом з с. Оришківці. 7 червня того ж року відбулося офіційне відкриття садка, який розташовувався в приміщенні колишнього громадського уряду (будинок знаходився на площі вул. Містечок, неподалік клена. Перед будівництвом культурно-спортивного комплексу його зруйнували). На той час до садка записали 55 дітей, але відвідували його значно менша кількість. Причиною цього була війна, «...недбайливість і байдужість батьків та «Батьківського Кружка»...». Пізніше, 25 липня 1943 р. в залі місцевого «Українського освітнього товариства» за участі дитячого садка с. Коцюбинці відбулося Свято Матері, де виступали Ганя Буртник, Оріся Душніцька, Іван Буртник, Володимир Захарків, Ганна Лисак, Левко Захарків, Леся Федішин, Маруся Душніцька і Маруся Захарків. Організувала захід вихователька С. Томашівська. До речі, вхід на концерт був платним, а прибуток із свята в розмірі 130 злотих використали на потреби садка. Тоді ж оголосили, що діти на наступний раз запланували виступити зі сценкою з однієї дії під назвою «Тарас пастушок» [3, с. 6].

У повоєнний час в с. Коцюбинці діяло два дитячих садочки, які відкрили після створення місцевих двох колгоспів. Так, в 1951 р. на вул. Містечок (тепер будинок Панюри) відкрили дитячий садок для дітей, батьки котрих працювали в колгоспній ланці. Вихователькою була Ольга Хоптова, а кухарем Марія

Сьогодні село Коцюбинці Васильковецької сільської громади Чортківського району Тернопільської області.

Свистун [5]. Другий дитячий садочок діяв на вул. Велика Нараївка. Його відвідували діти з вул. Велика Нараївка і Мала Нараївка. Варила їсти Йосипа Буртник. Садок знаходився там, де зараз проживає Михайло Хабінець [6]. Потім садок знаходився на «Гілевій хаті» (тепер двір Івана Бережного). Його завідувачкою була Галина Андріївна Мельник, вихователькою – Михайлина Добровольська, а кухарем працювала Бережна (станом на 1950 р.).

У 1964 р. в с. Коцюбинці почали будувати дитячий садочок на вул. Зелений Кут, а в 1966 р. його здали в експлуатацію (й дотепер там знаходиться садочок). Садочок «Сонечко» розрахований на 50 місць. Першою завідувачкою працювала Євгенія Ільківна Слив'як, вихователькою – Надія Павлівна Мельник, нянею – Стефанія Григорівна Бала, кухарем – Зеновія Юріївна Винар. З 1968 р. вихователем працювала Марія Михайлівна Дибкалюк [7], яка закінчила Кременецьке дошкільне училище. Згодом вона стала завідувачкою дитячого садка. На цій посаді М. Дибкалюк пропрацювала 34 роки [2, арк. 8].

У с. Коцюбинці першою вихователькою дитячого садка з вищою освітою була Світлана Іванівна Васенко (працювала до 1982 р.). З 1980 р. музичним керівником працювала Ірина Юліанівна Добровольська та вихователька Ганна Степанівна Цабан. В різний час в дитячому садку працювали Галина Ярославівна Лапшій, Ольга Євгенівна Гринюка (1991–2012 рр.), вихователь Ганна Михайлівна Солонинка, Дарія Ярославівна Ділай (з 1984 р. – няня, а з 1988 р. – вихователь), музичний керівник Ганна МIRONІВНА Папінко (1984/1985 р. – 2011 р.), Оксана Степанівна Крупка, музичний керівник Тетяна Дмитрівна Круць (2012–2014 рр.), вихователь Марія Ігорівна Чепіль (з 7 серпня 2015 р. завідувачка дитячого садка), вихователь Олена Іванівна Солонинка (з 2 лютого 2015 р.) та музичний керівник Галина Іванівна Чіх (з 18 серпня 2015 р.). Помічниками вихователя (нянями) працювали Дарія Іванівна Федоришин, Ганна Іванівна Бережна, Ганна Василівна Круць (1971/1972 р. – 2011 р.), Ольга Іванівна Воробець (з 1 червня 2010 р.), Людмила Іванівна Вахнович (з 24 січня 2011 р.), прачкою Галина Орестівна Шванк (2 лютого

2015 р.) і медична сестра Галина Петрівна Янчик (з 1 червня 2016 р.). Кухарями працювали Зеновія Юріївна Винар, Марія Олександрівна Ванюга і Олександра Михайлівна Бойко (Маційовська).

В дитячому садку с. Коцюбинці діяло 3 групи дітей: середня, старша і підготовча до школи. Загалом, в дитячому садку дітей навчали малювати, ліпити, співати. У старшій і підготовчій групах діти вивчали звуки, букви, склади слів і цифри. Часто в дитячому садку проводили ранки, свята, ставили вистави і п'єси. Наприклад, з нагоди Нового року, Шевченківських днів, Свята Матері, Першого дзвоника, Дня батька та ін.

В радянський період на території дитячого садка були розміщені маленькі грядочки, де дітей привчали до праці. Проводили оздоровчі екскурсії в ліс, на ставок, на колгоспну пасіку та сад. Між іншим, на базі дитячого садка с. Коцюбинці часто проводили семінари і наради [7].

У 2012 р. за голови Коцюбинської сільської ради Івана Воробця в садку вставили пластикові вікна, перекрили дах та під'єднали індивідуальне опалення. Зараз його відвідують біля 30 дітей [1], а директором закладу є Ольга Мазник.

Таким чином, історія дошкільної освіти в с. Коцюбинці відображає прагнення громади забезпечити якісне виховання дітей. Завдяки зусиллям місцевих жителів дитячі садочки стали важливим елементом освітньо-виховної роботи, яка триває й донині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гринюка Б. Коцюбинці та Чагарі: історико-краєзнавчий нарис. Тернопіль, 2019. 592 с.
2. Гусятинський районний державний архів, ф. 19, оп. 1, спр. 251, 42 арк.
3. Для наших найменших. Дитячий садок у Коцюбинцях. Чортківська думка. № 33. 15. 08. 1943. С. 6.
4. Дописи. Діло. № 132. 16 червня 1936. С. 6.
5. Інтерв'ю з Станіславом Хрущом.
6. Спогади Анастасії Промчук.
7. Спогади Марії Дибкалюк.

Дуванська Катерина Олександрівна,
асистент кафедри соціальної
педагогіки ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава

ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У буремні часи, коли війна безпосередньо впливає на всі сфери життя мільйонів українців, а суспільство переживає глибокі трансформації, питання громадянської ідентичності набуває не лише наукового, а й екзистенційного значення. Сьогодні вже недостатньо просто «бути громадянином» за паспортом – сучасні виклики вимагають усвідомленої належності, готовності діяти, брати відповідальність і здатності інтегрувати власну ідентичність у ширший контекст національного та глобального буття. Розмитість меж між особистим і політичним, внутрішнім і зовнішнім, буденним і героїчним зумовлює потребу в нових підходах до осмислення процесу формування громадянської свідомості. Йдеться вже не лише про підсумок соціального наuczіння, а про глибокий внутрішній процес інтеріоризації цінностей, символів і наративів, що об'єднують людей у спільноту. Тому необхідність консолідації нації, збереження демократичних цінностей та забезпечення спадкоємності культурних традицій вимагає переосмислення підходів до громадянського виховання, що охоплює не лише формальні інститути соціалізації, а й внутрішні особистісні процеси осмислення себе як частини національного та глобального соціуму.

Актуальність дослідження формування громадянської ідентичності в умовах сучасних трансформацій суспільства та збройного конфлікту зумовлена необхідністю глибшого осмислення ключових складових громадянської свідомості, таких як «громадянська компетентність», «громадянська цінність», «громадянська спрямованість» і «патріотизм». Вивчення цих концептів, зокрема через дослідження науковців, таких як І. Бех, Н. Бондаренко,

Т. Магдич, В. Новосьолова, О. Пометун дозволяє розкрити їхній вплив на розвиток сучасної громадянської ідентичності. Значущим методологічним підґрунтям для формування національної самосвідомості в умовах динамічних суспільних трансформацій слугують напрацювання Г. Ващенка, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської, в яких духовно-національні засади громадянськості осмислюються як ключові чинники виховного процесу.

Концептуально важливою рамкою для осмислення цієї проблеми виступає Українська Хартія вільної людини, яка утверджує бачення особистості як носія гідності, свободи, самоповаги, відповідальності й духовності. У Хартії підкреслюється, що вільна людина «усвідомлює свою приналежність до нації й водночас є відкритою до світу» [4], що узгоджується із сучасними підходами до трактування громадянської ідентичності як цілісного й багатовимірного утворення. Тому формування громадянської ідентичності постає як багаторівневий феномен, в основі якого лежить складна взаємодія зовнішніх соціокультурних впливів і внутрішньої особистісної рефлексії. Йдеться не лише про набуття правових знань чи формальне розуміння громадянського статусу, а про глибинне переживання приналежності до спільноти, яка поділяє спільну історію, мову, моральні цінності, символи, традиції та відповідальність за майбутнє [3]. Сьогодні важливо розглядати громадянську ідентичність як цілісну структуру, що охоплює такі ключових компоненти:

1. Когнітивний компонент громадянської ідентичності відображає інтелектуальний вимір включення особистості в політико-соціальний простір. Його ядром є система знань про державні інституції, політичну організацію суспільства, механізми правової регуляції, історичні трансформації демократичних інструментів та актуальні форми соціального управління.

Розуміння структури державних відносин, політичних режимів, ролі конституційного права та функціонування громадянського суспільства дозволяє індивіду не лише орієнтуватися у складній політичній реальності, а й формувати критичне ставлення до неї. Здатність інтерпретувати соціально-

політичні явища в контексті історико-культурних процесів виступає важливим чинником розвитку аналітичного мислення та громадянської зрілості.

Інформаційна компетентність, яка охоплює як теоретичні знання, так і практичні навички, відкриває можливості для свідомої участі в демократичних процедурах – виборах, публічних дебатах, ініціюванні громадських ініціатив. Інтелектуальна база посилює здатність до усвідомленого прийняття рішень і відповідальності за їх наслідки в межах політичної спільноти.

2. Емоційний компонент громадянської ідентичності характеризує афективний вимір взаємодії особистості з соціально-політичною реальністю, наповнюючи процеси ідентифікації ціннісно-смісловим змістом. До його структурних елементів належать почуття належності до національно-державної спільноти, гордість за суспільно-значущі досягнення країни, емоційне залучення у політичне життя, а також вияв солідарності у ситуаціях суспільної напруги або колективної мобілізації.

Емоційна ідентифікація з Батьківщиною, її мовно-культурними символами, історичною спадщиною та спільними наративами відіграє ключову роль у формуванні патріотичних почуттів, що активізують готовність до особистої участі у справах громади та держави. Саме через механізми емоційного включення відбувається глибоке прийняття громадянської ролі як інтеграції власного життєвого досвіду з колективною пам'яттю та національним контекстом.

Сформоване емоційне ставлення також виконує регулятивну функцію: воно детермінує моральні оцінки соціальної дійсності, зумовлює емоційні реакції на випадки соціальної несправедливості та підсилює мотивацію до відповідальної громадянської поведінки.

3. Поведінковий компонент ідентичності проявляється через конкретні дії індивіда, спрямовані на реалізацію громадянських прав і обов'язків у повсякденному житті. До цього належить участь у виборчому процесі, дотримання законодавства, волонтерська активність, ініціювання соціальних змін та включення до форм публічного контролю за владними інституціями.

Такий вимір є не формальним, а змістовним проявом залученості: він засвідчує ступінь інтеріоризації цінностей демократичного суспільства і здатність діяти відповідно до них. Поведінковий компонент демонструє узгодженість між внутрішніми переконаннями та зовнішньою активністю, забезпечуючи автентичність громадянської позиції.

4. Ціннісно-мотиваційний компонент громадянської ідентичності охоплює систему внутрішніх переконань, моральних орієнтирів і мотиваційних установок, які визначають смислове наповнення громадянської активності. В центрі цього компонента перебувають уявлення про соціальну справедливість, свободу, рівність, правову відповідальність, повагу до прав людини, солідарність і суспільну згуртованість.

Цінності, сформовані на основі особистого досвіду, виховання, освітнього середовища та активної участі в соціальному житті, задають внутрішній вектор, що спрямовує вибір дій у ситуаціях моральної невизначеності або політичної напруги. Вони не лише слугують критеріями оцінки політичної реальності, а й виступають джерелом внутрішньої мотивації до активної участі в суспільному житті, захисту прав і свобод, ініціювання змін. Мотивація до соціальної активності базується на поєднанні особистісної відповідальності та ціннісної залученості до колективних інтересів. Такий тип мотивації не нав'язується ззовні, а формується як інтегральна складова ідентичності, що забезпечує стійкість громадянської поведінки в умовах змін, політичної нестабільності чи соціального тиску.

Високий рівень ціннісно-мотиваційної інтеграції посилює здатність особистості до морального вибору, опору соціальним маніпуляціям і збереження ідентичності у конфліктних чи гібридних середовищах. Таким чином, ціннісно-мотиваційний компонент стає ядром, яке об'єднує всі інші складники громадянської ідентичності в єдину смислову структуру.

Отже, громадянська ідентичність виступає не як фіксована характеристика, а як динамічний процес формування ідентифікаційної системи, що відображає місце індивіда у суспільстві. Її когнітивний, емоційний і

поведінковий компоненти не існують ізольовано, а функціонують у взаємозв'язку, формуючи інтегровану основу для активної й відповідальної громадянської участі. Така система визначає не лише ступінь залученості до політичного життя, а й рівень готовності до створення демократичного соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Патріотичне і громадянське виховання: пункт зіткнення та лінія розмежування. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць / Інститут проблем виховання НАПН України. Київ, 2016. Вип. 20. Кн. 1. 360 с.
2. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Сливка О. А., Танчин І. З., Тимошенко Ю. В., Хлипавка Л. М. Громадянська освіта. Інтегрований курс, рівень стандарту: підручник. Тернопіль: Астон, 2018. 256 с.
3. Мічуда В. В., Бондаренко Р. І. Пріоритети національно-патріотичного виховання в умовах повномасштабної війни. Інноваційна педагогіка. Вип. 70. Том 2. С. 9 – 12.
4. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny> (дата звернення: 29.04.2025).

УДК: 159.938

Жизномірська Оксана Ярославівна,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ТА ДУХОВНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Сучасні реалії сьогодення в нашій країні значно вплинули на усі сфери життя громадян, зокрема на психоемоційний стан (емоційне неблагополуччя). Тривала війна, висока емоційна напруженість, стрес, невпевненість у завтрашньому дні, психічна виснаженість організму людини, – усе це формує психологічні виклики.

Розвиток психологічної свідомості та самосвідомості громадян України, почуття власної гідності, справедливості, високої моральності можливий за умови ціннісного, адекватного ставлення з боку держави та суспільства. Вважаємо, що сьогодні необхідно активно і цілеспрямовано працювати із сучасною молоддю, позитивно її налаштовувати до життя, формувати у них

морально-ціннісні орієнтації, життєстійкість, допомагати визначатися із професійним «Я» та провадити діалог щодо їхньої «конкурентної» самореалізації та життєствердження в Україні.

Так, життєстійкість – це вміння особистості ефективно існувати всупереч життєвих перешкод і труднощів. Це здатність людини зберігати баланс між пристосуванням до нових вимог та прагненням жити гармонійно та повноцінно.

Як зазначають дослідники, що вперше життєстійкість (англ. «hardiness») як психологічну категорію було розглянуто в контексті проблем формування творчого потенціалу особистості та регулювання стресу. Це поняття включає в себе аспекти залученості, контролю і виклику (прийняття виклику життя), завдяки чому особистість може одночасно розвиватися, збагачувати свій потенціал і давати раду стресам, що зустрічаються на її життєвому шляху [2; 3].

З огляду вищесказаного, повна зануреність, «залученість» у плін життя і діяльність означає наявність цілей, що дозволяють розкрити смисл діяльності. Саме тому життєстійкі особистості здаються більш успішними. Наявність «контролю» відображає віру людини в те, що вона може впливати на своє оточення і світ навколо. Такі особистості оцінюють стресові ситуації як менш небезпечні. Вони впевнені, що володіють необхідною силою, щоб перетворити несприятливу ситуацію в ресурс для самих себе. Розвиток умінь «*прийняття виклику (ризик)*» передбачає готовність до усвідомлення того, що постійні зміни, а не стабільність характеризують наше життя. Це дає здатність передбачати зміни і не боятися їх, а сприймати як надану можливість для подальшого розвитку.

З нашої точки зору, життєстійкість особистості корелюється із моральними цінностями, прагненнями, намірами, які вона транслює у власному житті та професійному вимірі. Зокрема, сучасний науковець І. Бех визначав стратегію сучасного виховання, яке ґрунтується на поєднанні у внутрішньому світі особистості двох груп цінностей, де першочерговим є духовні цінності.

Уже за всієї важливості змістово-цільових характеристик виховного процесу педагог очікує дієвих виховних інструментів для своєї праці.
Настанови:

1. Рівень розуміння вихованцем необхідності власної духовної зміни значно підвищиться, якщо він сприйматиме її як розв'язання задачі на створення свого «Я-духовного».

2. Усвідомлення себе, треба робити добрі справи, нація, країна має стати кінцевою мірою для «гідного» розвитку підростаючої особистості.

3. Внутрішній зв'язок між позитивними та негативними утвореннями варто робити усвідомленим для вихованця, домагатися того, що важливий вчинок, окрім свого головного призначення приносить безумовну користь іншим, виступає стримувальним засобом для його асоціальних прагнень.

4. Неприйнятною у плані духовного самовдосконалення є ситуація, коли зростаюча особистість прислухається лише до самої себе, замикається у рамках свого духовного примітивного «Я», обмежує себе своїми хибними уявленнями про загальноприйняті цінності.

5. Особистісно-орієнтоване виховання, у центрі діяльності вихованця є вчинок.

6. У виховному процесі варто постійно культивувати положення, згідно з яким у вихованця навіть з набутими духовними цінностями не виключена ймовірність персонального аморального діяння.

7. Різноманітні емоції, що наповнюють внутрішній світ особистості, виступають складовими її образу «Я» .

8. Віднайти правильну точку зору стосовно тих складових внутрішнього світу дитини, які першочергово мають виступити предметом докладання виховних зусиль педагога, є важливою умовою його професійного успіху.

9. Серед сфери духовно-моральних учинків особистості є такі, що відрізняються від інших рівнем своєї якості. Вони вимагають як духовного саморозмірковування, так і духовного усвідомлення особистістю власних пізнавальних надбань у «вчинковому» контексті.

10. Природа особистості така, що її самосвідомість ніколи не буває чистою, тобто вільною від думок. Прагнення особистості до розмірковування може стати дієвим засобом її вдосконалення, яким воно стосуватиметься її духовного плану, стане духовним осмисленням, дією над собою.

11. Ефективність певної виховної системи має корелювати з тим, наскільки вона створює імпульси для самовиховання та саморозвитку її суб'єктів. Якраз у такій індивідуальній рефлексивній роботі й можливі подальші продуктивні перетворення певного ціннісного утворення.

12. Духовне вдосконалення набуває глибокого сенсу для зростаючої особистості, коли вона матиме більш-менш чітке уявлення про смислоціннісний горизонт свого життя та здатна створити його проєкт.

13. Проблема розвитку зростаючої особистості полягає в тому, що боротися людині зі світом набагато легше, ніж боротися із самим собою. Це розуміється як створення духовно кращого в собі, неодмінно долаючи нижчі прагнення та бажання [1, с. 48].

Таким чином, духовна життєстійкість особистості корелюється із моральними якостями, професійними здібностями, особистісними рисами характеру, прагненням долати соціальні виклики та позитивно сприймати світ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Особистість у саяві духовності: монографія. Київ. Чернівці. «Букрек», 2021. 244 с.
2. Гавриловська К. П., Дем'янчук Ю. Ю. Карти «Мій ВОЯЖ» (Техніки: мої відносини, сімейні ресурси, уроки партнерства). Каталог метафоричних карт і технік. Київ: ПСИХОБУК, 2019. С. 111-114.
3. Гавриловська К. П., Дем'янчук Ю. Ю. Застосування арт-коучингових технік у психотерапевтичній роботі з подолання ПТСР. Пост-травматичний стресовий розлад: дорослі, діти та родини в ситуації війни. Міжнародне науково-практичне видання / заг. ред.: І. Маноха, Г. Собчук. Том І. Варшава - Київ: ПАН - Гнозис, 2017. С. 7-20.
4. Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека: навчальний посібник. Київ: Марич, 2009. 76 с.

Жулковський Вадим Вікторович,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу
ДКВС України Інституту професійного
розвитку Пенітенціарної академії України,
м. Хмельницький

ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДІАСПОРІ

На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає гостра потреба у переосмисленні зробленого і здійсненні системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання молоді та формування нового українця, який діє на основі національних та європейських цінностей. Серед основних причин процесів, що відбуваються в Україні, зокрема воєнних дій, які розпочались у 2014 році є і недоліки в системі національного виховання. Ситуація, яка склалась, надає особливого значення національному та патріотично-державницькому вихованню молоді, формуванню в неї бажання і здатності стати на захист Батьківщини. Важливим у цьому процесі є досвід виховної роботи з формування національної ідентичності, патріотичних почуттів підростаючих поколінь західної української діаспори [1, с. 76]. У період незалежності були створені численні державні цільові програми, концепції, стратегії, спрямовані на розвиток національно-патріотичного виховання, але їх ефективність, на жаль, була далеко не на найвищому рівні.

Варто зазначити, що у процесі дослідження було виявлено цікавий парадокс, який полягає у тому, що серед зарубіжних українців, які не проживали у вільній і незалежній Україні, за яку вони боролись, більшість народились і прожили все своє свідоме життя у еміграції та зуміли зберегти свою культурну ідентичність, не асимілюватись і, в той же час, у багатьох українців, які проживають у незалежній Україні, зокрема, в більшій мірі, у

східних та південних регіонах, ця культурна ідентичність не була сформована, а іноді навіть частково сформована культурна ідентичність до країни агресора.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів, спрямована на формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [3].

Важливим ресурсом у цьому процесі є досвід виховної роботи з формування національної ідентичності, патріотичних почуттів підростаючих поколінь західної української діаспори, яка впродовж XX – початку XXI ст. виокремилась у потужну етнічну спільноту, здатну впливати не тільки на внутрішню, а й на зовнішню політику країн проживання й вирішувати проблеми діаспорних українців у світовому часопросторі.

Головною передумовою розвитку національно-патріотичного виховання молоді в західній українській діаспорі стала третя хвиля еміграції українців (1945–1957 рр.) до країн Європи, Північної та Південної Америки й Австралії, переважну більшість яких складали патріотично налаштовані представники творчої інтелігенції, педагоги та науковці. Вони створили в державах проживання потужну українську спільноту, яка вела активну діяльність із національно-патріотичного виховання молодих поколінь зарубіжних українців. Третю хвилю еміграції цілком справедливо вважають політичною, оскільки її учасники не хотіли повертатися на Батьківщину виключно з політичних мотивів, тому що не бажали жити в комуністичній системі [2, с. 8].

У другій половині XX ст. проблема національно-патріотичного виховання підростаючих поколінь у західній українській діаспорі доволі активно й широко розроблялася. Зокрема цьому сприяла цілеспрямована діяльність видатних педагогів українського зарубіжжя (Л. Білецький, Г. Ващенко, А. Горохович,

Е. Жарський, М. Ломацький, І. Огієнко, І. Петрів та ін.). Завдяки їм була створена Українська виховна система, складниками якої були всі українські виховні середовища: сім'я, заклади українознавчої освіти (дошкільні установи, рідні школи, літні оселі, курси українознавства), виховні молодіжні та громадські організації, церква. Основними шляхами її реалізації визначено: релігійно-моральне виховання, суспільно-громадське виховання, національно-державне виховання, інтелектуальне виховання, естетичне та фізичне виховання, які в єдності повинні забезпечити всебічний розвиток особистості українця. У їхніх працях сформовано виховний ідеал українця в діаспорі (Українець, народжений поза межами України, у духовному й етнічному аспектах є, насамперед, українцем, пов'язаним історичними зв'язками з країною своїх предків. Як рівноправний громадянин країни поселення його батьків, в ім'я загальнолюдської справедливості й захисту гідності людини, він докладатиме всіх зусиль, щоб український народ мав змогу вільно розвиватися на своїх рідних землях та у своїй власній державі), обґрунтовано ефективні шляхи виховного впливу на молодь (рідна мова, література, історія і географія України, культура) [2, с. 10]. Також, аналіз джерельної бази засвідчує, що провідну роль у процесі національно-патріотичного виховання відігравала діяльність молодіжних та студентських організацій.

Отже, враховуючи вищезазначене, можемо зробити висновок, що прогресивний досвід формування національної ідентичності молоді в західній українській діаспорі заслуговує на впровадження в систему виховної роботи з молоддю в сучасній Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Джус О. В. Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в українській діаспорі: досвід, спроби. *Наука і освіта*. 2016. № 10. С. 76.
2. Жулковський В. В. Тенденції національно-патріотичного виховання молоді в західній українській діаспорі (друга половина XX – початок XXI ст.) [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Хмельницька гуманіт.-пед. академ. Хмельницький, 2020. 20 с.
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22> (дата звернення: 29.04.2025).

Зайченко Іван Васильович,
доктор педагогічних наук, професор
Комунального закладу «Уманський
гуманітарно-педагогічний фаховий
коледж імені Т. Г. Шевченка Черкаської
обласної ради», м. Умань

ГРИГОРІЙ ВАЩЕНКО ПРО ЗАВДАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

У книзі «Виховний ідеал» Г. Ващенко переконливо обґрунтовує, що першою абсолютною вартістю для української молоді має бути висока духовність – Бог, а друга – Батьківщина, що добробут Батьківщини-України має ґрунтуватися на засадах християнства.

Обґрунтовуючи виховним ідеал, він роз'яснює, що благо Батьківщини є: 1) державна незалежність, можливість для українського народу вільно творити своє політичне, соціальне, господарське і релігійне життя; 2) об'єднання всіх українців, незалежно від їх територіального походження, церковної приналежності, соціального стану та ін. – в одну спільноту, що пройнята єдиним творчим прагненням і високим патріотизмом; 3) справедливий соціальний устрій, який би підтримував лад у суспільстві, в той же час забезпечував особисті права й волю кожного громадянина й сприяв розвитку й прояву його здібностей, задатків, талантів; 4) справедливий соціальний устрій, при якому зникала б і неможлива була б боротьба між окремими групами суспільства; 5) високий рівень народного господарства і справедливий рівень організації його, що забезпечувала б матеріальний добробут усіх громадян, була позбавлена елементів експлуатації; 6) розквіт духовної культури українського народу, науки, мистецтва, освіти. Піднесення її на такий рівень, щоб Україна стала передовою країною в світі; 7) високий релігійно-моральний рівень українського народу, реалізація в житті вчення Христа; 8) високий рівень здоров'я українського народу, зведення до мінімуму хвороб і виродження [1, с. 174-175]. Звідси, основними завданнями, що стоять перед українським народом, є об'єднання і здійснення віковичного прагнення до державної й національної самостійності й розбудова України, розквіт її

промисловості, сільського господарства, торгівлі, піднесення на *високий* рівень духовної, культури, освіти, науки, мистецтва з тим, щоб стати врівень з передовими народами світу [1, с. 163].

Служба Богові й Батьківщині – це є основна мета, що стояла перед українським народом тисячу років тому, стоїть тепер і буде стояти перед ним ще впродовж століть, набираючи різних форм і відтінків у різні історичні періоди життя нашого народу, відзначає Г. Ващенко. Служба Богові й Батьківщині, як основна й найвища мета української молоді, вимагає від неї глибокого розуміння широких світових завдань, що їх висуває перед Україною історія, а також розуміння інших народів і діяльного співчуття їм та участі в спільній боротьбі за свободу. Найважливішою умовою свободи й самостійності є національна єдність і солідарність.

Служба Богові й Батьківщині вимагає, в першу чергу, високих інтелектуальних властивостей. Щоб служити Богові й Батьківщині, треба мати відповідний світогляд, добру фахову підготовку і розвинені формальні здібності інтелекту [1, с. 183].

Служба Богові й Батьківщині, як головна життєва мета української молоді, визначає й риси волі й характеру, які мають бути притаманні їй. Це – *ідеалістично-релігійний світогляд, любов до Батьківщини, мужність, висока й безкомпромісна принциповість, чесність, лагідність і гуманність, альтруїзм і солідарність, дисциплінованість, довготривала праця, здоровий оптимізм, рішучість.*

У юнацтва треба виховувати моральну чистоту, свідомість дівочої чи юнацької честі, стриманості, підкорення статевих почувань принципам моралі [1, с. 186].

У статті «Гідність особиста і національна» Г. Ващенко відзначає, що важливим у національному вихованні є формування у молоді особистої й національної гідності й честі. На високому моральному ступені стоять ті особистості, що гідність вбачають у високих моральних якостях, як-от принциповість, чесність, правдивість, служіння якійсь високій ідеї:

Батьківщині, правді, красі. Прикладом такого розуміння особистої гідності Г. Ващенко називає князя Святослава Хороброго, осіб християнських мучеників, місіонерів, пасторів. Такі люди, шануючи власну гідність, шанують і гідність інших людей; їм притаманна щира скромність і простота у відносинах з іншими, об'єктивний підхід до теоретичних і практичних проблем [2, с. 28-29].

Національна гідність найперше виявляється у любові до своєї Батьківщини і служінні їй, а також у тому, що людина шанує честь свого народу і не дозволяє у своїй поведінці й діяльності нічого такого, що могло б запламувати цю честь [2, с. 30].

У молоді необхідно виховувати здорову національну пам'ять, яка полягає в тому, що народ твердо пам'ятає своє минуле, в першу чергу, найважливіші моменти його. Здорова національна пам'ять поєднується з правильною оцінкою минулого. Славні події своєї історії народ шанує, вони стають для нього предметом національних гордоців, а згадуючи моменти темні, народ засуджує їх і намагається виправити старі помилки, таке ж саме ставлення здорової нації до традиційних звичаїв. Здорова нація з великою пошаною ставиться до видатних діячів минулого: політиків, полководців, діячів у галузі науки, мистецтва, релігії [2, с. 8].

У статті «Завдання національного виховання української молоді» Г. Ващенко зазначає, що український народ вже триста років перебуває у стані лише об'єкта історії, підлягаючи своїм поневолювачам. Який згубний цей стан для нашого народу, свідчить наше минуле й сучасне. Всіма природними багатствами нашого краю розпоряджаються наші поневолювачі. Вони ж експлуатують на свою користь і духовні, й фізичні сили нашого народу. Живучи на найкращих у світі чорноземах, наш народ часто голодує, бо мусить годувати чужинців; будучи однією із найздібніших націй, ми примушені віддавати свої розумові сили на побудову чужої культури.

Але цього мало. З самого початку свого поневолення наш народ ніс і несе величезні людські жертви. Скільки наших людей загинуло за часи Петра Кривавого, більшовицького поневолення!? Але дивно! – світ про всі ці жертви

майже не знає. Про те, що десь у Чехії німці знищили якесь село або в Катані большевики розстріляли десять тисяч поляків без суду, кричать і пишуть в Європі і в Америці. А про те, що в Україні в 1932-1933 рр. більшовики навмисно винищили голодом 8 мільйонів населення; про те, що мільйони українців гинуть по концтаборах, що мільйони їх насильно переселено в Сибір і Казахстан, – про все це світ мовчить. Навіть імені «Україна» більшість народів світу не знає. Ми для них – росіяни або поляки.

Г. Ващенко відзначає, що ніхто не стане шанувати людини, коли вона сама не буде шанувати себе. Так само ніхто не буде шанувати народу, що терпить рабство і не хоче боротися за свою волю. Цих істин не мусить забувати український народ. Тож наш народ, інтелігенція, суспільство повинні подбати про розвиток національної свідомості у своєї молоді. Людину не можна визнати за виховану, коли вона, будучи фізично здоровою й розумово розвиненою, використовує свої здібності, знання лише в своїх особистих інтересах і забуває про свій народ. Так само ми не можемо визнавати за цілком виховану людину й того, хто, хоч і любить свій народ, але зі сліпою ворожнечею та презирством ставиться до інших народів, незалежно від того, хто ці народи і яка їхня історія.

Національна свідомість значної частини нашого населення ще не піднеслась до належного рівня. Багато українців ще не усвідомило чітко своєї національної окремішності. Навіть частина нашої інтелігенції перебуває під таким великим впливом поневолювачів, що, не зважаючи на такі криваві жертви, до яких спричинились ці народи, вони все-таки прагнуть до єдності з ними, цебто фактично прагнуть до того, щоб і далі продовжувався стан поневолення нашого народу.

«Тому в сучасний історичний момент і в найближчу майбутність національне виховання молоді є найважливішим завданням нашого народу» [2, с. 172]. Це, в першу чергу, означає, що в нашої молоді треба виховувати свідомість своєї національної окремішності, тобто свого національного «я». Кожен українець мусить бути свідомим того, що він є член великої нації, яка

своїми фізичними й психічними властивостями відрізняється від інших народів і має своє національне покликання.

Свій народ українець мусить любити так, як діти люблять своїх батьків: любити його традиції, свою рідну мову, свою пісню, звичаї, любити природу, серед якої він живе, його культуру. Любов до свого народу не мусить бути сліпою. У психології кожного народу, його традиціях і звичаях є риси позитивні й негативні. Наприклад, у психології кожного українця позитивними є великі здібності до науки й мистецтва, свідомість своєї гідності, статеві стриманість, наполегливість у праці, хоробрість у бою; негативними – індивідуалізм, що іноді набуває хворобливих форм відокремленості, нахил до розбрату, партійна ворожнеча і таке інше. Зрозуміло, що перші, цебто позитивні риси, українець мусить плекати, а з рисами негативними боротись [2, с. 172].

Те саме треба сказати і про традиції. Без традицій властиво нема нації, бо саме вони зв'язують сучасні покоління народу з поколіннями минулими.

А проте й негативні риси свого народу не мусять послаблювати любові до нього. Прикладом для нас має бути Т. Шевченко. Рідко хто так, як він, розумів хиби нашого народу, і так різко і з таким гнівом бичував їх і рідко хто любив так Україну, як Т. Шевченко.

Справжня любов не обмежується словами: вона вимагає діла. Діяльною мусить бути і любов українця до своєї Батьківщини. В сучасних історичних умовах це, перш за все, наполеглива боротьба за самостійну Українську державу. Українець має берегти честь свого народу і захищати її перед своїми і чужими, не робити нічого, що знизило б її у поглядах чужинців. А коли б обставини склались так, що треба б було зі зброєю у руках боротися за свій рідний край, то українець не мусить боятися смерті, а сміло йти в бій з ворогами свого народу. Прикладів такої любові можна багато знайти в історії України. Це – Святослав Хоробрий, Мстислав, Володимир Мономах, Ігор – князь Новгород-Сіверський, численні лицарі запорозькі, козаки й селяни часів Богдана Хмельницького, що не боялися ні смерті, ні жорстоких тортур, завзято

боролись за волю свого народу. Нарешті, високим прикладом для української молоді можуть бути вояки УПА, що своїм завзяттям і хоробрістю заслужили визнання цілого світу. Але це зовсім не означає, що українець у боротьбі за Батьківщину може без потреби ризикувати своїм життям. Справжній патріот не тільки гідно вмирає за Батьківщину, але самовіддано працює для неї мірою своїх сил і здібностей [2, с. 173].

Любов до Батьківщини може мати різні форми. Вона може бути вузькою і супроводитись ворожнечею і ненавистю до всіх інших народів, навіть до тих, що не зробили жодного зла Батьківщині; вона може виявлятися у прагненні підкорювати собі інші народи та їх експлуатувати. Це є шовінізм, що часто призводить до збройної боротьби між народами і спричиняється до руйнації культури. Але можна любити свою Батьківщину і в той же час ставитись з пошаною до інших народів – шанувати їхню національну гідність і мирно співпрацювати з ними.

«Український нарід протягом віків зазнав важкий гніт чужинецької неволі і тому в більшості українцям невластивий шовінізм. Навпаки, українці співчують іншим поневоленим народам й охоче допомагають їм у їх боротьбі за волю. Найкращим доказом того є спілка народів Антибольшевицького Блоку, створена з ініціативи українських діячів. Отже, ті, що обвинувачують українських борців за волю Батьківщини в шовінізмі, тоталітаризмі й у фашизмі, або не розуміють елементарних речей, або діють під впливом партійної злоби» [2, с. 174].

Є ще одна нездорова форма патріотизму. Це – вузький місцевий або, як дехто каже, загумінковий патріотизм. Виявляється він у тому, що людина не тільки любить місцевість, в якій вона народилася і виросла, а ставиться з презирством і навіть із ворожнечею до своїх земляків, що походять з якихось інших місцевостей. Така форма місцевого патріотизму властива і значній частині українців. Це, передовсім, ворожнеча між «сходом» і «заходом». Історія України склалася так, що частина її населення довгий час перебувала під Москвою, а частина під Польщею. Цілком зрозуміло, що життя в різних

політичних і культурних умовах не могло не відбитися на мові, звичаях і навіть психології населення західної і східної України. Крім того, на психологію, світогляд, побут і звичаї українців дуже великий вплив мало перебування під більшовицькою владою. Нарешті, слід взяти до уваги й різницю віровизнань. Усе це створює ґрунт для недовір'я, що іноді переходить у ворожнечу [2, с. 175].

Люди національно свідомі борються з такими настроями, віддаючи собі справу в тому, що в єдності сила, особливо в такий критичний момент, що його переживає тепер наш народ. Навпаки, люди національно мало свідомі, або такі, для яких на першому місці стоять власні амбіції або вузькі партійні інтереси, роздувають цю ворожнечу.

Г. Ващенко згадує ще про партійну боротьбу, що психологічно має багато спільного з місцевим патріотизмом і не менше, ніж він, роз'єднує українців. Існування різних політичних партій є властивістю демократичного ладу державного політичного життя. Але у народів, що мають здавна свої держави і політично вироблені, партійна боротьба звичайно не переходить певних меж, бо люди звикли поважати погляди один одного. А в такі моменти, коли історичні обставини вимагають від народу єдності, партійна боротьба забувається, і народ виступає як єдина цілість [2, с. 176].

Ніби передбачаючи наше трагічне сьогодення, Г. Ващенко застерігав: «Уявім тепер собі таку ситуацію, коли українському народові доведеться вступити в рішучий бій з ворогом, і тут заздалегідь зорганізована група злочинців почне нищити тих, що борються за волю українського народу. Що з того може вийти? Про це загрозливе явище мусить пам'ятати наша молодь. Любов до Батьківщини мусить підказати їй, що одно з найважливіших завдань її – це плекання ідеї соборности, єдності українського народу, плекання не лише на словах, а на ділі. Треба засипати всякі Збручі, бо в єдності сила» [2, с. 176].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ващенко Григорій Виховний ідеал. Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Том 1. (Третє видання). Полтава: Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. 191 с.
2. Григорій Ващенко. Хвороби в галузі національної пам'яті. Твори, т. 5. Київ, 2003. 336 с.

Захаров Євген Юхимович,
член Ініціативної групи «Першого грудня», Голова Правління Української Гельсінської спілки з прав людини, директор Харківської правозахисної групи, м. Харків

УКРАЇНСЬКА ХАРТІЯ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ І НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Обравши таку тему, я доволі швидко зрозумів, що був надто амбітним. Я сподівався, що існує усталене розуміння національних цінностей українців, і можна буде порівняти з ним ідеї та цінності, що пропагує УХВЛ.

Проте усталеного розуміння цінностей, яке всі поділяли б, я не знайшов. Можливо, мало шукав, і не кращим чином.

Спиратися на Конституцію виявилось даремним. Стаття 3 проголошує: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Але ж, якщо життя – найвища цінність, як можна посилати солдат захищати державу і гинути за неї? Немає у цьому переліку таких безперечних цінностей як свобода, справедливість, рівність, солідарність. А коли йдеться про честь і гідність, то явно мається на увазі особиста гідність (те саме, що репутація), яка зростає як результат добрих вчинків і втрачається внаслідок злих, а не про загальну людську гідність, що належить усім, від немовляти до злочинця – в дусі вчення католицької церкви про гідність людини.

Цінності в Україні ділять на соціальні, моральні, духовні, громадянські, загальнолюдські, особистісні, життєві, сімейні та інші. Але чи існує набір цінностей, який є найбільш прийнятним для всіх українців?

В одній монографії зазначено, що ядро домінуючих цінностей українського народу становлять: патріотизм, права і свободи людини, соціальна справедливість, матеріальні та духовні надбання українського народу, національна безпека, природні ресурси, конституційний лад.³

В іншій стверджується, що основними цінностями сучасного українського суспільства є: духовність, сімейні цінності, свобода, мир і злагода, національно-культурні цінності, патріотизм⁴.

У багатьох джерелах вважається, що серед основних цінностей нашого народу є: національна державність; християнська віра; рідна мова.⁵

Отже, бачимо великий різнобій у визначеннях. Можна звернутись до соціологічних досліджень, щоб дізнатись, що про це думають українці.

У 2021 та 2022 рр. соціологічна група «Рейтинг» проводила дослідження основних життєвих цінностей⁶ за методикою Шварца.

Респондентів опитували про цінності із запропонованого переліку:

- Багатство – соціальний статус, домінування над людьми та ресурсами.
- Досягнення – особистий успіх у залежності від соціальних стандартів.
- Гедонізм – прагнення насолоди або чуттєвого задоволення.
- Стимуляція – прагнення новизни, необхідність змін і глибоких переживань.
- Самостійність – самостійність думки і дії.
- Універсалізм – терпимість, захист благополуччя усіх людей і природи.
- Доброта – збереження і підвищення добробуту близьких людей.

³ Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Аксіологічний концепт національно-патріотичного виховання. Київ: Фенікс, 2023. 52 С.6. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734569/1/BNV%20KSV%20Concept.pdf>

⁴ Сурмін Ю. Ціннісні процеси пострадянського суспільства: методологічний аспект / Ю. Сурмін // 36. наук. пр. НАДУ. К.: Вид-во НАД У, 2003 С.152-153.

⁵ Духовні цінності українського народу. <https://pgasa.dp.ua/wp-content/uploads/2022/04/Duhovni-tsinnosti-ukrayinskogo-narodu.pdf>

⁶ <https://life.pravda.com.ua/society/2022/08/24/250154/>

- Традиційність – повага до культурних та релігійних звичаїв та ідей, вектор консерватизму.
- Конформізм – схильність до пасивних стандартів у поведінці, визнання існуючого стану речей.
- Безпека – безпека і стабільність суспільства, стосунків та самого себе.

Перелічені цінності також об'єднані в біполярні осі: відкритість до змін (самостійність, стимуляція) є протилежною консерватизму (безпека, конформізм, традиційність). А самоствердження (багатство, досягнення) протилежне самовизначенню (універсалізм, доброта).

Як на мене, методика дослідження суттєво звужує набір цінностей, не включаючи в опитування такі важливі цінності, як свобода, гідність, справедливість, довіра, рівність, толерантність, солідарність. Визначення доброти взагалі видається помилковим. Тим не менше, результати опитування свідчать про цікаві уявлення респондентів відносно пріоритету та важливості цінностей.

Так, домінантною цінністю виявилася доброта, поруч з нею йде універсалізм. На високому рівні порівняльно з 2021 роком залишились конформізм, безпека та традиційність.

У 2022 році спостерігалось зростання підтримки цінностей гедонізму, стимуляції та особливо самостійності. Також спостерігалася більша схильність до самовизначення та відкритості до змін. Загалом війна майже не вплинула на думки респондентів.

Найменше ж українці цінують багатство як цінність. Це не дивно: у нас панує думка, що багатії здобули багатство нечесно, попросту кажучи, вкрали. За цим стоїть неповага до права власності та глибока недовіра до заможних людей. Водночас панує опора на близьке родинне коло, консерватизм, орієнтація на благополуччя. Ризикувати, діяти нестандартно українці хочуть менше. У нас, як і раніше, панує «фатум поміркованості» (Всеволод Речицький).

Отже, можна зробити висновок, що єдиної системи цінностей, яку поділяли б усі українці, на сьогодні не існує.

Думаю, що це закономірно. 33 роки незалежності – дуже малий строк, щоб позбутися комплексу меншовартості, провінційності, про яку писав Юрій Шерех. Тим більше, що держава погано сприяла розвитку науки, освіти і подоланню бідності лівової частини українців. Сумний посаг радянського минулого – масові політичні репресії, Голодомори, знищення національних еліт – ніяк не сприяв розвитку українського суспільства. Будучи стихійно демократичними і внутрішньо вільними, українці шантажистську державу перемогли на двох Майданах і поступово рухались у напрямку прийняття загальнолюдських цінностей, вступу до ЄС. Російська агресивна війна мала за мету зруйнувати Українську державу і знищити всіх українців, які її захищають і підтримують. Якраз навпаки, це сприяло єднанню українців і розвитку політичної нації. Проте велика частина громадян України не бажають захищати країну і всілякими шляхами намагаються уникнути мобілізації.

І відсутність єдиної системи цінностей, і розколотість українського суспільства не випадкові. Вони мають глибокі історичні коріння. Україні судилася доля бути на кордоні між християнською та ісламською цивілізаціями, західною та східною (євро-азійською) християнською традицією. Комплекс проблем, породжених цим прикордонним станом прекрасно описаний в книзі Мирослава Мариновича «Коли гарцюють червоні коні Апокаліпсису». Цей стан мав наслідком велику кількість різнорідних впливів, не дарма одвічним українським питанням було – «Куди йти?» Він залишив у спадок велику кількість етнічних груп – більше 130, понад 120 деномінацій і релігійних рухів, з них понад 60 конфесій християнського коріння, 9 – мусульманських. Поліетнічний та поліконфесійний стан українського суспільства суттєво впливає і на самоідентифікацію українців, і на їхню систему цінностей.

Наведу тільки один приклад, що ілюструє цю тезу. Українських військовополонених та цивільних ув'язнених жорстоко катують і фізично, і

морально в місцях несвободи в Російській Федерації. Але є одне таке місце, де їх не катують, не принижують, нормально годують і дають час від часу дзвонити родинам в Україну. Це слідчий ізолятор в Грозному в Чечні. І я певен, що вирішальну роль тут грають з одного боку, чеченські традиції ставлення до полонених, а з другого – споконвічна ненависть до Росії, що прекрасно описано Львом Толстим в повісті «Хаджі-Мурат».

Після намагання знайти загальноприйнятну систему цінностей українців, я був просто вражений, подивившись у цьому ракурсі на Українську хартію вільної людини. Хоч я уважно її читав багато разів, все одно у цьому контексті вона виявилася цілком неочікуваною! Бо фактично формує логічно побудовану систему цінностей українців, яка, на мою думку, долає старі стереотипи і мала би всіх нас об'єднати та згуртувати.

Всі десять принципів Хартії, висловлені в формі дії, водночас проголошують цінності: «Бути вільною людиною» – свободу, як на мене, головну цінність для українців, незалежність, відповідальність, індивідуалізм, самостійність, «Бути українцем» – національну гідність, справедливість, єдність, патріотизм, культурну ідентичність, честь і особисту гідність, «Бути активним громадянином» – захист прав людини, державність, демократію, верховенство права, безпеку, солідарність, «Любити» – довіру, солідарність, терпимість, любов до ближнього, емпатію, альтруїзм, сімейні цінності, «Мислити» – інтелектуальну свободу, інтелектуальну відвагу й інтелектуальну чесність, відкритість до змін, прагнення новизни, самостійність, самовдосконалення, «Бути господарем» – власність, відповідальність, свободу, справедливість, професійність, милосердя, благодійність, «Бути лідером» – прагнення до змін на краще, самостійність, стимуляцію, відповідальність, компетентність, «Бути відкритим суспільством» – відкритість, довіру, свободу інформаційного обміну, інформаційну чесність, «Бути успішною державою» – свободу, безпеку, демократію, незалежність, повагу до прав людини, верховенство права, соціальну довіру, «Бути учасником демократичної

спільноти народів» – взаємодовіру, взаємоповагу, взаємодопомогу, солідарність.

Розкриття тісного взаємного зв'язку між принципами дії Хартії та системою цінностей, яку ці принципи генерують, виходять за межі цих тез.

Зварич Ганна Володимирівна,
доктор філософії, завідувачка кафедри
соціально-гуманітарних наук ПЗВО
«Тернопільська богословська академія
імені Патріарха Йосифа Сліпого»,
директор Освітньо-наукового центру
Патріарха Йосифа, м. Тернопіль
ORGID.ORG/0009-0002-9558-6536

**ПАРАДИГМА ПРАЦІ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО
«ЯК БУДУВАТИ РІДНУ ХАТУ»
В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ**

Із метою консолідації та формування історичної свідомості Українського народу, збереження національної пам'яті, відповідно до постанови Верховної Ради України від 21 грудня 2023 року № 3536-IX «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2024-2025 роках» на державному рівні відзначатиметься ювілей видатної особистості, а саме, 29 липня – 160 років із дня народження Андрея Шептицького (1865-1944), церковного та громадського діяча, митрополита (предстоятеля) Української Греко-Католицької Церкви, мецената [1].

Враховуючи вагому суспільну значимість постаті й спадщини видатного українця, задля забезпечення належного вшанування його пам'яті та популяризації діяльності Тернопільська обласна рада ухвалила рішення проголосити 2025 рік в області роком митрополита (предстоятеля) Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького.

Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) впродовж майже пів століття був живим символом Католицької Церкви в Україні. Святість його життя, повсюдно оспівувано всіма голосами нескінченних похвал, і активна

плідна діяльність у різноманітних сферах тогочасного суспільства спричинилася до того, що він став правдивим та беззаперечним духовним лідером та Князем усього українського народу. Митрополит зробив великий вклад в царині науки та культури, дбав про допомогу особам, приналежним до малозабезпеченого прошарку суспільства, бажаючи у такий спосіб спричинитися до справи подолання існуючої на той час гострої проблеми різкої суспільної несправедливості. Мудрість та великі чесноти митрополита Шептицького, а особливо його апостольська ревність, славлені багатьма народами, бо його ім'я і його діла є добре знаними також і далеко за межами його Батьківщини. Митрополит Андрей ревно прагнув про відновлення братньої єдності між християнами різних конфесій. Він щиро бажав щоби Христова Церква знову стала єдиною, святою, апостольською – такою, якою вона була на початку свого існування [2].

Вже одинадцять років ми живемо в умовах війни, а з них три роки Україна занурена в полум'я визвольної війни від повномасштабного нападу російського агресора. Час війни – надзвичайно болісний і жорстокий: вона завдає незліченних травм кожній людині та всьому суспільству. Щодня ми отримуємо трагічні звістки про загибель українців; багато хто вже втратив рідних і друзів; ми стаємо свідками руйнування того, що є для нас найдорожчим, – нашої Батьківщини, нашого сімейного добробуту, нашого щастя, наших мрій. Чітке розуміння моральних і духовних засад, якими ми керуємося в наших діях під час війни і на яких будуватимемо наше майбутнє після її закінчення і досягнення справедливого миру, є конче потрібним, щоб наші витривалі зусилля були цілеспрямованим рухом до омріяної перемоги.

В липні 1941 року, коли німецькі війська повністю окупували Галичину, розпочався терор, проводилися обшуки, арешти стали повсякденною справою. Гестапо не зробило винятку навіть для приватних апартаментів митрополита Української греко-католицької церкви – Андрея Шептицького. У відрізок часу, у контексті світової історії – активного перебігу II Світової війни, початку участі у ній СРСР, коли розпочався перерозподіл територій, загорілися

політичні амбіції світових лідерів, митрополит пише Пастирське послання «Як будувати рідну хату» і застановляє задуматись над діаметрально протилежною моделлю держави, в основі якої – християнські цінності. Цей період дуже непростий час і для Української греко-католицької церкви, оскільки у 1936 році, Митрополит Андрей видав послання «Пересторога перед небезпекою комунізму», у якому чітко висловив спротив комуністичній ідеології. І от у 1941 році, коли людство цілковито втратило надію на захист і повагу до власного життя великий український митрополит говорить про міцний фундамент побудови живого суспільства – християнські принципи. У ньому – вся суть розуміння не лише Церкви як інституції у суспільстві, але й активної комунікації між державою і Церквою, а також презентація важливих духовних орієнтирів. «Ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенаціональна Хата-Батьківщина» [3]. Ключовими платформами державного організму, на думку Митрополита, є родина і влада. «Родина – це маленька держава, якщо вона буде сповненою духом і балансом відносин між членами, тоді вона буде живою цеглинкою суспільства. Саме у родині відбувається первинне виховання людини і приготування до «виходу» у суспільство». [3].

Висловлені концептуальні ідеї цього богословського трактату перегукуються з концептуальними засадами Української Хартії вільної людини. Ключ до перетворення України знаходиться в ній самій. Нам важко змінити зовнішні обставини, проте в нашій волі змінити себе ставши активними, відповідальними громадянами. «Успіх нашої держави залежить від «реформ життя» [3]. Ідеалом соціальної організації є соціальний організм. У пастирському посланні митрополит описує різновиди соціальної організації: родина, територіальна громада, нетериторіальні добровільні товариства, нація з власною державою. Співзвучними з Хартією є постулати «Бути господарем, відкритим суспільством, успішною державою». Митрополит зауважує, що держава має бути об'єднанням територіальних громад і добровільних товариств, бо вони є школами державного управління. У Хартію це визначено так: «Щоб стати господарями своєї держави, ми повинні децентралізувати

державну владу і делегувати владні повноваження та фінансові ресурси на місцеві рівні» [3]. Для державотворення потрібні знання і громадянські чесноти. Ця категорія передбачає усвідомлення того, що державність і демократія – це не лише політичні, а й духовні цінності, це обов'язок боротися проти порушення прав людини і громадянина, захищати демократію, брати активну участь у політичному житті країни.

Про головне завдання для українців почуватися господарями, є співмірним із відновленням державності, і кожен громадянин повинен брати активну участь у житті громади. «В устрою Батьківщини, мабуть, найважливішою справою буде: забезпечити громадам якнайбільшу свободу.[...] Громада, майже так як родина чи роди, є спільнотою більш примітивною ніж держава, створена перед нею, бо відповідає при родинному прямуюванню людей, що разом на якійсь території живуть, щоб упорядкувати спільні свої справи» [2] «Щоб стати господарями своєї держави, ми повинні децентралізувати державну владу і делегувати владні повноваження та фінансові ресурси на місцеві рівні. Господар починається з піклування про прості речі: порядок свого дому, під'їзду чи вулиці»[5].

У праці митрополита Андрея «Як будувати рідну хату» та у програмному документі ініціативної групи 1 грудня «Українська Хартія вільної людини» багато спільних ідей, поглядів для державотворення, правильної державної організації. Визначено, що ключ до зміни, перетворення України знаходиться у ній самій. Ми не можемо змінити зовнішні обставини, проте у нашій волі змінити себе, виховати громадян, які не боятимуться відповідальності й візьмуть свою особисту долю, як і долю своєї країни у свої руки. В обидвох працях наголошується на об'єднанні громадян і найголовнішим чинником виступає українська мова.

Важливий фокус уваги у творі «Як будувати рідну хату?» митрополит звертає на символ справжньої української ідентичності – Хати, у якій весь український Всесвіт. «Ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенаціональна Хата-Батьківщина» [3]. Адресатом цього послання є

український народ, громадянське суспільство, і це є найперший вектор того діалогу, якій вів у всій своїй пастирській діяльності Митрополит Андрей Шептицький. Адресатом Української Хартії вільної людини теж є український нард, який подолав фізично Радянський Союз, але його спадщина ще зберігалася морально і ментально. Головна загроза українському народу – язва москвофільства. «Не треба Україні інших ворогів, коли самі українці українцям ворогами, що себе взаємно ненавидять і навіть не стидаються вже тої ненависті! [...] Як довго не буде між нами християнської єдності, так довго й найслабший противник буде від нас сильніший! Як довго у національних справах більше пам'ятати будуть українці про власне індивідуальне добро, так довго загальна справа не буде могла успішно розвиватися. Бо тої загальної справи просто не буде, бо не буде її в свідомості і в совісті людей»[4].

Обидва твори – це шлях поступового розвитку нашої держави на міцному моральному фундаменті. Українці прагнуть єдиної держави, і водночас у кожного своє бачення цієї держави. Треба вивчати доцентрові та відцентрові тенденції. Треба робити все, щоб посилювати елементи єдності й усувати елементи розбрату. Духовна єдність передує державній єдності. Український народ є етнічним організмом. Він потребує правильної державної організації. Формування шляхетної людини потребує цілеспрямованих і довготривалих зусиль. Необхідно культивувати все найкраще. На думку Митрополита Андрея, влада повинна розуміти, що у будь-якому суспільстві вона виконує функцію служіння, тобто інструменту Божої волі. Як тільки влада змінює парадигму власного розуміння, керується особистими амбіціями, її чекає загибель. Найважливіший і ще не використаний стратегічний ресурс України – це внутрішня консолідація нашого народу. Принципи, викладені у Хартії та у пастирському листі «Як будувати рідну хату» для здійснення потребують багатьох великих особистих і колективних зусиль, але це шлях, щоб вистояти, перемогти і відродитися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3536-IX#Text>
2. Королевський К. Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) / пер. з фр. Я. Кравець. Вид. 2-ге, виправл. Львів: Свічадо, 2020.
3. Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати Рідну Хату. Львів, 2003.
4. Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання. Фондація Андрей. Львів: Артос, 2010.
5. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>

УДК 364.628:37.011.3-051

Кавецький Віктор Євенович,

кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Здійснення професійної діяльності під час воєнного стану потребує від педагогічних працівників акумулювання усіх своїх внутрішніх ресурсів, щоб ефективно розв'язувати поставлені завдання в умовах сьогодення. Одним із важливих завдань є створення умов для виховання гідної особистості здобувача освіти, розвиток якостей активного громадянина, здатного взяти на себе відповідальність за своє життя і долю країни, волелюбного і, водночас, здатного надати дієву допомогу тому, хто її потребує. Дані цілі гармонійно узгоджуються з основними положеннями Української Хартії вільної людини. Необхідно зазначити, що досягнення поставлених цілей щодо формування різнобічно розвиненої особистості можливе за умови, що сам педагог відповідатиме цим високим вимогам, а в умовах нових суспільних викликів, важливою умовою для цього є достатній рівень стресостійкості вчителя, загалом, збереження його психічного здоров'я.

Всесвітня організація охорони здоров'я виокремлює сім компонентів психічного здоров'я:

- 1) усвідомлення постійності та ідентичності свого фізичного і

психічного «Я»;

- 2) постійність й однаковість переживань в однотипних ситуаціях;
- 3) критичне ставлення до себе і своєї діяльності;
- 4) адекватність психічних реакцій впливу середовища;
- 5) здатність керувати своєю поведінкою відповідно до встановлених норм;
- 6) планування власної життєдіяльності і реалізація її;
- 7) здатність змінювати свою поведінку залежно від зміни життєвих обставин [4].

Проаналізуємо дані чинники відносно особистості педагога, ураховуючи особливості його професійної діяльності. Важливо, щоб учитель міг критично осмислювати себе і свою роботу і, за потреби, вносити певні корективи в свої дії, адекватно реагував на ситуації, що виникають під час взаємодії з різними учасниками освітнього процесу, був стресостійким і зберігав емоційну рівновагу незважаючи на можливі несприятливі обставини.

Також до аспектів феномену «психічного здоров'я» відносять чинники, що належать до екзистенційних аспектів, як от: усвідомлення та розуміння себе, свого життя у світі, повне «включення», переживання та переживання теперішнього моменту, відчуття свободи та здатність зробити найкращий вибір, пошук внутрішніх причин здоров'я, таких як опора на власну сутність і автентичність, здатність до самореалізації та самореалізації [2]. Важливо, щоб сучасний педагог мав чіткі життєві орієнтири, цінності, умів жити «тут і тепер», що забезпечить як його власну самореалізацію так й сприятиме виконанню завдань щодо створення умов для свідомого професійного й особистісного самовизначення здобувача освіти.

Пилипака Ю. та Романюк В. до компонентів психічного здоров'я відносять й такі, що пов'язані з емоційними та когнітивними процесами: здатність адекватно виражати почуття та емоції в різних життєвих ситуаціях, інтелектуальний процес вилучення і засвоєння інформації,

уміння опрацьовувати і застосовувати інформацію у відповідності з отримуваними знаннями, особистісний процес усвідомлення себе як особистості («Я» і «не-Я») [3]. Звісно, для педагога окрім емоційної компетентності важливо й вміти опрацьовувати життєво значимі повідомлення, щоб робити відповідні висновки для себе і допомагати осмислювати інформацію своїм вихованцям.

Задля збереження і зміцнення психічного здоров'я педагога пропонується акцентувати увагу на таких чинниках:

1. Підтримка мотивації до педагогічної діяльності.
2. Усвідомити істину про те, що здоров'я можна досягти лише зусиллями, і навчитися цьому самому.
3. Забезпечення соціально-психологічних умов для підвищення рівня педагогічних компетентностей.
4. Психологічне забезпечення умов для розвитку педагогічної гнучкості (емоційної, поведінкової, інтелектуальної).
5. Підвищення професійної самосвідомості вчителя.
6. Зміцнення життєвого потенціалу і життєвих сил.
7. Розробка оздоровчих програм та різноманітних освітніх та оздоровчих послуг для вчителів.
8. Використання ефективних форм і методів соціально-реабілітаційної роботи для проведення навчально-виховних, психолого-розвиткових, корекційних, соціалізаційно-реабілітаційних занять, метою яких є розвиток особистості та зміцнення психічного здоров'я педагога.
9. Посилення турботи про професійне здоров'я педагогів з боку адміністрації освітнього закладу [1].

Важливо, щоб педагог усвідомлено й відповідально ставився до питань, пов'язаних із збереження ментального здоров'я, водночас важливо зорієнтувати його щодо конкретних ефективних методів спрямованих на забезпечення ефективної емоційної саморегуляції, психологічної стійкості й ризилентності. Зокрема, досвід викладання на курсах підвищення кваліфікації

педагогічних працівників засвідчив ефективність розгляду питань, пов'язаних із формуванням уявлень про переваги наявності цілей життя, надання допомоги щодо ідентифікації важливих джерел цілей життя, а також у встановленні пріоритетів та керівних цінностей життя; аналіз зовнішніх життєвих викликів, особистих переконань та емоцій; демонстрація технік розвитку усвідомленості, сприяння ідентифікації видів діяльності, що актуалізують позитивні емоції; розгляд моделей розв'язання проблем та використання активних стратегій подолання стресових ситуацій; заохочення учасників замислюватися над особистими (внутрішніми чи зовнішніми) ресурсами та до більш частого їх розгортання задля збереження і зміцнення свого ментального здоров'я. Педагог, який уміє застосовувати ефективні методи і прийоми самопідтримки і підтримки інших учасників освітнього процесу зможе створити належні умови для виховання і розвитку свідомого громадянина України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Калініченко С. Психічне здоров'я як умова ефективної професійної діяльності педагога. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 19-20 травня 2022 р.)*. Полтава: ППЕП, 2022. С.462-464.
2. Перепелюк Т. Психічне здоров'я викладача – основа його професіоналізму. *Проблеми психічного здоров'я у часі війни: Збірник наукових праць [за матеріалами Регіональної студентсько-викладацької науково-практичної інтернет-конференції]*/ Ред. колегія: К. Гавриловська, І. Загурська, Г. Пирог, Ю. Дем'янчук / Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2025. С. 15-17.
3. Пилипака Ю. І. Романюк В. Л. Стрес як загальний адаптаційний синдром та психічне здоров'я особистості. *Психологія: реальність і перспективи*. 2016. Вип. 6. С. 177-182.
4. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О.М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.

УДК 373.2

Клебанович Оксана Мар'янівна,
вихователь ЗДО №1 «Клосочок»,
м. Хоростків, Хоростківської міської ради
Тернопільської області

УКРАЇНЬСЬКА ХАРТІЯ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНИХ (ДЕРЖАВНИХ) ЦІННОСТЕЙ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА РОЛЬ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Українська Хартія вільної людини є унікальним етичним документом, що окреслює ціннісні орієнтири сучасного українського громадянина [5]. Вона набуває особливого значення в період війни, коли базові права, свободи й гуманістичні ідеали опиняються під загрозою. У цих умовах освіта – особливо дошкільна – виконує фундаментальну місію: формування вільної, моральної, патріотичної особистості, здатної до співпереживання, гідності й відповідальності [1].

Хартія проголошує повагу до людської гідності, свободи, справедливості, чесності, духовності та культурної ідентичності. Ці принципи є основою національної свідомості та державотворення. В умовах воєнної агресії вони стають дороговказом для українців, джерелом внутрішньої сили, моральної стійкості та національної єдності.

Для держави важливо, щоб ці цінності не залишались декларативними, а впроваджувалися через систему освіти, особливо на її найпершому рівні – у дошкільному дитинстві [2]. Саме в цьому віці формується емоційна основа особистості, первинні уявлення про добро і зло, чесність, справедливість, любов до рідного краю.

Війна принесла в життя українців багато трагедій і болю. Діти, навіть у ранньому віці, відчувають страх, тривогу, втрати, змушені залишати домівки. Дошкільна освіта в таких умовах стає не лише навчальним середовищем, а й простором емоційного захисту, стабільності та підтримки [3].

Роль вихователя в цьому процесі є надзвичайно важливою. Саме педагог має бути носієм державних і гуманістичних цінностей, допомагаючи дитині адаптуватися до нових реалій, розвивати емоційний інтелект, вчити співчуттю, доброті, взаємодопомозі. Ці риси є не лише моральними чеснотами, а й складовими громадянської відповідальності.

Однією з ключових цінностей Української Хартії є любов до Батьківщини. У практиці дошкільного виховання це втілюється через

знайомство з українськими традиціями, казками, піснями, національними символами, героїкою. Важливо, щоб діти змалечку відчували гордість за свою країну, розуміли її історію, сучасні виклики та значення боротьби за свободу [5; 3].

Сьогодні, коли в багатьох родинах є військовослужбовці, волонтери, переселенці – діти мають змогу на власному досвіді бачити приклади мужності, жертвовності, добра. Вихователь допомагає осмислити ці події, формувати стійку громадянську позицію через ігрову діяльність, бесіди, літературні твори, арттерапію, проєктну роботу [1].

Засади Хартії мають бути інтегровані в усі напрями освітньо-виховного процесу:

- **Мовленнєвий розвиток:** використання текстів, що демонструють приклади людської гідності, дружби, чесності;
- **Гра:** сюжетно-рольові ігри з темами взаємодопомоги, підтримки, родинних цінностей;
- **Музичне виховання:** знайомство з піснями про Україну, народні пісні як вираз духовної спадщини;
- **Природниче виховання:** формування дбайливого ставлення до довкілля як вияву поваги до життя;
- **Робота з батьками:** активне залучення родин до патріотичних акцій, спільних заходів, бесід про цінності [3; 4].

Також актуальним є створення в закладах дошкільної освіти патріотичних куточків, куточків героїв, куточків миру – як елементів формування громадянської свідомості.

Після перемоги Україна постане перед нами завданням не лише фізичного, а й морального відновлення. Суспільство потребуватиме єдності, духовної сили, стійких моральних орієнтирів. Діти, які сьогодні виховуються на засадах свободи, гідності та любові до країни, – це майбутні громадяни, що будуватимуть нову Україну [4].

Тому вже зараз важливо плекати в них такі риси, як відповідальність, відкритість до діалогу, готовність до дії в інтересах спільноти. Українська Хартія вільної людини стає не просто орієнтиром для особистісного зростання, а національною педагогічною місією.

Українська Хартія вільної людини – це не лише текст, а ціннісний дороговказ для всіх, хто формує майбутнє країни. У системі дошкільної освіти вона має трансформуватися в конкретні дії, програми, моделі виховання, що сприяють розвитку цілісної, моральної, активної особистості.

У часи війни дошкільний педагог є не лише вихователем, а й носієм надії, стабільності та духовної сили. Інтеграція засад Хартії в освітній процес є запорукою того, що Україна матиме вільне, свідоме, гідне покоління, яке шануватиме людське життя, цінуватиме свободу та берегтиме свою державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Особистість на межі тисячоліть. К.: Либідь, 2000.
2. Закон України «Про дошкільну освіту». Відомості Верховної Ради України, 2001.
3. Кононко О. Л. Духовний розвиток особистості дошкільника. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012.
4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. К.: МОН України, 2011.
5. Українська Хартія вільної людини. Київ: Фонд Університету, 2016.

Ковалик Ігор Михайлович,
провідний фахівець ТОКІППО,
співкоординатор із реалізації проекту
«Формування української національної та
громадянської ідентичності,
використовуючи досвід впровадження
цінностей Української Хартії вільної
людини в освітньому і молодіжному
середовищі регіону на 2025-2027 рр.»,
голова громадської організації «Гуртом!»,
м. Тернопіль

ЛЮБОВ І МИСЛЕННЯ В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

Україна переживає, як загальнонаціональне піднесення в захисті свого права бути незалежною демократичною державою, так і гіркі висновки з помилок в довоєнному державотворенні.

Радянські та й передвоєнні роки показали, що ми, як народ, відважні на повстання, а на революційні перетворення в суспільстві і країні нас не вистачає. Упродовж 1991-2022 рр. українцям не вдалося досягти радикальних змін в державі. Лозунг «Бандитам – тюрми» люду подобався, та втілювати його залишили лише тим, що його написали.

В нашій свідомості, немов природна і закономірна річ, довго виховувалася ментальна, культурна і мовна роздвоєність, яка довела нас до духовної «скаліченості советської» людини. З досвіду реалізації обласної програми впровадження Української Хартії вільної людини в освітніх закладах Тернопільської області у 2017–2024 роках подолати негативні історичні наслідки, вказаної роздвоєності, актуалізують активне застосування в навчально-виховному процесі ефективних методів виховання крізь призму трьох прагнень ціннісних орієнтирів: **любити, мислити і бути вільною людиною.**

Закономірно виникає запитання: як любити і мислити, щоб бути вільною людиною і змінити українське суспільство? Одним із варіантів відповідей авторів Української хартії вільної людини (далі Хартії) на задане питання звучить так : «Бути відкритим суспільством (суспільством вільних людей) означає любити людей, вільно мислити і виховувати вільних людей» [11]. Так автори Хартії поєднали цінності свободи (волі), любові і мислення в смисловий конструкт.

Основною метою дослідження є доведення ключової думки авторів Української хартії вільної людини щодо нерозривності ціннісних орієнтирів (цінностей) любові і мислення в становленні вільної людини.

Українська Хартія має глибоке смислове наповнення, згідно якого для формування ідентичності українця, як вільної людини в сучасному світі, одним

із ключових наративів вважається поєднання **«Бути вільною людиною», «Любити», «Мислити».**

Перш за все, вважаємо за необхідне проаналізувати ціннісний орієнтир «Бути вільною людиною».

Прикметник «вільна», відносно «людина», привносить із собою в текст відразу два поняття: «свободу» і «волю». «Людина прагне бути вільною, бо саме свобода надає смислу, гідності і цінності людському життю». Так прописано в Хартії. Саме навколо образу «вільної людини (свобідної особистості)» формується концепт цього документа. Відтак спробуємо з'ясувати, в якому значенні вживається в цьому словосполученні стрижневе слово – Людина, і як корелюються з ним: Воля, Свобода і Відповідальність. Про взаємозв'язок між цими поняттями висловився учасник Ініціативної групи «Першого грудня» Ігор Козловський: «Маємо біологічний вимір волі, як потреби будь-якої живої істоти, а є людський вимір, який робить цю «волю» «свободою», так як з'являється надважливий чинник «відповідальності», – тобто «свобода» це «воля» + «відповідальність». «Бо у біологічних істот відповідальності немає, а в людини є» [6].

Доцільно розрізняти такі категорії понять, як «людський вимір» і «людяність».

Поняття «людяність» – це *риса характеру* особистості, що означає діяльне співпереживання відносно істот свого та інших видів, а «людський вимір» означає *ставлення* людини до життя (з усіма його труднощами) [3], що є носієм чогось конкретного: інтересів, самоусвідомлення важливого тощо і розкривається, самореалізується лише в соціальному контексті [2]. «Людина» це діапазон від поняття «людяність» до поняття «людський вимір».

Поняття «людський вимір» походить з грецьких текстів. Давньогрецькі філософи вважали, що людина сама наділяє смислом події, біографії, матеріальні речі. Тому вона за Протагором є «мірою всіх речей». У сучасному житті «людський вимір» природного і суспільного життя розповсюдився, також, на технологічні та інші виміри [5]. Тобто «в системі здорових

суспільних і міжіндивідних відносин» [8] бути вільною людиною, (реалізуватися) в соціумі на основі «людяності» означає свідомо прийняти свій «людський вимір» як **шлях становлення вільної людини**.

Людський вимір українця, як вільної людини, розпочинається відколи він чи вона приймає свідоме рішення ідентифікувати себе не тільки з родиною, спільнотою, а й українським народом, його історичним досвідом, звичаями, приймає його мову, культуру, релігію, відповідальність за минуле і майбутнє свого народу.

Важливими ціннісними орієнтирами шляху вільної людини є любов і мислення (за Хартією цінності «любити» і «мислити»).

«**Любити**» з позиції вільної людини означає «бажати ближньому добра». [9]. Хартія в понятті «любов» «виокремлює національний, соціальний і культурний смисли». Для українського суспільства «любити» насамперед означало «виявляти толерантність до політичних і культурних поглядів, етнічної, релігійної та мовної приналежності інших співвітчизників». «Любити» – це «триматися в парадигмі відновлення зв'язку поколінь в Україні, коли старші, навіть не поділяючи форм життєвого чи творчого пошуку молодших, підтримують їхній рух на нових шляхах». Як *приклад*, можна навести позицію підтримки українським суспільством молоді в подіях Євромайдану. «З мудрістю ставитися до реалій своїх попередників радянських часів і не прагнути звести порахунки за несправедливості вчинені ними, але продовжувати те, що є спільним надбанням і добром. Підтримувати непорушний духовний зв'язок між українськими церквами, чиїм головним призначенням є служіння Богові й українському народові».

Війна, що триває, частину цих суджень поставила під сумнів.

Для вільної людини, «любити» це не лише толерантність, а в першу чергу відповідальність за гідність і життя того, кого ти любиш: свою кохану, батьків, дітей, родину, спільноту, свою країну.

Саме про ціну любові, відповідальність за любов, нам нагадала війна. Так я бажаю ближньому, «сусіду з іншої країни», добра, але якщо цей ближній

створює смертельну загрозу всьому тому, що я люблю, то він стає ворогом, і я його вбиваю.

Під час війни небезпечно любити всіх. Війна розділяє світ на своїх і чужих. До своїх ставишся з любов'ю, а до чужих з підозрою або вороже. Римлянин Сенека наголошував: «Батьківщину любимо не тому, що велика, а тому, що вона наша». Цей вираз про почуття зрілої громадянської синівської любові.

У переважній більшості наших сімей і шкіл панує ритуал безмежної любові і опіки за дітей, ми намагаємося сховати їх від проблем війни. При цьому: ми підкреслюємо їх особистість, при звичаємо до свободи у прийнятті рішень. Чи задавали ми собі запитання: яким достатнім має бути в молоді базис духовних і моральних цінностей, щоб жити свободним і своєю волею під час війни, чи розуміють учні тяглість відповідальності за прийняті рішення, за любов, яку отримують і дарують в період смертельних загроз?

Любов є безумовною цінністю кожної людини та її замало для подальшого розвитку. Батьки і вчителі хочуть дітям щастя в любові, але «Справжнім проводирем людини до щастя є лиш особисте осмислене зусилля». [9] Тобто для успішного життя в любові має бути прикладене «осмислене зусилля». Наш особистий досвід і спостереження в соціумі вказують, що цінності-здатності «любити і мислити» завжди йдуть поряд. В Хартії вільної людини вони рівнозначні.

З тексту Хартії «Для нашого суспільства мислити насамперед означає подолати недержавність, вузькість і провінційність колоніального та хуторянського світогляду. Саме в цій площині нам потрібна найважливіша революція. Мислити – означає ламати стереотипи і долати звичку простих відповідей. Мислити – означає вміти шукати справжній людський голос «посеред нинішнього інформаційного фальшу. Мислити – означає працювати, читати і творити, відповідаючи на дух та потреби часу» [9].

Саме мислення народжує усвідомлену любов, стверджує її або відкидає, дає цілеспрямованості розвитку людини і оберігає її гідність, в яку безумовно включена здатність «любити».

Зараз популярно навчати дітей критичному мисленню. Та критичне мислення лише виокремлення одного з підходів до наочно-образного мислення, як хорошого інструменту для убезпечення від брехні, маніпуляцій і рабування. Мислення, що спирається на любов багато ширше, тут йдеться про самостійне мислення, побудоване на духовних і моральних цінностях, на взятій відповідальності і творчому розвитку, на противагу імперському мисленню, яке базується на зверхності, зневазі до представників інших народів і обмеженні творчого розвитку в рамках тоталітарної чи авторитарної системи.

Батьки і вчителі звично задають молоді темп життя, представляють закони буття дітям. Але зауважу, за смисловим задумом авторів Української хартії вільної людини процес виховання має бути послідовний, усвідомлений і осмислений молоддю, як свobodною. І в цей процес слід менше втручатися вказівками – менше опіки, більше відповідальності, безпосереднього прикладу і навчання мислити на реальних вчинках.

З 2014 року у життя і виховання втрутилася війна. Вона розвиває та розганяє швидкість внутрішнього росту людини, робить її нечутливою до зайвих речей, створює зовсім інші напрямки мислення про життя та смерть, зростання молодих людей та їхні пошуки свого місця в боротьбі, розуміння принципів гідності. «В час смертельного протистояння розкриваються ті суперечливі та іноді зовсім некрасиві лінії життя, що снуються в добу війни.

Любов'ю до життя людина живиться в спільноті. Любов виростає з повільного, але глибокого усвідомлення живильних імпульсів рідної землі, яка дає силу людині та водночас відбирає її. І цей коловорот людського існування стає предметом мислення дитиною чи учнем» [8].

Наша війна створила ситуацію, де об'єдналися два типи мислення — імперського раба і вільної людини. З певною умовністю можна також говорити,

що це воює старий звичай грубої сили з прагненням нового укладу вільного життя.

В Українській хартії «Любити» і «Мислити» виростають із цінностей «любов» та «мислення», і створюють два канали формування цінностей.

Перший – «Любити» – це відкриття «сокрушення» серця (Псалом 50). «Любити – це бажати ближньому добра» (Любомир Гузар) [9].

Другий – «Мислити» – це розширення нашої свідомості, пошук бачення майбутнього поза нашим досвідом.

«Без пристрасті, без любові, – говорив Платон, не перейти у сферу безпристрасного, сферу розумного. У цьому є феномен творіння» [9].

Надбання еллінської культури повертає нас до розуміння того, що якість «любити» залежить від інтелекту людини, її здатності до мислення, раціонального пізнання. Саме **мислення** допомагає людині «відчути думку та осмислити почуття», встановити причини невдач «відкритого серця», спроектувати майбутні вчинки, зрозуміти себе, зрозуміти мотиви своїх попередніх вчинків та змінити свою поведінку. Напрацювати вміння і здатність особистості осмислювати свій емоційний стан, відносини, досвід і робити правильний вибір.

Засвоївши нероз'єднаність цінностей любові і мислення, людина зможе самостійно формувати свою особистість.

Щоб прийти до розуміння реальних процесів, коли напрацюєш «моделі мислення, які дозволяють тлумачити побачене й почуте відповідно до сучасного контексту <....> слід визнати, що здатність бачити залежить не так від зору, як від розумових здібностей, вміння розмірковувати, зокрема мислити конкретно й абстрактно (узагальнювати)» [11]. Війні притаманні свої моделі мислення, наприклад: модель поведінки під час обстрілів, надання допомоги при пораненні собі чи сусідові, під час перебування на полі бою, моделі володіння і застосування зброї. Мислення допомагає самому вижити і досягнути перемоги заради того, кого любиш.

Тільки свідоме поєднання у виховному процесі формування цінностей любові і мислення ми зможемо привести молоду людину до розуміння усвідомленого вибору тобто «свобідної волі» як цінності, здатності та убезпечитися від «створення собі кумира».

Для людини розумної «мислення» і «любов» стають цінностями лише тоді, коли вона ними володіє як інструментами, здатностями. Тому потрібно прагнути не до «мислення» і «любові», а до «мислити» і «любити».

Сьогодні з особливим пієтетом ми ставимося до понять «батьківщини» і «держави». Адже для вільної людини любити батьківщину і мислити як патріот і громадянин держави, є частиною власної гідності.

Батьківщина – це таке місце, яке ми вважаємо найкращим для себе середовищем проживання, місце, яке прагнули б берегти й охороняти. «Батьківщина – це святе. Батьківщині не можна шкодити, нею не можна поступатися!» [11]

Держава – це середовище, впорядковане, спільною культурою і встановленими правилами. Держава служить на благо свого народу і існує за його рахунок [8].

Об'єктом нашої любові є Батьківщина. А держава – це продукт мислення зрілого народу, служить інструментом захисту громадян і підтримки ладу в нашій Батьківщині.

У горнилі війни народжується нова якість вільної людини, людини громадянина, людини воїна, котра «простує уперед напролом з вірою в державність вільного народу, із власною формулою розуміння майбутнього своєї країни». Так посеред війни народжується громадянин і відроджується етос українського воїна.

За словами учасника ініціативної групи «Першого грудня» Володимира Єрмоленка «Українцям набридло терпіти. Є накопичена багатьма поколіннями злість. Українцям набридло мати імідж провінціала та другорядного. Йде сильне відновлення етосу воїна, який не йде на компроміси. Образ людини, яка може всіх обвести, образ гнучкого створіння, вже не актуальний. Повертається

образ сталевої людини, котра не гнеться – образ «Азовсталі». Російська пропаганда намагалася воїнський етос прибрати з нашої історії. Та він повертається».

З подання українського філософа Памфіла Юркевича українців знають в світі як кардіоцентричним народом – тобто ми сприймаємо дійсність не стільки мисленням (головою), скільки «серцем» – емоціями, почуттями, «любов'ю». Наші матері упродовж століть народжували героїв з великими серцями. Щоб побудувати успішну державу, маємо ствердитися народом вільних людей, який народжує не тільки здатних на героїзм, а й українських воїнів-стратегів, мислителів, переможців.

Отже, під час вітчизняної війни вільна людина любить і мислить, як воїн, як активний громадянин, який захищає свою державу. В Українській хартії вільної людини смисловий конструкт **«Бути вільною людиною, Любити, Мислити»** є основою для зміни парадигми бачення українців себе, як демократичної нації, як переможного державницького народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. І. Бичко. Свобода // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 570. 742 с. 1000 екз. ББК 87я2. ISBN 966-531-128-X.
2. Орзих М.Ф. Человеческое измерение права: доктринальная ретроспектива и современная постановка проблемы. Избранные труды: юбилейное издание к 90-летию со дня рождения. Одесса : Юридична література. 2015. С. 263–270.
3. Особистість URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Person>
4. Природно-правові властивості свободи людини в буттєвому просторі Романова А.С.
5. Природно-правові властивості свободи людини в буттєвому просторі Романова А.С. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6166/1/ПРИРОДНО-ПРАВОВІ%20ВЛАСТИВОСТІ.pdf>
6. Проект «Усна історія створення та 10-ти річного проявлення Української Хартії вільної людини в Україні», інтерв'ю Ігоря Козловського, червень 2023 року.
7. Свобода <https://uk.wikipedia.org/wiki/Свобода>
8. Унамуно, Мігель де. Мир у війні : роман / з іспанської переклав Богдан Чума ; за загальною редакцією Олега Фешовця. Львів : Видавництво «Астролябія», 2019. 480 с.
9. Українська хартія вільної людини. URL: <https://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnojiljudyny>
10. A Vision of Resilience 2.0: The Human Dimension" scheduled for July 10–11 in Rome, https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2025/04/a-vision-of-resilience-2.0.eng_.pdf
11. «Message to a citizen», Ülo Vooglaid, Tallinn 2021. URL: <https://vooglaid.org/en/books/message-to-a-citizen/person/>

Корман Марія Михайлівна,

кандидат історичних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології та
інклюзивної освіти Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

ЗБЕРЕЖЕННЯ МЕНТАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Умови повномасштабної війни в Україні суттєво впливають на психологічний стан учасників освітнього процесу: учнів, вчителів та батьків. Підвищений рівень стресу, тривожності, втрати, переміщення, відчуття небезпеки формують потребу у системному підході до підтримки ментального здоров'я в освітньому середовищі.

Згідно з дослідженням ЮНІСЕФ, понад 50% українських дітей потребують психологічної підтримки через вплив війни [1]. У викладачів і педагогів також зростає ризик емоційного вигорання [2]. Освіта залишається не лише джерелом знань, але й осередком психологічної стабільності для багатьох дітей.

Основними викликами для ментального здоров'я в умовах війни є:

- часті повітряні тривоги, переїзди, втрата дому, рідних тощо.;
- психоемоційне виснаження педагогів;
- перехід на дистанційне чи змішане навчання;
- відсутність належної системи психоемоційної підтримки в навчальних закладах.

На допомогу педагогічним працівникам для збереження ментального здоров'я учасників освітнього процесу стануть в нагоді наступні практики:

- Психологічна перша допомога (ППД): навчання вчителів базовим навичкам надання емоційної підтримки [3].
- Тренінги з розвитку стресостійкості: як для учнів, так і для педагогів [4].

- Впровадження практик «тихої кімнати», арттерапії, ігор на емоційне розвантаження.

- Підвищення обізнаності про ментальне здоров'я: через уроки, інформаційні кампанії, батьківські збори тощо.

Також, на сьогодні, МОН України впроваджує програму «Психосоціальна підтримка в освіті», що передбачає навчання вчителів навичкам емоційного самозбереження [5]. Активну участь у підтримці ментального здоров'я беруть ГО («Смарт Освіта», «Безпечний простір» тощо), міжнародні партнери (ЮНІСЕФ, Save the Children).

У сучасних умовах підтримка ментального здоров'я є такою ж важливою, як і освітній процес. Від системної та чутливої освітньої політики залежить збереження не лише психічного благополуччя, але й успішності учасників освітнього процесу та майбутнього країни загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. UNICEF Ukraine. *Children's mental health in Ukraine amid war*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en>
2. Асоціація інноваційної та цифрової освіти. *Вплив війни на психологічний стан педагогів*. URL: <https://acdi.org.ua>
3. WHO. *Psychological first aid: Guide for field workers*. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/44615>
4. Save the Children Ukraine. *Support for resilience and coping strategies in schools*. URL: <https://childrights.org.ua/members/save-the-children/>
5. Міністерство освіти і науки України. *Психосоціальна підтримка в освітньому середовищі*. URL: <https://mon.gov.ua>

Коротюк Зоряна Михайлівна,
в.о.завідувача НМЦПССР
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль;

Ярмолицька Світлана Олегівна,
методист НМЦПССР Тернопільського
обласного комунального інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Тернопіль

МЕНТАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я ПЕДАГОГА – ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК РЕСУРСНОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Проблема збереження та зміцнення здоров'я педагогів є соціально значимою і актуальною, особливо коли кількість стресогенних чинників у професійній діяльності педагога постійно зростає в зв'язку з сьогоdnішніми реаліями. В сьогоdnішніх умовах супутниками педагогічної діяльності є дратівливість, тривожність, надмірна схвильованість, почуття безнадійності, невпевненості, провини, страх тощо, що відбивається на психологічному здоров'ї та комфорті учнів, на ефективності освітнього процесу та професійній діяльності загалом. Професійна діяльність, в основі якої лежать міжособистісна комунікація і велика кількість соціальних контактів, може призвести до порушення психічного здоров'я та зниження її якості. Загальновідомим є факт, що професія педагога вимагає більших резервів самовладання та саморегуляції, у порівнянні з іншими професіями, та є стресогенною. В результаті емоційної напруги, що виникає у педагога в процесі професійної діяльності, відбувається зниження стійкості психічних функцій та рівня працездатності вчителя. Разом з тим, професія педагога вважається ще і енергозатратною. Нерідко в цій сфері, як механізм психологічного захисту, у відповідь на психотравмуючу дію виникає синдром емоційного вигорання. Даний синдром розглядається вченими, як процес поступової втрати емоційної, когнітивної та фізичної енергії, що виявляється в симптомах емоційного, розумового виснаження, фізичного стомлення, особистої відчуженості та зниження задоволеності від виконуваної роботи [12].

Коли ми говоримо про щастя, душевний спокій, радість або задоволеність, ми говоримо про психічне здоров'я. За визначенням ВООЗ, психічне здоров'я (ментальне здоров'я) – це не просто відсутність психічного розладу. Це «стан благополуччя, при якому кожна людина може реалізувати свій власний потенціал, впоратися із життєвими стресами, продуктивно та плідно працювати, а також робити внесок у життя своєї спільноти» [9]. Тобто, складниками ментального здоров'я є духовне, психічне та соціальне здоров'я,

які дають можливість людині реалізовувати цілі, здійснювати бажання, підтримувати фізичний комфорт.

Стан ментального здоров'я залежить від багатьох чинників: соціальних, індивідуальні особливостей, екологічних та навіть економічних. Саме ці фактори постійно впливають один на одного і зумовлюють те, що називається психічним станом людини. Несприятливі фактори спричиняють психічну перенапругу й можуть викликати негативні зрушення в психічному стані людини та спричинити нервово-психічні розлади. Ігнорування власного стану психічного здоров'я може призвести до негативних наслідків: порушення сну і харчування, відчуття апатії та безпорадності, відмова від звичних активностей, з'являються повторювані прояви агресії у спілкуванні, різкі перепади настрою, відчуття розгубленості та занепокоєння, небажання виконувати щоденні завдання.

Поняття «психічне» та «психологічне» здоров'я розглядали як тотожні. Проте, термін «психологічне здоров'я» стосується особистості в цілому, знаходиться в тісному взаємозв'язку з вищими проявами людського духу і дозволяє виділити власне психологічний аспект проблеми психічного здоров'я, на відміну від медичного, соціологічного, філософського. Психологічне здоров'я робить людину самодостатньою. На противагу «психічне здоров'я» стосується, окремих психічних процесів і механізмів. Так, до сфери психічного здоров'я відносять індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини, наприклад, збудженість, емоційність, чутливість. Психічне життя індивіда складається з потреб, інтересів, мотивів, стимулів, установок, цілей, образів уяви, почуттів тощо. Психічне здоров'я пов'язане з особливостями мислення, характеру, здібностей. Усі складові й чинники психічного здоров'я зумовлюють особливості індивідуальних реакцій на однакові життєві ситуації, вірогідність стресів, афектів [14].

У психологічній науці існує різноманітне трактування поняття психічного здоров'я. Так, Б. Д. Петраков і А. Б. Петракова визначають психічне здоров'я як «динамічний процес психічної діяльності, якому властива детермінованість

психічних явищ», «гармонійний взаємозв'язок між відображенням обставин дійсності і ставленням індивіда до неї, адекватність реакцій на навколишні соціальні, біологічні, психічні і фізичні умови, завдяки здатності людини контролювати свою поведінку, планувати і здійснювати свій шлях у мікро- і макросередовищі» [8].

В. Я. Семке розглядає психічне здоров'я як «стан динамічної рівноваги індивіда з навколишнім середовищем, коли всі, закладені в його біологічні сутності, здібності проявляються найбільш повно і всі життєво важливі підсистеми функціонують з оптимальною інтенсивністю» [11].

Поняття психологічного здоров'я, ввела у науковий обіг І. В. Дубровіна в 1991 р. Вона розуміє психологічне здоров'я як динамічну сукупність психічних властивостей, що забезпечують гармонію між різними сторонами особистості людини, а також між людиною та суспільством, можливість повноцінного функціонування людини в процесі життєдіяльності [1; 3].

У різних наукових джерелах психологічне здоров'я визначають як: стан балансу між різними аспектами особистості (Р. Ассаджолі); баланс між потребами індивіда і суспільства, який підтримується постійними зусиллями (С. Фрайберг); процес життя особистості, в якому збалансовані рефлексивні, емоційні, інтелектуальні, поведінкові аспекти (Н.Г. Гаранян, А. Б. Холмогорова); функція підтримання рівноваги між особистістю та середовищем, адекватної регуляції поведінки і діяльності людини, здатності протистояти життєвим труднощам без негативних наслідків для здоров'я (А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський, П. Бейкер) [8].

До психологічних критеріїв психічного здоров'я, на думку вчених А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського, можуть бути віднесені: відповідність суб'єктивних образів об'єктам дійсності; адаптованість у мікросоціальних відносинах; здатність до саморегуляції, що виявляється у поведінкових проявах; здатність розумного планування життєвих цілей і підтримання активності в їх досягненні [14].

Британська психологиня Марія Ягода в 1958 році виокремила шість основоположних ознак ментально здорової особистості:

1. Персональна автономія: самостійне прийняття рішення, керуючись власним досвідом та бажаннями.

2. Правильне сприйняття реальності: сприйняття навколишнього світу подібно більшості інших людей.

3. Позитивне ставлення до себе: людина розраховує на власні сили, нормально ставиться до власних фізичних та психологічних недоліків та переваг; самооцінка адекватна; самокритики себе та інших – помірна.

4. Стресостійкість: вміє знімати напругу після стресових ситуацій, справлятися з дискомфорними обставинами власними силами.

5. Здатність адаптуватися до навколишнього світу: здатна спокійно пристосовуватися до мінливих життєвих обставин.

6. Самоактуалізація: постійно аналізує свої досягнення, займається саморозвитком, покращує професійні навички, може виявляти негативні риси власного характеру та боротися з ними [13].

На сьогодні, за даними ВООЗ, близько 25% людей у всьому світі потребують допомоги спеціалістів у вирішенні проблем, які пов'язані з незадовільним станом власного психічного здоров'я. Вибір бути здоровою чи ні – це особисте свідоме рішення людини. Але від нього залежить багато: чи зможе вона повноцінно функціонувати в суспільстві, реалізувати свої потенційні можливості, закласти генетичний фундамент психічно здорового покоління.

Фізичне здоров'я і психічний стан нерозривні і взаємопов'язані. Народна мудрість висловила це у прислів'ї: «У здоровому тілі – здоровий дух». При цьому під «здоровим духом» звичайно мають на увазі здатність людини до повноцінної трудової діяльності, творчої активності. Але, правильно відображаючи єдність тіла й духу (психо-), прислів'я не зовсім точно відтворює пріоритет здоров'я тіла.

Відомо багато прикладів, коли саме здоровий дух, сильна психіка підкоряють слабке тіло, забезпечуючи цим його здоров'я. Багато різних вчених довели, що сильна духом людина може долати тілесні недуги. Всі ці факти свідчать про необхідність уважно розглянути роль психіки у забезпеченні здоров'я, щастя і довголіття людини. Тому особлива роль у сфері оздоровлення, відновлення та підвищення психофізичних сил педагога відводиться фізичним вправам. Однак основні принципи та умови сприятливого впливу феномена фізичної активності і фізичних вправ на людину ще недостатньо визначені та базуються в основному на фізіології м'язової діяльності.

В системі оздоровлення педагогічного колективу, відновлення його тілесних і духовних сил, велике значення відводиться таким напрямкам реалізації цінностей фізичної культури в соціокультурному просторі, як зняття надмірної нервово-психічної напруги, психічної скутості особистості фізичними вправами; рекреація і реабілітація за допомогою рухової активності.

Результати спеціальних досліджень довели, що фізичні вправи впливають на відновлення психічного здоров'я. Це виявляється у: підвищенні психічної активності, за рахунок «стягування» застійних психічних напружень; інтенсифікації розвитку психічних процесів (пам'яті, сприймання, відчуття, концентрації уваги та ін.); виробленні релаксаційних, відновних механізмів, зниженні рівня тривожності, підвищенні настрою тощо.

У сфері психічних властивостей здорового педагога, як і кожную особистість, відрізняють такі якості, як оптимізм, врівноваженість, моральність, впевненість у собі, відповідальність, незалежність, інтерес до навколишнього світу, спрямованість на справу, демократизм, адаптованість та ін.

Особисто ми поділяємо думку вчених, які стверджують, що психічне здоров'я людини значною мірою залежить від здорового способу життя, від дотримання певних правил, що стосуються режиму рухової активності, харчування, нормальних взаємин у побуті, усунення шкідливих звичок тощо. Тому позитивно налаштований вчитель, який має чіткі цілі в житті, не схильний навантажувати постійно себе сумнівами, невпевненістю, поганими

передчуттями та песимізмом, емоційно врівноважений, має поведінкову гнучкість, володіє механізмами свідомої саморегуляції, має хороші перспективи для збереження як власного фізичного і психічного здоров'я, так і здоров'я своїх учнів.

Таким чином, психічне здоров'я у психологічному контексті розглядають як відносно стійкий стан особистості, який дає можливість людині усвідомлено, враховуючи свої фізичні й психічні можливості, а також навколишні природні та соціальні умови, задовольняти індивідуальні, біологічні та соціальні потреби на основі нормального функціонування психофізичних систем, що забезпечують досягнення емоційного благополуччя. Психічно здоровою є гармонійна, врівноважена, здатна до самореалізації своїх життєвих потреб особистість, яка є цілеспрямована, активна, володіє адекватним самоконтролем власною поведінкою та емоціями.

Отже, педагог, як і кожна свідома людина, повинен усвідомлювати стан свого ментального здоров'я та вміло ним керувати, знаходити засоби для його збереження, щоб повноцінно використовувати його протягом усього свого професійного та особистого життя. Лише позитивно налаштований вчитель, який прагне до самореалізації своїх професійних та життєвих потреб, дотримується правил гармонійного співжиття з оточуючим середовищем, уміє керувати своєю поведінкою, дотримується інформаційної гігієни, не схильний перевантажувати себе негативними переживаннями, може зберегти власне ментальне здоров'я, а відповідно позитивно вплинути на психічне здоров'я учнів та результати їх навчальної діяльності.

Збереженню та відновленню психічного здоров'я вчителя в значній мірі сприяє формування позитивного самосприйняття, самоповаги, самовдосконалення, саморозвитку. Позитивне сприйняття педагогом самого себе є одним з найважливіших чинників ефективності його діяльності. Однак, багато дослідників констатують, що переважна частина педагогів володіє неадекватною Я-концепцією, низькою самооцінкою, невпевненістю в собі [2, 6].

Таким чином, ментальне здоров'я вчителя можна розглядати як здатність організму зберігати й активізувати компенсаторні, захисні, регуляторні механізми, що забезпечують працездатність, ефективність і розвиток особистості вчителя у всіх умовах протікання професійної діяльності. Воно забезпечує особистісну та професійну зрілість, здатність бути активним і автономним суб'єктом як професійної діяльності, так і власної життєдіяльності в мінливих обставинах та збереження активності механізмів саморегуляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Баевский Р. М. Проблемы здоровья и нормы: точка зрения физиолога/ Р. М. Баевский. *Клиническая медицина*. 2000. № 4. С. 18–25.
2. Гаджиева Н. М. Основы самосовершенствования. Тренинг самосознания / Н. М. Гаджиева, Н. Н. Никитина, Н. В. Кислинская. Екатеринбург, 1998. 144с.
3. Дубровина И. В. Школьная психологическая служба: вопросы теории и практики / И. В. Дубровина. М. : Педагогика, 1991. 232 с.
4. Елліс А., Драйден У. Практика раціонально-емоційної поведінкової терапії. СПб.: Видавництво «Речь», 2002. Р. 18–20.
5. Коцан І. Я. Психологія здоров'я людини/ І. Я. Коцан, Г. В. Ложкін, М. І. Мушкевич ; за заг. ред. І. Я. Коцана. Луцьк : Вежа, 2011. 430 с.
6. Мельниченко О. Збереження психічного здоров'я педагога. Практикум для молодих учителів / О. Мельниченко. *Психолог*. 2010. № 7.
7. Никифоров Г. С. Психология здоровья : [учеб. для вузов]/ Г. С. Никифоров. СПб. : Питер, 2006. 607 с.
8. Петраков Б. Д., Петракова Л. Б. Психическое здоровье народов мира в XX веке. *Медицина и здравоохранение. Серия: социальная гигиена и организация здравоохранения*. М., 1984. 69с.
9. Психічне здоров'я. URL: <http://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response>
10. Психология: Словарь / Под общ. ред. А. В Петровского, М. Г. Ярошевского. 2-е изд. М.: Политиздат. 1990. С. 301.
11. Семке В. Я. Психическое здоровье и общество. *Сибирский вестник психиатрии и наркологии*. 1996. №1. С. 5-7.
12. Форманюк Т. В. Синдром «эмоционального сгорания» как показатель профессиональной дезадаптации учителя. *Вопросы психологии*. 1994. № 6. С. 57–64.
13. URL: <https://www.online.ua/guide/842368-shcho-take-idealne-mentalne-zdorovya-i-yak-yogo-zberegiti/>
14. URL: <https://narkosumy.lic.org.ua/statyi/psychichne-zdorov-ya-osobystosti-yak-predmet-psyhologichnogo-doslidzhennya/>

Магера Тетяна Володимирівна,
методист, в. о. заступника директора з
науково-педагогічної та виховної роботи
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

**ФОРМУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВІЙНИ (З ДОСВІДУ
ВПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В
ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС)**

В умовах соціальних зрушень проблеми національно-патріотичного виховання молоді та формування української національної ідентичності набувають актуальності та особливого змістового наповнення. Виклики сьогодення, військова агресія, інформаційна війна, дезінформація мають неабиякий вплив на вибір молодих людей. Спостерігаються зміни у ставленні до таких цінностей як безпека, свобода, солідарність, відповідальність, довіра, турбота, справедливість, патріотизм, повага до життя, повага до себе та інших людей, повага до рідної мови і культури, шанобливе ставлення до довкілля тощо. Домінуючим чинником, що генерує особистісне відновлення для молодої людини, є здатність до складання реалістичних планів та знаходження ресурсів для їхньої реалізації. Саме це визначає сенс життя, оскільки орієнтація на майбутнє спрямовує побудову власної «моделі майбутнього» з дотриманням певної мети, складання плану, аналізу шляхів і ресурсів для її виконання [6].

У працях українських істориків розглядаються різні аспекти витоків та становлення українського етносу й нації, розвиток та формування української національної ідентичності. Досить вагомими у висвітленні цього питання є наукові розвідки українських учених: М. Грушевського, М. Костомарова, В. Антоновича, Я. Дашкевича, О. Субтельного, Д. Дорошенка, С. Рудницького, І. Лисяка-Рудницького, О. Бочковського та Г. Касьянова тощо. Проблема національно-патріотичного виховання молоді та національної стійкості також висвітлюється у працях сучасних науковців та практиків. Зокрема, Володимир Дзьобак, історик, голова ГО «Центр дослідження і відродження Волині»,

зауважує, що наша українська ідентичність є унікальною. Прийнявши її, ми зможемо не тільки перемогти ворога, а й розбудувати нашу державу для сучасників та для майбутніх поколінь. При такому підході, національна стійкість – це здатність нації адаптуватися, протистояти викликам і відновлюватися після невдач. Ці два поняття – стійкість і ідентичність – нерозривно пов’язані між собою, і, плекаючи та захищаючи нашу ідентичність, ми зміцнюємо нашу колективну силу, стійкість та здатність дивитися в майбутнє [2].

У Законі «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13.12.2022 № 2834-IX зазначено, що українська національна ідентичність – це стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об’єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам’яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [3]. У Постанові Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» виокремлено, що існування та процвітання України неможливе без загального усвідомлення громадянами своєї національної та громадянської ідентичності. Відчуття такої належності до української нації як самобутньої спільноти, об’єднаної назвою, символами, історичною пам’яттю, суспільно-державними (національними) цінностями, зокрема українською мовою і народними традиціями, безпосередньо позначається на житті кожної людини [5].

Українську ідентичність ми розглядаємо як складне багатовимірне поєднання минулого, сучасного та майбутнього. Українська ідентичність визначається наявністю хоча б однієї із чотирьох ознак: етнічне походження та самоідентифікація; усвідомлення спільної з іншими представниками українського етносу історичної долі та часової перспективи; залученість в

український культурно-інформаційний простір; свідомо діяльність з поширення української культури. У першому та другому випадках йдеться про ідентичність як соціально-психологічну основу українства; у третьому та четвертому – про активні прояви українськості. Патріотизм стає індикатором, маркером духовного оздоровлення народу, передбачає трансформацію громадянської свідомості, пробуджує національну самосвідомість й ґрунтується на моральній основі [4]. Патріотизм охоплює всі етапи еволюції становлення на підсвідомості людини як громадянина: від участі у громадсько-політичному житті країни, розумінні рівності усіх перед законом до готовності захищати суверенітет та територіальну цілісність України.

Ґрунтовну відповідь на важливі завдання, які постають перед Україною та кожним її громадянином в умовах викликів сучасності, ми знаходимо в Українській хартії вільної людини (далі – УХВЛ). У документі зазначено, що «національна і культурна приналежність людини є значною мірою результатом духовного зусилля. Сучасне поняття «бути українцем» передбачає кілька рівнозначних напрямів праці над собою. Перше і найважливіше: потрібно плекати національну гідність. Не шукаймо винних у власній долі. Будьмо сильним народом і пам'ятаймо як про переможні, так і про трагічні сторінки» [8]. Автори Хартії пропонують 10 орієнтирів (цінностей) – напрямів праці та три принципи, яких слід дотримуватися кожному українцеві, щоб жити як «вільна людина у вільній країні». До основоположних цінностей Української хартії вільної людини належать наступні: бути вільною людиною, бути українцем, бути активним громадянином, любити, мислити, бути господарем, бути лідером, бути відкритим суспільством, бути успішною державою, бути учасником демократичної спільноти народів [8]. Реалізація цих цінностей на практиці, в усіх сферах суспільного життя, є важливим фактором для формування сильної та згуртованої української національної ідентичності, здатної протистояти будь-яким викликам.

Провідні ідеї УХВЛ втілено в обласній програмі впровадження Української Хартії вільної людини в освітніх закладах Тернопільської області

на 2021-2024 роки (далі – Програма). В основі Програми система цінностей, які пропонуються авторами УХВЛ для ідентифікації сучасного українця в сучасному світі. Метою програми є підвищення рівня розвитку національної культури здобувачів освіти, становлення їх громадянської позиції та успішної самореалізації у професійній діяльності й особистому житті. Для успішного досягнення мети програми Тернопільським обласним комунальним інститутом післядипломної педагогічної освіти (далі – Тернопільський ОКІППО) спільно з ГО «Гуртом» здійснено наступне: проведено інтерактивні заходи для педагогів щодо впровадження духовних і моральних цінностей Української хартії вільної людини в освітній процес, розроблено та вдосконалено методики із використання УХВЛ в освітньому процесі, надано методичну допомогу вчителям щодо формування світоглядної культури та ціннісних орієнтирів сучасного школяра, проведено щорічні науково-практичні конференції з метою аналізу стратегії реалізації основних аспектів змісту програми, здійснено популяризацію УХВЛ у соціальних мережах та ЗМІ, проведено моніторинг ефективності впровадження УХВЛ в освітніх закладах.

Важливість виховного процесу на основі цінностей УХВЛ в умовах військової агресії РФ проти України складно переоцінити. Враховуючи реалії сьогодення, Тернопільський ОКІППО спільно з ГО «Гуртом!» не лише здійснюють науково-методичну та педагогічну роботу за основними напрямками, а й зосереджують значну увагу на вихованні громадянина-патріота. Невід’ємною частиною самоідентифікації є визнання своєї національності. Усвідомлення дітьми своєї причетності до України, поняття патріотизму, єдності українського народу, його земель, культури, історії та майбутнього. Формування української національної свідомості на основі цінностей УХВЛ формує повагу до прав людини, відповідальність, плюралізм, що є основою для міцного демократичного суспільства, готує громадян до того, щоб вони не були пасивними спостерігачами, а брали активну участь у вирішенні проблем своєї громади, країни та світу. Активна громадянська позиція, як і патріотизм – це здобуток суспільного й родинного виховання та просвіти. І тоді вже саме

суспільство, активні громадяни будуть вимагати від політиків, щоб вони підтримували й розвивали патріотичне виховання і громадянський розвиток, щоб не заважали рухатись у цьому напрямку [7].

Формування української національної ідентичності є першочерговим завданням як для держави, так і для системи освіти в цілому. В умовах сьогодення національно-патріотичне не лише закладає підвалини для нинішніх та майбутніх поколінь, а й формує громадян, для яких Україна є фундаментом власного особистісного розвитку на засадах гуманізму, демократії, свободи, відповідальності, готовності до змін.

Одним із ключових факторів безпеки української нації та формування національної ідентичності є українознавча компетентність. Для розвитку національної ідентичності української молоді необхідно захистити український інформаційний простір; забезпечити інформаційно-психологічну безпеку українських громадян; підняти на більш високий рівень політичну культуру населення України; розширити базу демократичних сил; досягти стану незворотності державотворчих процесів і стабілізації політичного та соціально-економічного життя; довести до логічного завершення процес консолідації української нації в єдиний соціально-політичний організм; виховувати національно свідомих громадян і духовно сконсолідувати українство на основі європейських ідеалів, базових цінностей та української національної ідеї» [1].

Формування української національної ідентичності на основі цінностей Української хартії вільної людини займає вагоме місце в контексті сучасних викликів, тому потрібно залучати молодь до процесів самоврядування, а саме:

- до збереження та відновлення культурної спадщини: освітні заклади відіграють важливу роль у збереженні та відновленні як матеріальної (історичні пам'ятки, твори мистецтва), так і нематеріальної (традиції, звичаї, мова) культурної спадщини.
- до популяризації української культури та освіти: система освіти може активно сприяти популяризації української культури та освіти на

регіональному, всеукраїнському та міжнародному рівнях, підвищуючи її престиж та повагу.

- до передачі досвіду поколінь: важливо впроваджувати, популяризувати та застосовувати досвід, набутий попередніми поколіннями.

- до формування громадянської компетентності: освіта відіграє вирішальну роль у формуванні громадянської компетентності молоді, включаючи знання про права та обов'язки громадян, вміння брати участь у громадському житті та повагу до демократичних цінностей.

- до розвитку критичного мислення: важливо розвивати у молоді критичне мислення, щоб вони могли аналізувати інформацію, розрізняти правду від маніпуляцій та приймати обґрунтовані рішення.

Діяльність із впровадження основоположних цінностей Української Хартії вільної людини в освітніх закладах Тернопільської області є надзвичайно важливим чинником для сучасної освіти. Тому доцільно продовжувати діяльність із популяризації цінностей Української хартії вільної людини і надалі. Саме тому наступним етапом буде реалізація проєкту «Формування української національної та громадянської ідентичності, використовуючи досвід впровадження цінностей Української Хартії вільної людини (УХВЛ) в освітньому і молодіжному середовищі регіону на 2025-2027 рр.» (ініціаторами та співорганізаторами якого є Тернопільський ОКІППО спільно з ГО «Гуртом!»)

Отже, формування української національної ідентичності в сучасній школі має неабияке значення, оскільки мова йде про долю не лише сьогоденного, а й майбутнього покоління. Саме тому доцільно і надалі впроваджувати, популяризувати та застосовувати систему цінностей Української хартії вільної людини в освітньому процесі, з метою формування української національної ідентичності та національно-патріотичного виховання учнівської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Воропаєва Т. С. Вплив українознавства на формування національної ідентичності особистості в сучасному освітньому просторі. URL: <http://archive.ndiu.org.ua/text.html?id=2220&number=78&category=4> (дата звернення: 05.05.2025 р.).
2. Дзьобак Володимир. Національна ідентичність як складова національної стійкості. URL: https://lb.ua/blog/volodymyr_dziobak/568987_natsionalna_identichnist_yak.html (дата звернення: 05.05.2025 р.).
3. Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t222834> (дата звернення: 06.05.2025 р.).
4. Національно-патріотичне виховання в Україні. Національна академія педагогічних наук України. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716643/1> (дата звернення: 06.05.2025 р.).
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.05.2025 р.).
6. Савельчук І. Б. Очікування та орієнтація на майбутнє: виклики під час війни для сучасної учнівської та студентської молоді. Повоєнна Україна і Світ: філософський, правовий та гуманітарний дискурси. м. Київ. 2022. С. 68.
7. Свідомий громадянин-українець є запорукою успіху. Радіо Свобода. URI: <https://www.radiosvoboda.org/a/28564647.html> (дата звернення: 07.05.2025 р.).
8. Українська хартія вільної людини. Ініціативна група «Першого грудня». URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny> (дата звернення: 07.05.2025 р.).

Маринович Мирослав Франкович,
співавтор Української Хартії вільної
людини, учасник Ініціативної групи
«Першого грудня», радник ректора,
президента Інституту релігії та
суспільства УКУ, м. Львів

УКРАЇНСЬКА ХАРТІЯ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ У ЧАС ЦІННІСНОЇ ТУРБУЛЕНТНОСТІ СВІТУ

Українська Хартія вільної людини починається зі слів: «Людство зустріло початок Двадцять першого століття як добу невпевненості». Сьогодні за нами вже чверть цього століття, а невпевненість лише підсилилась, переходячи в розгубленість, якщо не у відчай та пригнічення. З приходом до влади президента США Дональда Трампа в політичну реальність США, а відтак і світу, як ніби з якогось вулкану, вилилась магла давніх і, здавалося, напівзабутих підходів: культу сили, імперіалістичних зазіхань,

великодержавної зверхності, приниження слабших, економічний шантаж. А Україну – ніби Польщу 1939 року – почали атакувати з двох сторін.

Так виглядає, що сьогодні у світі треба мати мужність, щоб говорити мовою цінностей: свободи, гідності людини й націй, солідарності, співпраці тощо. На цих цінностях, що їх секулярний світ називав загальнодемократичними, виріс міжнародний безпековий порядок, у який ми й хотіли вписатися як незалежна й демократична держава. Однак, як ствердила у приватній розмові представниця американської лоббістської проукраїнської організації «Razom», у нинішньому Вашингтоні цю мову цінностей просто не розуміють – вона втратила свою переконливість. Лексику цінностей заступила лексика національних (якщо не особистих) егоїзмів, а чинний донедавна міжнародний порядок розтрошили спершу Путін, а тепер і Трамп. І цей тренд може стати заразним та інфікувати все нові й нові країни. Досить глянути лише на Угорщину та Словаччину.

Як реагують на це українці? В якійсь мірі для пояснення цього можна скористатися іншим висновком Хартії: «Романтичні сподівання, зіштовхнувшись із реальністю, швидко перетворились на ілюзії. Слова знецінилися». Мало того, я побоююсь того відкату, що його називають «ресентиментом». Мовляв, ми щиро хотіли увійти у НАТО та ЄС, але якщо нас там не хочуть, то й не треба. В історії України такі злами траплялися періодично і, на жаль, доволі часто. Свого часу мене приголомшила фраза одного з лідерів підавстрійських русинів о. Івана Наумовича, що її процитував Ярослав Грицак: «Якщо ми маємо втопитися, то краще в російському морі, ніж у польській калабані»⁷. Здається, щось подібне свого часу міг би сказати і Богдан Хмельницький. Сьогодні наш сучасник на такі слова просто здвигне плечима і скаже прямо навпаки: «Якщо ми маємо втопитися, то краще в європейському морі, ніж у калабані “русского міра”». Тобто ми здебільшого діємо рефлексивно і просто відштовхуємося від того, що більше «пече». Але чи

⁷ Ярослав Грицак. *Подолати минуле*, с. 182.

мусимо ми завжди починати ці словесні конструкції зі слів: «Якщо ми маємо втопитися...»?!

Є у мене відчуття, що в епосі вічного нашого маятникового переполюсування надходить кінець. Так, це складний час, коли всі звичні «спасалки» не рятують, а радше навпаки – ще більш ускладнюють наші виклики. Але щоб не шарпатися у тих патерналістських залежностях, треба, як каже Хартія, «шукати світла відповідей, які дають силу проти зневіри і надають сенсу нашому життю». Тобто треба правильно зрозуміти сенс своєї епохи. Є в ній підстави для відчаю, проте є й місце для надії. Так, з одного боку, про такі епохи, в якій ми тепер живемо, італійський філософ Гвардіні сказав: «Коли це трапляється в епохи перелому, то прокидаються найглибинніші шари людського ества. З невідомою раніше силою пробуджуються первісні інстинкти: страх, насильство, жадоба, обурення проти порядку... Внутрішня напруга вихлюпується в історію»⁸.

Все це характерно не лише щодо України, а й для всього світу – і нинішній час це прекрасно ілюструє.

Проте, з іншого боку, маємо й оптимістичніший висновок Арнольда Тойнбі:

Ми бачили, що послідовні віхи духовного поступу людства, позначені іменами Авраама, Мойсея, пророків і Христа... Цим чотирьом проявам духовного осяяння щоразу передували духовні затемнення, а крім того, вони відбувалися водночас із земними лихами, і можна припустити, що це не випадкові збіги обставин⁹.

Тобто існує цікава закономірність: що більше в суспільстві занепадають цінності, то ближче ми стоїмо до моменту повного перезавантаження ціннісної платформи. Або ж до смерті цього суспільства, якщо в ньому не знайдуться люди, готові в борні задати нові правила співжиття. Так проявляється дія Святого Духа, якою Він періодично очищує землю «від усякої скверни».

⁸ Цит. за: Наталя Яковенко. *Нарис історії України...*, с. 176.

⁹ А. Дж. Тойнбі. *Дослідження історії*, т. 2, с. 117–118 (виділення моє).

Отож якщо розуміти нашу епоху саме так, то маємо закотити рукави і взятися за ціннісне виховання молодих людей. Українці не мають захоплюватися тими новими егоїстичними трендами. Навпаки, їм слід готуватися до нового ціннісного перезавантаження – точніше, активно торувати йому дорогу. Як сказав ізраїльський пророк Ісая, «стеліть дорогу Господеві в пустині, рівняйте в степу шлях нашому Богові» (Іс. 40, 3). Має свій заклик і Українська Хартія вільної людини: «Бути вільною людиною – це насамперед означає брати на себе відповідальність... Не треба жити постійним почуттям скривдженості і жалем до себе. Бути вільною людиною означає вірити у свої сили». І, додам від себе, активно братися за преображення людини. Бо змінити Україну означає змінити українця, а змінити українця означає змінити «скарб, біля якого лежить його серце» (пор. Мт. 6, 21), тобто змінити його цінності.

Отож я бажаю вам, освітянам, сили й натхнення, щоб стелити дорогу Господеві в пустелі людських душ! Адже, як застерігає Хартія, «невільна людина не здатна бути ані щасливою, ані захищеною, ані впевненою у своєму майбутньому».

Хартію її автори формулювали в мирний час, натомість війна є величезним потрясінням для умів і сердець людини. Чи витримає наш документ виклики нинішнього воєнного часу? На це дасть відповідь українське суспільство. А я сьогодні проілюструю цю напругу одним твердженням нашого документу, яке в час війни може викликати великий спротив.

Йдеться про заклик Хартії: «Не плекаймо зла й ненависті за свідомі та несвідомі кривди проти нас». Адже в час війни, після Бучі й Маріуполя, ненависть щодо росіян стала важливою ознакою патріотизму. Тому бажаною формою сусідства з росіянами для багатьох українців є «рів з крокодилами між Україною і Росією». Такі емоції не лише зрозумілі, а й виправдані: злочини росіян справді сатанинські. Часом аж млосно стає від описів тих звірств, на які здатна російська воєнщина. Проте я би розрізнив, з одного боку, вимогу розслідування й покарання за вчинені злочини, що є цілком легітимним, а з іншого – ненависть, яка отруює людину, а головне – уподібнює її до тих, кого

вона ненавидить. Бо ненависть є інструментом темряви. І якщо, борючись із темрявою, ми заразимось від неї й просякнемо нею, то втратимо здатність нести своєму народові світло Правди. Ось як про це сказав Василь Стус, прощаючись у час нового арешту із сином Дмитром: «Бо... коли ти озлобишся, коли повіриш, що світ – жорстокий, і щоб жити в ньому ти маєш стати злим, світ закрийється від тебе, бо твоя жорстокість перетворить широко відкриті до світу очі на бійниці ненависти, із яких вона струмуватиме до світу. Тоді й від світу ти матимеш те саме»¹⁰. Знаменно, що ці слова були сказані людиною, життя якого нелюдська система перетворила на справжнє пекло. Проте саме цей чоловік сформулював такий підсумок свого життя: «Що жив, любив і не набрався скверни, ненависті, прокльону, каяття...»¹¹

Тому я би не викреслював із Хартії згадану вище контroversійну фразу. Хай залишиться вона як заклик до глибокої задуми і важливих рефлексій. Хартію формулювали люди, які самі намагалися робити те, до чого у своєму документі закликали інших, а саме: «Мислити означає працювати, читати і творити, відповідаючи на дух та потреби часу». Саме цього я й побажаю вам у час нинішньої ціннісної турбулентності в світі. Пізнавайте свою епоху і знаходьте належні відповіді на дух і потреби часу. Колись на ваших конференціях уже згадувалося, що, за висловом Отто фон Бісмарка, «війни виграють не генерали, війни виграють шкільні вчителі та парафіяльні священики» [6]. Бо без бачення орієнтирів і алгоритму виховання складно виховати компетентну і конкурентну особистість, тим більше проводити процес створення успішної держави.

А помічним компасом у цій турбулентності хай послужить життєва настанова Митрополита Андрея Шептицького: «Пам'ятайте, що ніколи [нічого]

¹⁰ <https://stus.center/p/drugii-aresht-15-travnia-1980-r-6329>

¹¹ <https://www.facebook.com/StusVasyI/posts/%D1%8F%D0%BA-%D0%B4%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B5-%D1%82%D0%B5-%D1%89%D0%BE-%D1%81%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%82%D1%96-%D0%BD%D0%B5-%D0%B1%D0%BE%D1%8E%D1%81%D1%8C-%D1%8F%D1%96-%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%8E-%D1%87%D0%B8-%D1%82%D1%8F%D0%B6%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BC%D1%96%D0%B9-%D1%85%D1%80%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%89%D0%BE-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4-%D0%B2%D0%B0%D0%BC%D0%B8-%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4/743510370465417/>

корисного для свого народу не досягнете через противну Божому заповіді поведінку!»

УДК 37.018

Марфут Лілія Максимівна,
методист центру моніторингу якості
освіти, ЗНО та аналітичної діяльності
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

УКРАЇНСЬКА ХАРТІЯ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ – ОРІЄНТИР ДЛЯ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

Виховна робота завжди була невід’ємною складовою освітнього процесу, а зараз, в умовах військової агресії РФ проти України, її важливість складно переоцінити. Усе, що відбувається зараз – виклик для закладів освіти, для вчителів та учнів. Саме тепер, в умовах повномасштабної війни, вже ні в кого не викликає сумнівів той факт, що зараз ми маємо приділити особливу увагу вихованню молодого покоління. Тому що бути українцем – значить любити Україну, щодня працювати задля її сьогодення та майбутнього.

Систему цінностей для становлення сучасного українця та формування успішної особистості бачимо в історичному документі – «Українська Хартія вільної людини», яка формує у молодого покоління високу патріотичну свідомість; почуття вірності та любові до Батьківщини; турботу про благо свого народу; готовність до виконання громадянського й конституційного обов’язку з захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України; сприяє становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Відповідно до рішення Тернопільської обласної ради від 23.12.2020 року № 34 «Про обласну програму впровадження Української Хартії вільної людини в освітніх закладах Тернопільської області на 2021– 2024 роки» №1.5 переліку заходів програми частини шостої «Напрями діяльності та заходи програми» та наказу №61-ОД ТОКІППО від 29.09.2023 року «Про реалізацію напрямів діяльності та заходів обласної програми впровадження Української Хартії

вільної людини в освітніх закладах Тернопільської області на 2021–2024 роки», проводилося регіональне моніторингове дослідження «Впровадження УХВЛ педагогами області в освітній процес» в середовищі позашкільних закладів освіти Тернопільської області в дистанційному режимі серед керівників закладів позашкільної освіти.

Метою дослідження було отримання інформації щодо ефективності впровадження Програми Української Хартії вільної людини в позашкільних закладах освіти Тернопільської області на 2021–2024 роки.

Опитування здійснювалося відповідно до вибірки методом он-лайн опитування керівників закладів позашкільної освіти Тернопільської області, які впроваджували Українську Хартію вільної людини у своїх закладах позашкільної освіти.

Було опитано 12 керівників закладів позашкільної освіти. 58,3% (7) опитаних проживають в місті, 33,3% (4) опитаних проживають в селі, 8,3% (1) опитаних проживають в селищі.

75% опитаних це керівники віком від 50 до 60 років і старші. 25 % опитаних віком від 30 до 50 років.

Понад 83% опитаних мають педагогічного стажу понад 20 років, близько 17% - до 20 років.

За напрямками роботи в усіх закладах позашкільної освіти працюють гуртки художньо-естетичного спрямування, у 8 закладах працюють гуртки науково-технічного напрямку, 7 закладів мають туристично-краєзнавчі гуртки. Гуртки еколого–натуралістичного спрямування працюють у 6 закладах. Лише у 3 закладах працюють гуртки військово-патріотичного спрямування. По 2 заклади зазначають, що у них працюють гуртки дослідницько-експериментальні, фізкультурно-спортивні, соціально-реабілітаційні, інші.

У порівнянні з довоєнним часом, 67% опитаних повідомляють, що кількість вихованців у закладі зменшилася, 33 % опитаних стверджують, що кількість не змінилася.

На запитання, «Чи має ваш заклад стратегію (довготерміновий план на 3-5 років) розвитку в умовах війни?», відповіді опитаних розділилися навпіл. 50% закладів мають такі плани, інші 50% не мають розроблено такої стратегії.

На запитання «Чи вважаєте Ви проблему несистемного підходу формування духовних та моральних цінностей, які відповідають українській ідентичності, актуальною?» 83% опитаних дали ствердну відповідь, 17% опитаних зазначили, що їм важко відповісти на дане запитання.

Найважливішими цінностями із запропонованих Українською Хартією вільної людини для опитаних керівників є: бути вільною людиною, бути українцем, бути активним громадянином, любити, мислити, бути успішною державою.

Щодо протидії яким антицінностям серед вихованців вашого закладу, проводиться профілактична, просвітницька робота? На це запитання всі 100% опитаних відповіли «жорстокість». Також називали такі антицінності як «брехливість», «безвідповідальність», «підлість».

Щодо форм роботи з батьками, які використовують в закладі: (83%) опитаних залучають батьків до створення освітнього простору закладу позашкільної освіти, (75%) залучають батьків до діяльності батьківського комітету, (50%) активізують батьків до громадської діяльності, (33,3%) використовують допомогу батьків у забезпеченні належного рівня матеріально-технічної бази, (8,3%) інше.

На запитання «Чи розробляли за останні три роки педагогічні працівники вашого закладу позашкільної освіти власні програми, посібники та методичні рекомендації, методичні матеріали, статті тощо, направлені на формування духовних і моральних цінностей підлітків?» 75% опитаних відповіли «так», 25% опитаних відповіли «ні».

На запитання «Чи проводиться серед вихованців вашого закладу просвітницька робота щодо формування духовних і моральних цінностей, які відповідають українській ідентичності?» 100% опитаних відповіли «так».

Серед взірцевих етичних кодексів, програм, авторських розробок заходів формування духовних і моральних цінностей підлітків, опитані керівники закладів позашкільної освіти називають:

Біблію, програму УХВЛ, етичний кодекс ГО «Когорта», праці І. Д. Беха, К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка, В. С. Сухомлинського, Н. М. Вознюк, авторські програми для керівників гуртків, учнівських об'єднань щодо формування духовних і моральних цінностей підлітків, інше.

Серед нововведень, спрямованих на формування духовних і моральних цінностей української ідентичності, які відбулися у закладі з ініціативи керівника, опитані повідомляють, що : виховна робота в закладі побудована за наріжними каменями УХВЛ. У закладах проведено флешмоб: Я - українець!, патріотичні заходи «Слава нашим ЗСУ!», «Ангели для ЗСУ», круглий стіл «Національні цінності у вихованні духовної особистості гуртківця», Свято Єднання, проєкт «Формування духовних та моральних цінностей вихованців закладу», залучення вихованців до волонтерства, збір матеріалів про загиблих героїв, інше.

На запитання «Чи ознайомлені Ви з текстом Української Хартії вільної людини?» Всі опитані 100% відповіли «так».

На запитання «Чи вважали б Ви за корисне ввести програму для закладу позашкільної освіти з формування духовних і моральних цінностей української ідентичності в учнів відповідно до смислів Української Хартії вільної людини?» 75% опитаних відповіли «так», а 25% «важко відповісти».

Чи допомогла б Українська Хартія вільної людини в роботі з батьками у вашому закладі. Якщо так – то яким чином? Опитані нами керівники позашкільних закладів відповіли «Так. Адже виховання гідного громадянина – це не одноосібне завдання освітян, а спільна робота учнів, вчителів, керівників гуртків, та звичайно ж батьків!!!»

Серед ресурсів, які необхідні закладу у проведенні занять для покращення якості формування духовних і моральних цінностей української ідентичності відповідно до смислів Української Хартії вільної людини, учасники

анкетування називають: методичне забезпечення, кадрове забезпечення, фінансове забезпечення для організації масових заходів, сучасне технічне обладнання, покращення матеріальної бази.

Сьогодні в умовах воєнного стану впровадження цінностей Української Хартії вільної людини має надзвичайно велике значення для формування свідомих громадян, які готові захищати та розвивати свою країну. І тільки спільними зусиллями ми зможемо виховати високоморальне і духовно багате покоління, яке нестиме відповідальність за своє життя, любити рідну країну та поважати її цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Регіональне моніторингове дослідження «Впровадження УХВЛ педагогами області в освітній процес» (березень 2024).
2. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnojiljudny>

УДК 37.018

Мельник Марія Петрівна,
вихователь та вихователь-методист
закладу дошкільної освіти №1,
м. Хоростків Хоростківської міської ради
Тернопільської області

ІНТЕГРАЦІЯ ІДЕЙ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Впровадження ідей Хартії вільної людини в закладах освіти – це багатогранний процес, що потребує системного підходу та залучення всіх учасників освітнього процесу. Ідеї, закладені в Хартії вільної людини, можуть стати потужним орієнтиром для створення освітнього середовища, де кожна дитина відчуватиме себе цінною, вільною у своєму виборі та здатною до саморозвитку. Але як саме впровадити ці високі ідеали в повсякденне життя дошкільного закладу? Це не означає надання дітям абсолютної вседозволеності, а радше створення простору, де їхні думки та потреби враховуються, де заохочується ініціатива та самостійність, а помилки сприймаються як частина навчального процесу.

Крок за кроком до вільного дитинства:

1. Заняття, що сприяють створенню атмосфери довіри та поваги:

- Коло друзів: Діти сідають у коло і по черзі діляться своїми думками, почуттями або досвідом на задану тему. Важливо підкреслювати, що кожна думка цінна і заслуговує на повагу. Педагог виступає модератором, слідкуючи за тим, щоб усі мали можливість висловитися і слухали одне одного.

- Інтерв'ю: Діти об'єднуються в пари і беруть один в одного інтерв'ю, задаючи заздалегідь підготовлені або спонтанні запитання про інтереси, улюблені заняття, мрії. Потім кожна дитина розповідає групі про свого співрозмовника. Це вчить уважно слухати та цінувати індивідуальність іншої людини.

- Ігри на емпатію: розігрування ситуацій, де діти повинні поставити себе на місце іншої людини і спробувати зрозуміти її почуття.

- Історія про дружбу: разом з дітьми складіть історію про дружбу, де кожен додає свою частину. Обговоріть, що робить дружбу міцною, як розв'язувати конфлікти між друзями.

2. Заохочення самостійності та вибору:

- Вільний вибір у центрах: Забезпечте достатньо матеріалів, щоб діти могли реалізовувати власні задуми. Наприклад, у будівельному центрі можуть бути не лише кубики, а й тканини, коробки, природні матеріали. Педагог спостерігає та пропонує допомогу лише за запитом дитини.

- Самостійне планування гри: Запропонуйте дітям самостійно спланувати свою гру. Нехай вони домовляться про ролі, правила, матеріали. Педагог може допомогти на початковому етапі, задаючи навідні запитання («У що ви хочете пограти?», «Що вам для цього потрібно?»).

3. Розвиток критичного мислення та самовираження:

- Заняття-дослідження. Заохочуйте дітей ставити якомога більше запитань «чому?». Не поспішайте давати готові відповіді, а пропонуйте разом пошукати інформацію в книгах, енциклопедіях або провести простий експеримент.

- Створення власної казки чи вірша. Запропонуйте дітям самостійно або в невеликих групах придумати та розповісти власну казку або вірш. Заохочуйте використовувати уяву та нестандартні ідеї.

- Театр тіней. Створення простого театру тіней та розігрування власних історій. Це розвиває уяву, творчість та вміння передавати емоції через рухи.

4. Навчання через власний досвід. Практична та дослідна діяльність

- Дослідницькі проєкти. Залучення дітей до довготривалих дослідницьких проєктів на теми, які їх цікавлять «Звідки береться дощ?», «Як росте квасоля?». Діти самостійно планують етапи дослідження, збирають інформацію, проводять експерименти та презентують результати.

- Екскурсії-відкриття. Організовувати екскурсії, під час яких діти можуть самостійно досліджувати навколишній світ, робити замальовки, фотографувати, збирати природні об'єкти.

- Залучення дітей до спільних акцій.

5. Виховання відповідальності та співпраці

- Спільне створення правил. На початку навчального року або перед новою діяльністю разом із дітьми обговоріть та сформулюйте правила. Запишіть їх на видному місці та періодично повертайтеся до їх обговорення.

- Соціальні історії. Використовуйте соціальні історії для навчання дітей правилам поведінки в різних ситуаціях, розуміння емоцій інших людей та розв'язання конфліктів.

Працівники сучасного дошкільного закладу дедалі більше усвідомлюють свою роль не лише як інституцію догляду та навчання, а й як важливого партнера сім'ї у вихованні гармонійно-розвиненої особистості. Хартія вільної людини, як фундамент поваги до гідності, свободи, рівності та відповідальності кожної особистості, пропонує цінні орієнтири для формування партнерських відносин між педагогами та батьками. Розгляньмо детально, як кожен із ключових принципів Хартії може бути втілений у практику роботи дошкільного закладу.

I. Принцип поваги до гідності кожної людини.

Цей принцип є першоосновою будь-якої здорової взаємодії. У контексті роботи з батьками він передбачає глибоке розуміння та повагу до їхнього батьківського досвіду, цінностей, переконань та індивідуальних особливостей. Кожна сім'я є унікальною системою зі своїми правилами, традиціями та підходами до виховання. Педагог має усвідомлювати, що батьки є першими та найважливішими вихователями своєї дитини, і їхній досвід є безцінним.

Практична реалізація

1. Персоналізоване знайомство. Замість формальних анкетувань, перші зустрічі з батьками мають бути спрямовані на встановлення особистого контакту, виявлення інтересів, очікувань та особливостей сімейного виховання. Педагог має виявляти щире зацікавлення у розумінні сімейної динаміки та ролі батьків у житті дитини.

2. Активне слухання та емпатія. Під час спілкування з батьками педагог повинен бути уважним слухачем, намагаючись зрозуміти не лише вербальне повідомлення, а й емоційний стан, приховані потреби та занепокоєння. Прояв емпатії, вміння поставити себе на місце батьків, є ключем до встановлення довірливих відносин.

II. Принцип свободи думки та вираження поглядів: створення платформи для відкритого діалогу.

Хартія вільної людини гарантує кожному право вільно висловлювати свої думки та переконання. У контексті роботи з батьками це означає створення атмосфери відкритого діалогу, де їхня думка є цінною та враховується при прийнятті рішень, що стосуються їхньої дитини та діяльності закладу.

Практична реалізація

1. Різноманітні канали комунікації. Забезпечення широкого спектру каналів комунікації (особисті зустрічі, телефонні розмови, електронна пошта, онлайн-платформи, батьківські чати) дозволяє батькам зручно та своєчасно ділитися своїми думками, запитаннями та пропозиціями.

2. Заохочення до ініціативи. Дошкільний заклад має створювати умови для залучення батьків до активної участі в житті групи та закладу, підтримувати їхні ініціативи та пропозиції.

3. Форуми та круглі столи: Організація регулярних форумів, круглих столів або відкритих дискусій із актуальних питань виховання та розвитку дітей може стати ефективним майданчиком для обміну думками та досвідом між педагогами та батьками.

IV. Принцип відповідальності та співпраці.

Формування спільної команди заради дитини Хартія вільної людини наголошує не лише на правах, а й на відповідальності кожної людини перед суспільством. У контексті роботи з батьками це означає формування спільної відповідальності педагогів та батьків за розвиток та виховання дитини, а також активну співпрацю на засадах взаємної довіри та підтримки.

Впровадження принципів Хартії вільної людини в практику роботи дошкільного закладу з батьками є не просто слідуванням гуманістичним ідеалам, а й запорукою побудови ефективного та гармонійного партнерства. Повага до гідності, забезпечення свободи думки, гарантування рівності та формування спільної відповідальності створюють міцний фундамент для взаєморозуміння, довіри та співпраці між педагогами та батьками.

Реалізація цих принципів вимагає від педагогічного колективу високого рівня професіоналізму, емпатії, відкритості до діалогу та готовності до змін. Проте, інвестиції у побудову таких партнерських відносин є безцінними, адже вони безпосередньо впливають на якість освітнього процесу, всебічний розвиток дітей та формування позитивного іміджу дошкільного закладу в очах батьків та громади. Саме таке партнерство, засноване на принципах Хартії вільної людини, здатне забезпечити щасливе та успішне майбутнє для кожної дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Заходи, щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-v-zakladah>

osviti-ukrayini-ta-viznannya-takim-sho-vtrativ-chinnist-nakazu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-vid-16062015-641

2. Стаття «Реалізація Концепції національно-патріотичного виховання: основні заходи та цікаві моменти». URL: [https://naurok.com.ua/post/realizaciya-koncepci-nacionalno-patriotichnog o-vihovannya-osnovni-zahodi-ta-cikavi-momenti](https://naurok.com.ua/post/realizaciya-koncepci-nacionalno-patriotichnog-o-vihovannya-osnovni-zahodi-ta-cikavi-momenti)

3. Хартія вільної людини Ініціативна група «Першого грудня». URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>

УДК 37.018

Олійник Ольга Йосипівна,
методист центру моніторингу якості освіти, ЗНО та аналітичної діяльності
Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ НАВЧАННЯ

Питання національного виховання сьогодні є актуальним в контексті національної безпеки нашої держави. Саме зараз, в умовах війни, виникає питання про українську ідентичність, її сутність, шляхи її формування. Українська Хартія вільної людини є засобом формування цінностей дітей та молоді, що є актуальною проблемою сучасної теорії виховання.

Наріжними каменями Хартії є такі думки:

- відповідальність за своє життя, а отже, його успіх, добробут і щастя нікому не може бути переданою;
- мораль і духовні цінності не можуть бути відкладеними на завтра;
- ми будуємо те, що уявляємо, а отже, від глибини, масштабу і творчого хисту нашої уяви залежить наше майбутнє.

Українську Хартію вільної людини писали моральні авторитети України і вона вже більше 10 років є в Україні та впроваджується у Тернопільській області в заклади загальної середньої освіти за програмою 2021-2024рр. як просвітницька.

Відповідно до рішення Тернопільської обласної ради від 23.12.2020 року № 34 «Про обласну програму впровадження Української Хартії вільної людини» в освітніх закладах Тернопільської області на 2021– 2024 роки»

працівниками ТОКІППО було проведене регіональне моніторингове дослідження «Впровадження УХВЛ педагогами області в освітній процес» серед керівників закладів освіти, де впроваджувалася УХВЛ; педагогічних працівників ЗЗСО Тернопільської області, які використовували Українську Хартію вільної людини в педагогічній діяльності з учнями, батьками учнів та серед учнів старших класів, які брали участь в заходах (заняттях) впровадження Української Хартії вільної людини.

Метою дослідження було отримання інформації щодо ефективності впровадження Програми впровадження Української Хартії вільної людини в освітніх закладах Тернопільської області на 2021–2024 роки.

Опитування здійснювалося відповідно до вибірки методом он-лайн опитування керівників закладів освіти, педагогічних працівників, учнів.

Цікавими є результати проведеного регіонального моніторингового дослідження – опитування учнів закладів загальної середньої освіти.

Участь в опитуванні взяли 255 учнів закладів загальної середньої освіти. Половина з них (49,8%) проживає у селі, 44,3% – у місті і 5,9% – у селищі міського типу.

Опитали 68,2% дівчат та 31,8% хлопців. З них більшість (58,8%) віком 14-16 років, майже третина (26,7%) – 12-14 років і найменше (14,5%) віком 16-18 років.

Ознайомлені зі змістом Української Хартії вільної людини 87,5% опитаних респондентів і 12,5% відповіли, що ні.

Найбільше інформацію про Українську Хартію вільної людини учні отримують на уроках (73,3%), на позакласних заходах (63,1%), у гуртках (14,1%) тощо.

Найважливішою цінністю Української Хартії вільної людини для опитаних учнів є бути вільною людиною (95,7%), бути українцем (86,3%), бути активним громадянином (74,9%), бути успішною державою (72,5%), любити (68,2%) тощо.

Прикладом (носієм) цінностей УХВЛ для учнів є найперше батьки (80,8%), вчителі (67,1%), друзі (28,6%) тощо.

На формування цінностей у своїх дітей найбільше впливають батьки (80,8%), вчителі (71,8%), класний керівник (60%), Інтернет, соціальні мережі (45,9%), друзі, священнослужитель (відповідно 38,8% та 38%).

Опитані респонденти беруть участь у конкурсах, фестивалях, змаганнях за власним бажанням (83,5%), без особливого бажання це роблять 9,8% опитаних, а 6,7% це роблять тому, що зобов'язує керівник.

На запитання «Чим вам цікаві заняття щодо цінностей Української Хартії вільної людини?» діти відповіли по різному: ці заняття пробуджують відчуття патріотизму; цікаві теми, розглядаємо різні життєві ситуації; цікаво, бо за цим майбутнє і це є дуже важливо, для свідомих українців, на ці заняття завжди запрошують цікавих гостей; сприяють формуванню свідомості про гідність, свободу, рівність та солідарність, необхідні для розвитку суспільства та громадянського суспільства; цікаві своєю пізнавальністю та тим, що формують в мені розуміння цінностей вільної людини; вчимося бути активними громадянами, бути лідером, бути вільною людиною, бути рівноправним серед європейської спільноти; бути активним учасником змін навколо нас, бути успішним; можна дізнатися про Україну, про світ, про видатних людей; формують соціальну активність, лідерські якості; цікаво проводжу час з однокласниками, отримую позитивні враження; через вивчення Хартії, я можу краще розуміти свої права та обов'язки, а також долучитися до сприяння демократії та розвитку громадянського суспільства в нашій країні, тощо.

Продовжуючи речення «Для мене бути українцем означає...», опитані респонденти зазначають: бути вільною людиною, бути патріотом своєї держави; підтримувати всіма силами нашу неньку, допомагати воїнам, молитись за Україну, робити все для якнайскорішої перемоги; бути українцем означає мати гордість за свою культуру, історію та мову, берегти та підтримувати українські традиції, цінності та бути гідним представником свого народу у світі; прагнути до волі та незалежності як фізичної, так і духовної;

поважати інших, бути людиною з добрим серцем, людиною, котра любить свою країну та пишається нею; битися за волю і право на існування українського народу; це означає бути прив'язаним до своєї землі, природи, бути гордим, що я українець; мати глибоке почуття належності до своєї країни, шанувати її історію, культуру, мову та традиції, бути активним громадянином та допомагати своїй країні; бути громадянином особливої і красивої України; говорити українською мовою, допомагати волонтерам, гарно ставитися до людей; любити Батьківщину, захищати від ворогів, бути єдиним народом, не забувати історію .

Учні висловлюють свою думку, що цінності Української Хартії вільної людини допоможуть бути свідомими українцями та патріотами своєї держави; розвивати свою особистість, бути відкритим до нового; дотримуватися принципів справедливості та діяти відповідально перед собою та іншими; бути частиною вільної та незалежної держави; зрозуміти свої справжні життєві цінності, бути рівноправним громадянином у європейській спільноті; обрати майбутню професію, бути активним в житті; захищати своїх рідних і батьківщину; реалізувати мої плани в майбутньому; культивувати повагу до гідності кожної людини, незалежно від її статусу, походження або переконань; бути толерантним, розуміти різноманіття суспільства та поважати права кожного на вільну самореалізацію.

Впровадження цінностей Української Хартії вільної людини, шляхів щоденного їх використання в моральному вихованні школярів, розкриває можливості щодо формування моральних цінностей дітей та молоді в закладах загальної середньої освіти та й загалом у системі цінностей українського суспільства в умовах війни та повоєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Регіональне моніторингове дослідження «Впровадження УХВЛ педагогами області в освітній процес» (березень 2024).
2. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnojiliudyny>

Отрощенко Наталія Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки ДЗ
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка», м. Лубни

ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Коли на початку 2020 року почалася пандемія, більшість закладів освіти світу мали близько тижня, щоб призупинити свою очну роботу та реструктурувати свої освітні програми в онлайн-форматі. Відтоді студенти та викладачі жили з непередбачуваністю як єдиною константою пандемії. Не дивно, що численні дослідження чітко продемонстрували, як ці невизначені умови мали величезний вплив на психічне здоров'я шкільного та університетського викладацького складу, як під час карантину, так і після повернення до аудиторії. Занепокоєння серед викладачів щодо того, як ефективно проводити онлайн-заняття, та тиск, щоб вони усвідомлювали, що майбутнє багатьох молодих людей у їхніх руках, передбачувано призвели до того, що багато хто розвивав тривогу, депресію та стрес у набагато більшому ступені, ніж спостерігали інші.

Четвертий рік в Україні діє воєнний стан, триває велика війна. Переміщення населення створює значний психологічний та соціальний стрес для окремих осіб, сімей та спільнот. Люди могли піддаватися безчинствам і пережити безліч негараздів до або під час втечі. Після досягнення безпечного місця їхні нинішні умови життя також можуть викликати значний стрес і поневір'яння, часто поєднуючись із тривогами про тих, хто залишився вдома, та занепокоєнням про майбутнє. Це призводить до підвищення рівня психічних захворювань та психосоціальних проблем.

Термін «психічне здоров'я та психосоціальна підтримка» відноситься до будь-якого типу підтримки, метою якої є захист чи сприяння психосоціальному благополуччю або запобігання та лікування психічних захворювань.

Освіта в Україні сьогодні переживає не найкращі часи. Від початку повномасштабного вторгнення росії на територію України здобувачі освіти зазнали значних втрат у навчанні. Спершу дистанційне навчання, а згодом тимчасова окупація, бойові дії, повітряні тривоги й перебування в укриттях, відсутність електроенергії та нестабільний психологічний стан – ось неповний перелік зовнішніх чинників, які впливали і продовжують залишати свій слід на якості освіти дітей та молоді й сформованості в них необхідних навичок [1].

Професійній діяльності викладачів системи вищої освіти притаманна низка особливостей, що дозволяють віднести її до професій з відносно високими ризиками професійно-особистісних деформацій у вигляді «вигорання» та зниження професійного здоров'я. Ці обставини також сприяють актуалізації проблеми збереження психічного здоров'я викладача вищої школи.

Отже, зростання навантаження, цифровізація освіти та суспільні кризи призводять до посилення психологічного тиску на викладачів. Збереження психоемоційного балансу впливає на якість викладання, спілкування з колегами та студентами. Виділяємо наступні стратегії підтримки:

- організаційна підтримка (гнучкий графік, супервізії, тренінги);
- особисті стратегії (майндфулнес, тайм-менеджмент, професійна рефлексія);
- психологічна допомога (доступ до фахівців, програми ментального здоров'я).

Для збереження психологічного здоров'я викладачеві вищої школи слід збудувати індивідуальну програму професійного самозбереження. Головним результатом та основним показником ефективності останньої буде фізичне та професійне довголіття педагога. Вона повинна включати:

- готовність викладача до постійної самозміни; лабільність ментальних установок;
- саморозвиток тих особистісних якостей, які необхідні у суспільстві, як-от «ресурс успіху» та впевненість у власних силах;
- активна позиція у професійному житті;

- особистісна відповідальність за власне психічне та фізичне здоров'я;
- орієнтація на креативність, навіть в умовах, здавалося б мало підходящих для її активізації;
- повне виключення саморуїнних і вражаючих стратегій поведінки зі свого життя;
- посилення життєвого потенціалу та життєстійкості.

Виходячи із вищезазначеного, доходимо висновку, що у сучасному університетському середовищі викладачі постійно стикаються з викликами, що впливають на їхній емоційний стан і професійне самопочуття. Підвищене навантаження, інформаційна перенасиченість, професійна невизначеність і вплив зовнішніх соціальних чинників створюють значне психоемоційне напруження. У цьому контексті Українська хартія вільної людини [2] може виконувати роль ціннісної основи для збереження внутрішньої стійкості й формування здорового світогляду викладача.

Визнання гідності та особистісної значущості викладача. Принцип гідності, закладений у Хартії, сприяє підвищенню поваги до праці викладача як до носія знань, культурних смислів і етичних орієнтирів. Це формує позитивне уявлення про себе, підтримує самооцінку та психологічну стійкість.

Свобода творчості та самореалізації. Освітня діяльність передбачає гнучкість і здатність до креативності. Визначене в Хартії право на вільне мислення та самореалізацію дає змогу викладачам зберігати інтерес до праці та уникати рутинного вигорання.

Усвідомлена відповідальність за власне благополуччя. Ідеї самопізнання та внутрішньої відповідальності, що присутні в Хартії, можуть слугувати стимулом до усвідомленого ставлення викладача до власного психічного стану, профілактики стресу та використання ресурсів психологічної підтримки.

Етична взаємодія в академічному середовищі. Закладена у Хартії ідея взаємоповаги й діалогу сприяє створенню доброзичливої атмосфери в колективі, що зменшує ризики конфліктів і підвищує емоційну безпеку.

Таким чином, Українська Хартія вільної людини є важливим орієнтиром для формування не лише педагогічної етики, а й ментального добробуту викладача. Її ідеї можуть посилювати внутрішню мотивацію, сприяти рефлексії та знижувати рівень психоемоційного виснаження у сфері вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Отрошенко Н. Л. Освітні втрати і розриви як ключова проблема закладу загальної середньої освіти. *Наука і освіта в глобальному та національному вимірах: виклики, загрози, перспективи розвитку* : зб. наук. праць за матер. III міжнародної наук.-практ. конф. (Полтава, 22-23 лютого 2024 р.) / за ред. Л. О. Данильчук. Полтава : в-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2024. Том II. С.59-63.
2. Українська хартія вільної людини. URL: <https://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnojiljudyny> (дата звернення: 20.04.2025).

УДК 37.015.31-044.247:316.752(477)]:614

Разумейко Наталія Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та
професійної етики, Пенітенціарна
академія України, м. Чернігів;

Олефір Людмила Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу
Державної кримінально-виконавчої
служби України, Інституту професійного
розвитку, Пенітенціарної академії
України, м. Чернігів;

Ткаченко Олександр Григорович,
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри формування та
розвитку професійної компетентності
персоналу Державної кримінально-
виконавчої служби України, Інституту
професійного розвитку Пенітенціарної
академії України, м. Чернігів

ІНТЕГРАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ»

Вступ. У сучасних умовах трансформації українського суспільства, загострення безпекових викликів та повномасштабної війни з росією

особливого значення набуває не лише підготовка фахівців, здатних діяти в екстремальних ситуаціях, а й виховання молоді, що глибоко усвідомлює свою відповідальність за збереження національної цілісності, правопорядку, безпеки життя та добробуту суспільства.

Проблема формування та закріплення системи національних цінностей є надзвичайно важливою для українського суспільства. Сьогодні для нашого суспільства є характерною криза ідентичності, яка проявляється у світоглядній невизначеності, розмитості суспільних цінностей, розпорошеності і значній диференціації українського суспільства [1].

Саме тому інтеграція національно-патріотичних цінностей в освітній процес набуває нового змісту – вона розглядається як важливий інструмент формування внутрішньої готовності молоді до активної громадянської позиції.

Однією із базових дисциплін, що має потенціал не лише передавати знання й навички, а також формувати світогляд, є навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності». Її зміст традиційно охоплює питання збереження життя і здоров'я в умовах техногенних, природних, соціальних та воєнних небезпек, проте у контексті національного виховання вона здатна стати потужним каналом трансляції ціннісних орієнтирів – поваги до людського життя, почуття обов'язку та гідності.

Актуальність теми зумовлена необхідністю посилення виховного компоненту в освіті курсантів та студентів закладів вищої освіти. Національні цінності це основа для формування професійної й особистісної ідентичності, яка впливає на поведінку в умовах загрози, на готовність до дій, на здатність об'єднуватися задля спільної безпеки. Інтеграція цих цінностей у зміст дисципліни «Безпека життєдіяльності» є кроком до цілісного формування майбутнього фахівця, в якому знання, вміння й громадянські переконання взаємно посилюють одне одного.

Слід зазначити, що пряме визначення поняття «національні цінності» зазвичай не є упорядкованим у загальноприйнятих словниках, воно відсутнє як в академічному тлумачному словнику української мови, так і в профільній

Енциклопедії з державного управління [2]. На нашу думку Національні цінності – це духовні, моральні, культурні орієнтири, які формуються на основі історичного досвіду народу, традицій, мови, культури, релігії та спільного світогляду. Вони не лише становлять базу для національної ідентичності, а й виступають фундаментом для формування відповідального, свідомого громадянина, здатного діяти на благо суспільства, захищати його інтереси та сприяти збереженню і розвитку державності.

У вихованні молодого покоління а особливо курсантів, які є представниками майбутніх захисників правопорядку, національні цінності відіграють ключову роль. Вони формують моральне уявлення про добро і зло, розвивають почуття обов'язку, гідності, патріотизму, відповідальності перед собою, народом і державою.

Єдиної класифікації цінностей у сучасних наукових дослідженнях не існує, але на нашу думку до базових національні цінності, що мають бути обов'язково інтегрованими у виховний процес у межах навчальних дисциплін можна віднести Свободу і гідність людини – як визнання високої цінності кожного людського життя. Ця ідея має бути закладена в основу навчання навичкам безпечної поведінки, допомоги іншим, дотримання правових норм. Патріотизм і любов до Батьківщини – які стимулюють готовність до служіння державі, захисту її інтересів, зокрема в умовах загроз. Це особливо актуально в контексті сьогодення, коли Україна бореться за свою незалежність і територіальну цілісність. Справедливість, законність і відповідальність – цінності, які сприяють формуванню правової свідомості, дотриманню норм безпечної поведінки, прийняттю рішень на основі морально-етичних критеріїв. Повагу до історичної пам'яті, мови, культури – як складову усвідомлення власної причетності до великої національної спільноти. Це важливо для формування ідентичності, відчуття єдності й готовності підтримувати одне одного в складних ситуаціях.

Формування громадянина, здатного діяти свідомо й відповідально в умовах загроз (техногенних, природних, соціальних чи воєнних), неможливе

без опори на вищезгадані цінності. Саме вони надають внутрішній мотивації змісту, спонукають діяти не лише за інструкцією, а за покликом обов'язку, честі й совісті.

Дисципліна «Безпека життєдіяльності» традиційно асоціюється з вивченням знань і навичок, необхідних для запобігання небезпечним ситуаціям, реагування на надзвичайні події, збереження здоров'я та життя людини. Проте її значення значно глибше – цей предмет має потужний виховний потенціал, який дозволяє формувати у здобувачів освіти ціннісні орієнтири, громадянську відповідальність та світоглядну культуру безпечної поведінки.

У сучасних умовах, коли українське суспільство стикається з постійними ризиками – як техногенного, так і воєнного характеру – навчання безпеці не може обмежуватися лише практикою алгоритмів дій. Йдеться про виховання культури безпеки – внутрішнього переконання у важливості дотримання правил, усвідомлення цінності людського життя, готовності діяти в інтересах спільного блага, а не лише особистого захисту.

Під час вивчення навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності» здобувачі вищої освіти вчаться не просто дотримуватися інструкцій, а розуміти наслідки своїх дій або бездіяльності. Це сприяє розвитку свідомої поведінки, яка ґрунтується на особистій відповідальності за власну безпеку та безпеку оточення.

Також під час вивчення теми «Надання домедичної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій» курсанти та студенти засвоюють принцип: життя іншого – таке ж цінне, як і моє. Це створює підґрунтя для виховання людяності, емпатії та командного духу.

На практичних заняттях через кейс-методи, моделювання ситуацій, аналіз помилок або успішних дій формується емоційна врівноваженість, здатність оцінювати ризики, приймати рішення в умовах стресу.

Таким чином, виховання на основі національних цінностей – це не окрема функція освіти, а її наскрізний елемент. У поєднанні з формуванням практичних навичок у сфері безпеки життєдіяльності воно створює ґрунт для

становлення відповідального громадянина – фахівця, який здатен діяти не лише правильно, а й морально вмотивовано, у межах правового поля та з урахуванням інтересів суспільства.

Висновок. Дисципліна «Безпека життєдіяльності» стає важливим інструментом не тільки навчання правил безпеки, а й виховання громадянської свідомості, відповідальної поведінки та патріотизму. Інтеграція національних цінностей у зміст навчальної програми сприяє створенню формуванню почуття обов'язку у молоді.

Такий підхід забезпечує не тільки засвоєння практичних навичок, а й підтримує духовні основи індивідуума та готує молодь до проактивної та особистісно-залученої участі у створенні безпечного, гідного та свідомого суспільства.

Особливо в умовах воєнного стану питання безпеки має й національне забарвлення. Приклади героїзму українських військових, медиків, волонтерів, дій цивільного населення в екстремальних обставинах – усе це можна і потрібно інтегрувати в навчальний процес як виховні моделі поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гай–Нижник П. П. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея: Науковий вісник*. 2014. Вип. 84. С. 465-471.
2. Дзвінчук Д. І., Петрів А. С. Тріада «національні цінності» – «національні інтереси» – «національна ідея»: науково-теоретичні підходи: Суспільство та національні інтереси. 2025. №2(10). С. 561-571.

Свистун Олена Орестівна,

методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

ЕФЕКТИВНА КОМУНІКАЦІЯ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ: ВИКЛИКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Війна – це ускладнене спілкування. Постійна тривога, невизначеність і переживання за близьких підвищує напругу. Це призводить до того, що і дітям, і нам дорослим спочатку треба виговоритися, щоб скинути напругу, і тільки потім ми здатні слухати самі. Виходить, що якщо ви хочете бути почутими, спочатку треба почути інших.

Враховуючи реалії сьогодення, ми усі розуміємо, що маємо виховати справжніх патріотів своєї країни. Патріотами не народжуються, ними стають в процесі становлення самої особистості. Саме на нас, педагогів, покладена велика відповідальність, і ми не маємо права на помилки.

Найкращим прикладом патріотизму для учнівської молоді є наші військові. І ми при першій нагоді стараємось запросити їх до школи на різноманітні заходи.

А чи завжди самі військові готові до зустрічей з нами?

Тема дуже чутлива, а зважаючи на те, що до шкіл часто запрошують військових, аби ті поділилися своїм досвідом з учнями, такі заходи треба ретельно планувати. Спілкування захисників із дітьми не має травмувати нікого з учасників зустрічі. Якщо проглянути шкільні акаунти в соцмережах, помітно, що тема війни присутня в школах. Тут працюють волонтерські штаби, діти та вчителі плетуть маскувальні сітки, роблять окопні свічки, готують смаколики для бійців, а також малюють листівки. А ще до шкіл часто приходять волонтери, військові медики, ветерани та військовослужбовці.

Військові – це люди з особливим досвідом. І коли ми вибираємо, як комунікувати з ними, то першочергово маємо подивитись та зрозуміти, який же досвід пережила чи переживає людина. І це не лише про військовослужбовців. Варто поставити собі запитання: чи я хоч трохи розумію, що ця людина пережила? Що переживає зараз? Що переживає її родина? Із чим довелось їм стикнутись та, очевидно, які слова можуть зробити людині боляче? [5]

Варто запрошувати перевірених людей, передусім випускників школи. І перш ніж організовувати зустріч, обов'язково звернути увагу, чи вміє людина комунікувати з дітьми та утримувати увагу аудиторії. Звісно, в першу чергу,

варто поспілкуватися із військовим самому, розповісти про вікову категорію дітей, з якими планується зустріч, та що саме може цікавити учнів цього віку. Також потрібно розпитати, про що запрошені будуть говорити з учнями. З учнями початкової школи зустріч із військовими може тривати 30–45 хвилин. У середній та старшій школі на зустріч можуть запланувати один чи два уроки, якщо, крім розповідей, військовий чи ветеран проведе заняття з тактичної медицини. Учнім треба пояснити, що саме за подія відбудеться, з ким та з якою метою.

А передусім варто дізнатися, чи діти готові психологічно до таких зустрічей, чи наразі це піде на користь їхньому психічному здоров'ю. Для цього можна провести тестування дітей, наприклад, організувати арттерапевтичне заняття, яке покаже, кому з учнів потрібна психологічна допомога. У школі це може зробити психолог разом із соціальним педагогом та класним керівником. Тож коли планується зустріч військових чи ветеранів зі школярами, треба врахувати досвід та ситуацію кожної дитини, яка буде запрошена [2].

Треба розуміти, що в кожній дитини своя історія, переживання війни та сімейна ситуація. Для однієї дитини нічого страшного немає в тому, що хтось отримав поранення, а для іншої дитини трагедія стається, якщо загубить телефон». Краще залучати до спілкування лише тих бійців, які встигли відпочити у відпустці та відновити свої ресурси. Для військових, які беруть участь у війні, ще не настав період посттравматизації. Він передбачає, що травматичні події припиняються, а людина перетворює травматичні спогади в досвід. Такі бійці під час спілкування справді можуть виокремлювати якісь смішні та позитивні моменти, розповідати дітям про свою силу духу та побратимство. Запрошені мають розуміти, як спілкуватися з дітьми. А організатори зустрічі мають ретельно підбирати кандидатів, перевірити їх через знайомих, дізнатися, що відомо про цю людину. Також можна поспілкуватися самотійно перед зустріччю. Бо може виявитися, що не всі ветерани зможуть розповісти щось цікаве дітям. Дітям цікаво послухати, що таке війна, як усе насправді відбувається. У дітей важливо формувати доросле ставлення до того,

що їх оточує. А зараз дітей оточує тема війни. Можна дати можливість розповісти ветеранові, що він хоче, просто попередньо провести певну профілактичну роботу. Нехай діти чують живі історії про війну, а не лише новини з телемарафону.

Таку зустріч можна провести в класі чи в актовій залі. Не так важливе місце, як щира атмосфера. Не всім ветеранам можуть сподобатися концерти чи виступи за заздалегідь прописаним сценарієм. Якщо військовий під час зустрічі губиться в розповіді та втрачає думку, зверніть його увагу на майбутнє, щоб допомогти вийти з глухого кута. Буває так, що під час такої розмови він поринає у власні думки та замовкає. Тоді просто помовчіть разом з ним. Постарайтеся не втручатися та не показувати власну напруженість. У цей момент у співрозмовника всередині відбувається процес прийняття свого досвіду.

Військові звикли реагувати на будь-які зовнішні чинники, що можуть бути загрозою життю. Тому ліпше уникати місць, де може бути забагато гучних та різких звуків. Крики чи навіть гучні розмови можуть принести чималий дискомфорт співрозмовнику, тому краще проявити емпатію та попіклуватися про нього заздалегідь [6].

На жаль, війна стала частиною нашого життя, тому маємо навчитися з комфортом для всіх сторін приймати військових назад у цивільне суспільство. Люди, що пройшли через бойові дії, змінюються назавжди, вони вже ніколи не будуть такими, як раніше. Тому майже щоразу перед нами постає питання: як правильно спілкуватися з військовими, які пройшли через горнило війни чи воюють зараз? Що говорити, щоб висловити свою подяку та підтримку? Як почати розмову?

Це не означає, що є якісь табуовані теми, це скоріше про підхід до комунікації, про чутливість до теми та підбір слів. Важливо, що це круті люди, які потребують нормального ставлення та розмови, і не потрібно боятися спілкуватись. Потрібно розуміти, що доречно говорити, а що ні. І навіть, якщо

розумієш, що робиш боляче якимись словами, то варто одразу це визнати і просто вибачитись.

Члени сімей військовослужбовців інколи можуть бути навіть більш травмовані, ніж самі військові. Ці люди живуть у кошмарі 24/7 в очікуванні тих людей, які зараз на передовій. Особливо коли вони точно не знають, що там відбувається. Коли мас-медіа підливають досить проблемних моментів. Ці люди можуть бути дуже травмованими. Тоді зустрічаються дві людини, кожна з яких має травму. Вони начебто рідні, але вже зовсім інші внутрішньо. І це треба враховувати. Важливим є не лише момент зустрічі, а й прощання із військовослужбовцями [1].

Ми дуже часто чуємо про поради військовим в морально складних ситуаціях, але також важливо висвітлювати тему дітей армійців. Молоді не менш важко переживати ці часи, а особливо, коли оточення не знає, як правильно їх підтримати, що можна говорити, а що здатне тригерити. Значно гострішим це питання стає в освітніх закладах, де діти проводять більшість свого часу. Вчителі мають вміти правильно комунікувати з дітьми військовослужбовців [3].

Спілкуючись із пораненими чи їхніми сім'ями, слід розуміти, що відбувається з людиною, яке поранення отримала та що ви намагаєтеся дати своєю комунікацією: дізнатись інформацію чи запропонувати допомогу? Не потрібно вдаватись у токсичний позитив та кидатись фразами «Все буде добре», «Ми переможемо». Іноді просто треба побути з людиною в тому стані, в якому вона є. Важливо розуміти, що ніколи не можна давати порожні обіцянки. Часто людям, які переживають подібний досвід, треба дати можливість висловитись, а вам просто вислухати та не намагатись переконувати в чомусь. Найгірше, що ви можете зробити, це уникати розмови з військовими чи їхніми сім'ями. Адже часто люди через свої переживання уникають спілкування зі знайомими, які мають рідних у лавах ЗСУ. Треба розуміти: близькі, які чекають рідних з війни, переживають відчуття самотності, тож їх варто підтримувати, вислуховувати, давати їм прожити ті

емоції, які вони відчують. Часто це емоції гніву чи несправедливості, проте в їхньому стані це нормально. Навіть якщо вам боляче слухати, варто це зробити, щоб підтримати людину, не уникати цього, не перебивати, не йти від теми.

Найголовніше – бути щирими. Чомусь люди бояться чесних розмов, проте щирість лікує. Ми не знаємо наперед, що потрібно людині. Дехто може вважати, що краще не торкатися цієї розмови, а людина, навпаки, може цього потребувати. Іноді люди думають, що якщо мати втратила сина, то не треба до неї приходити з дітьми. А їй навпаки може бути потрібне спілкування з іншими дітьми. Матері загиблих військових також мають тісний зв'язок із побратимами сина, бо це ті люди, з якими вона може розділити свою втрату, відверто поговорити, попригадувати. Рецепта, як допомогти чи підтримати, немає, проте точно лікують щирість і чуйність у розмові [5].

Через війну люди можуть втрачати близьких, здоров'я, працездатність та впевненість у майбутньому. Хтось може перебільшувати або применшувати пережите, звинувачувати когось у цьому. Але в безпеці прояв неадекватної реакції на власний досвід поступово зменшиться. Травмованій людині важливо пережити свої хвилювання та думки, а не коригувати їх. Тому не потрібно тиснути на неї, давати поради та вказівки, вимагати чогось.

Якщо ветерани проходять відновлення після поранень чи травм, ви разом із дітьми можете їх відвідати. Переконайтеся, що військові готові вас прийняти і ваш візит не принесе їм незручностей. Також поговоріть з дітьми про те, як краще спілкуватися з ветеранами, та переконайтеся, що вони також готові до таких відвідин і це не травмує їхню психіку. Принесіть ветеранам смаколиків, зробіть невеличкий подарунок на знак пошани або просто проведіть час за бесідою. Важливо розуміти, що більшість ветеранів пережили травматичний досвід. Це потрібно враховувати в розмові з ними [4].

Пам'ятайте, що військовий – це така ж людина, як і ви, з такими ж потребами та почуттями. У них також є свої кордони, до яких потрібно ставитися з повагою. Необхідно знайти підхід до спілкування з військовими, адже вони відчують і щирість, і нещирість. Не існує універсальної схеми

діалогу, але завжди необхідно пам'ятати про повагу, людяність і підтримку. Там, на фронті, у них був інший темп і умови життя, постійні обстріли та бойові дії. Те, що допомагало їм вижити там, тут може просто бути неефективним або навіть заважати. Щире спілкування та пояснення своїх почуттів та емоцій допоможе швидше налагодити контакт. Ми не повинні жаліти військових, ми маємо їх поважати за їхню мужність і самовідданість. Найкраща підтримка – це щире спілкування, повага, розуміння та допомога, якщо вона потрібна.

Ми, українці, зараз переживаємо страшний та трансформаційний досвід, проте це не має заважати нам вибудовувати культуру вдячності до військових і ветеранів. Вони змінюють свою соціальну роль, але це не забирає відношення до них як до людей, яким виражається повага.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Військових не треба розпитувати, їх треба навчитися чути — психолог ігор холодило. URL: <https://www.armyfm.com.ua/ua/vijskovih-ne-treba-rozpituhati-ih-treba-navchitisya-chuti-%E2%80%94-psiholog-igor-holodilo/> (дата звернення: 04.05.2025).
2. Військові в школі: чи потрібні зустрічі з учнями під час війни і як їх правильно організувати – без додаткових травм для дітей та запрошених. URL: <https://nus.org.ua/2023/04/27/vijskovi-v-shkoli-chy-potribni-zustrichi-z-uchnyamy-v-rozpal-vijny-i-yak-yih-pravylny-organizuvaty-bez-dodatkovykh-travm-dlya-ditej-ta-zaproshenyh1/> (дата звернення: 01.05.2025).
3. Діти військових: як з ними розмовляти, щоб не травмувати? URL: <https://pryame.com/news/view?id=313> (дата звернення: 04.05.2025).
4. Не опускайте очі: жести та слова, що покажуть вашу шану до військового. URL: <https://osvitoria.media/opinions/ne-opuskajte-ochi-zhesty-ta-slova-shho-pokazhut-vashu-shanu-do-vijskovogo/> (дата звернення: 03.05.2025).
5. Як не поранити словом: недоречні фрази у спілкуванні з військовими. URL: <https://osvitoria.media/experience/yak-ne-poranyty-slovom-nedorechni-frazy-u-spilkuванні-z-vijskovymy/> (дата звернення: 02.05.2025).
6. Як спілкуватися з військовими? URL: <https://www.pdatu.edu.ua/images/vihovna-robota/psiholog/ps13.pdf> (дата звернення: 03.05.2025).

Сесик Оксана Олегівна,

методист центру виховної роботи, захисту прав дитини та громадянської освіти Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ В НОВІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Любов до Вітчизни стає силою духу тільки тоді, коли у людини відображені в свідомості образи, пов'язані з рідним краєм, мовою, коли з'являється відчуття гордості від того, що все це – твоя Батьківщина...

В.Сухомлинський

У науці та й загалом у людському житті є поняття «одвічні людські цінності», тобто те важливе, сокровенне, що передається від покоління до покоління, допомагає вдосконалюватися, прогресувати, здійснювати поступ уперед, самостверджуватися.

Сучасна школа вимагає докорінного переосмислення усієї системи виховання, оновлення змісту, форм і методів духовного становлення особистості на основі гуманізації життєдіяльності учня, створення умов для самореалізації у різних видах творчої діяльності. Головною метою виховання особистості є підготовка учнів до повноцінного суспільного життя, яке передбачає виконання ролей громадянина, трудівника, громадського діяча, сім'янина, друга тощо.

Наукові дослідження доводять, що виховання є глибоко національним за своєю суттю, змістом, характером. Українська культурно-освітня та громадська діячка, педагог Софія Русова зазначала: «Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а, значить, дадуть нові, оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів...»

Завдання сучасної системи виховання, які впливають із суспільних потреб сьогодення, полягають у реальному переході до педагогічної творчості та індивідуального впливу, у переорієнтації учнівських і педагогічних колективів на гуманізацію виховання, створення умов для цілеспрямованого розвитку людини як суб'єкта діяльності, особистості, індивідуальності.

Національно-патріотичне виховання школярів – запорука єдності української політичної нації та встановлення громадянського миру й злагоди в країні. Формування патріотизму в нашому суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. Саме тому національно-патріотичне виховання є важливим сектором навчально-виховного процесу, бо закладає підвалини для формування свідомості нинішніх і майбутніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку на засадах гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін.

Виклики сучасності ставлять перед системою освіти завдання виховати громадянина-патріота нової формації – ініціативну особистість продуктивно-діяльнісного типу, яка бачить перспективи своєї держави, готова відстоювати її інтереси.

Зважаючи на це, зусилля педагогів мають бути спрямовані на підвищення рівня патріотизму молодого покоління шляхом оптимальної організації відповідної виховної роботи. Особливу увагу потрібно зосередити на змісті заходів національно-патріотичного спрямування. Для цього слід враховувати, що на особистісному рівні патріотизм – найважливіша, стійка характеристика людини, що виражається у її світогляді, моральних ідеалах, нормах і проявах поведінки. Це високосмислова безумовна якість-цінність, що виражає ставлення людини до Батьківщини, народу, держави й до самої себе.

Саме складники патріотизму й визначають спектр змістових ліній виховної роботи з національно-патріотичного виховання.

Завдання освітніх закладів – так побудувати виховну діяльність, щоб сама її організація, приклади авторитетних наставників-учителів, шкільне середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності.

Важливим аспектом формування національно свідомої особистості є виховання поваги та любові до державної мови. Володіння українською мовою

та використання її у повсякденному спілкуванні повинно стати пріоритетним у виховній роботі з дітьми. Мовне середовище має значний вплив на формування учня-громадянина, патріота України.

Форми, методи та прийоми роботи з національно-патріотичного виховання повинні обиратися, враховуючи вікові особливості учнів, їх уподобання й інтереси, можливості спілкування в мережі Інтернет, традиції освітніх закладів й місцевих громад, можливості партнерів тощо.

Окремої уваги заслуговує волонтерська діяльність педагогів, учнів, батьків, яка сприяє встановленню соціальних зв'язків, опануванню дітьми новими вміннями шанобливого й відповідального ставлення, формуванню у них соціально значущої ініціативності, прагнення пожертвувати в ім'я України вільним часом, здійснити особливий вчинок.

Доречно розвивати мережу історичних клубів у школах, гімназіях, ліцеях, позашкільних навчальних закладах, що дасть можливість учням глибше ознайомитися з історією рідного краю, держави, досліджувати маловідомі факти минулого українського народу (див. проекти Українського інституту національної пам'яті – www.memory.gov.ua/). Ефективність національно-патріотичного виховання значно можуть посилити відвідування місць визначних історичних подій з подальшим глибоким обговоренням, віртуальні екскурсії історико-краєзнавчими музеями України.

Особливою формою роботи має стати створення та популяризація діяльності регіональних Центрів військово-патріотичного виховання, головними завданнями яких є фізична і професійна підготовка дітей та учнівської молоді до служби в Збройних Силах України, патріотичне виховання на традиціях українського козацтва, пропаганда здорового способу життя, волонтерська та пошукова робота.

Героїчні й водночас драматичні події останнього часу спонукають до оновлення експозицій шкільних музеїв та кімнат бойової слави, зокрема щодо інформації про учасників АТО, нинішніх захисників та волонтерів. На часі

використання усіх можливостей музейної педагогіки, а саме проведення інтерактивних занять у музейних залах, світлицях.

І громадянське, і національно-патріотичне виховання дітей та молоді передбачає комплексну, системну і цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої національно-патріотичної свідомості. Важливо пам'ятати, що ефективність процесу національно-патріотичного виховання дітей і молоді зростає за умови активного залучення сім'ї як ключового суб'єкта виховання. Доцільно проводити батьківські збори, всеобучі, консультації, бесіди індивідуального характеру з питань виховання активної особистості, громадянина-патріота.

У пошуках моральних та естетичних орієнтирів доцільно звернутись до мистецтва, що акумулює систему загальнолюдських цінностей та ідеалів, які можуть послужити змістом духовного розвитку, гуманізації особистості. Саме під естетичним впливом мистецтва найповніше прокидається і активізується моральний потенціал людини з її почуттями, знаннями, переконаннями, мотивами, нормами поведінки.

Дітям варто організовувати екскурсії, мета яких – відвідати історичні, краєзнавчі, художні музеї, виставки картин, скульптур, фотографій. Вони навчатися не лише цінувати прекрасне, але й створювати щось власними руками. Тому у всіх навчальних закладах повинні існувати виставки, на яких представлені результати творчої діяльності учнів.

Глибокий і багатогранний народний погляд на красу. Народна педагогіка – профілактична лінія, виражена надзвичайно чітко і сильно, спрямована на попередження потворних дій і вчинків. Варто привернути увагу до тих численних народних прислів'їв, приказок, гумористичних і статичних оповідань і пісень, які засуджують хиби й вади недостойної поведінки людини, а також із особливою піднесеністю актуалізувати ту частину українського фольклору педагогічного змісту й спрямованості, яка роз'яснює й пропагує народні чесноти й красу достойних вчинків людини, доблесні риси українців.

Впровадження елементів родинної педагогіки, народної культури на якісно високому рівні естетичного сприйняття, засвоєння і переростання у норми життя – дієвий важіль покращення громадянського виховання.

Доречно паралельно проводити роботу з батьками учнів, застосовувати різноманітні форми діяльності в трикутнику «батьки – діти – учителі».

Важливо пам'ятати, що ми живемо у час великих змін та переосмислення життєвих цінностей. Становлення української державності, побудова громадянського суспільства, рух України у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру та визначають основні напрями виховної роботи з учнями, молоддю та модернізацію навчально-виховного процесу.

Сьогодні патріотичне виховання повинно бути чітко спрямоване на формування любові до української нації, до власної історії, традицій, мови, віри, вітчизняної культури, так як всі ми є єдиною політичною нацією, незалежно від етнічної приналежності.

Якісно нову демократичну державу можуть створити лише свідомі громадяни, які люблять Україну, свій народ, націю і готові самовіддано служити їх інтересам. Тому патріотичне виховання займає провідну роль у виховному процесі школи.

Отже, в сучасних умовах національно-патріотичне виховання підростаючого покоління набуває особливої актуальності, тому що воно викликане формуванням почуття любові та відданості Батьківщині, національної гордості, служіння своєму народові, розуміння та співпереживання його історії й культури, прагнення утвердження у світі як високорозвиненої, конкурентоспроможної нації, суспільства і держави, формування у особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної за формою та високоморальної за змістом життєвої позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Д. Виховання особистості. Сходження до духовності: Наукове видання. К.: Либідь, 2008. 348с.

2. Гнатюк В.М. «Управління системою національного виховання учнів загальноосвітньої школи», методичний посібник, "Оріяни", Київ, 1998.
3. Завалевський Ю. І. Громадянське виховання старшокласників: проблеми, досвід, перспективи / Ю. І. Завалевський. Київ, 2003.
4. Закон України «Про загальну середню освіту» // Інформаційний вісник України. 1999, № 15.
5. Концепція громадянської освіти в Україні / Громадянська освіта: книга для вчителя / Р.А. ... О. Пометун. Львів: НВФ «Укр. технології», 2002.
6. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1234 «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх освітніх навчальних закладів України».
7. Сухомлинський В. О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи / В.О. Сухомлинський // Шлях освіти. 1996, №1.
8. Технології формування ціннісного ставлення особистості до сім'ї, родини, людей: метод. вісник. Вип. VI / Авт.-упоряд.: Н. Гавриш, Г. Ситник. Рівне, 2010.

Славінська Марина Олександрівна,

методистка навчально-методичного кабінету «Центр національно-патріотичного виховання», викладачка кафедри педагогіки, психології та менеджменту освіти Комунального навчального закладу Київської обласної ради «Київський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів», м. Біла Церква Київської області

**РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСНОВ СТАНОВЛЕННЯ
ОСОБИСТОСТІ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ
(ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ)**

Особистість формується під час взаємодії людини з іншими людьми, в процесі навчання, виховання та самовиховання. Особистісний розвиток відбувається на всіх етапах життя людини відповідно до їхніх особливостей – дитинство, підлітковий вік, юнацтво, дорослий вік. Становлення особистості – це закономірний процес, у ході якого особистість, з одного боку, перебуває під впливом оточуючих, а з іншого – може сама на себе впливати, змінювати себе, обирати своє коло спілкування і форми діяльності, набувати нового досвіду.

Розвиток соціально-психологічних основ становлення особистості в полікультурному середовищі є складним і багатограним процесом.

Полікультурне освітнє середовище – це частина освітнього середовища, що становить сукупність умов, які впливають на формування особистості, її готовності до ефективної міжетнічної та міжкультурної взаємодії, емпатії, збереження національної ідентичності та розуміння інших культур і етнокультур, толерантного ставлення до представників інших культур і етносів.

Полікультурність – це такий принцип функціонування та співіснування в соціумі різноманітних етнокультурних спільнот із притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з широкою спільнотою, взаємозбагачення культур. Це інтегративна якість особистості, що базується на загальній культурі (емоційній, інтелектуальній, поведінковій), що виявляється в міжкультурній взаємодії шляхом усвідомлення негативних культурних стереотипів і упереджень. Важливо розуміти, що полікультурність – це не лише про співіснування, а й про взаємодію та взаємозбагачення культур.

В умовах полікультурного освітнього середовища людина опиняється на межі культур і перед нею виникають дві найважливіші особистісно значущі проблеми: збереження своєї культурної ідентичності та адаптація в полікультурному середовищі. Тому однією з головних цілей визначається виховання особистості, здатної до ефективної життєдіяльності в полікультурному середовищі, яка володіє почуттям розуміння і поваги інших культур, умінням жити в мирі та злагоді з представниками різних національностей, рас, вірувань.

Ключовими аспектами даної теми є – розуміння полікультурного середовища, соціально-психологічні основи становлення особистості та вплив полікультурного середовища на становлення особистості.

У контексті питання розвитку особистості в полікультурному середовищі слід виділити такі його складові:

- *формування полікультурної компетентності*: здатність ефективно взаємодіяти з людьми з різних культур;

- *формування толерантності та поваги до культурних відмінностей*: розуміння та прийняття різноманітності;
- *формування позитивної культурної ідентичності*: усвідомлення та прийняття своєї культурної приналежності;
- *розвиток міжкультурної комунікації*: навички ефективного спілкування з людьми з різних культур;
- *розвиток емпатії*: здатність розуміти та співпереживати почуттям інших людей.

➤ **Формування полікультурної компетентності** – це процес розвитку в людини здатності ефективно та толерантно взаємодіяти з представниками різних культур. Пропонуємо практичні вправи, які сприяють формуванню полікультурної компетентності:

➤ *«Дві культури»*: створюється змодельована ситуація, в якій учасники потрапляють у незнайоме культурне середовище з відмінними нормами поведінки. Після симуляції відбувається обговорення відчуттів та стратегій адаптації;

➤ *«Проект «Культурна презентація»*: учасники готують та представляють презентації про різні культури, охоплюючи історію, традиції, мистецтво, кухню тощо;

➤ *«Обговорення міжкультурних дилем»*: учасникам пропонуються ситуації, в яких потрібно прийняти рішення, враховуючи різні культурні норми та цінності. Це сприяє розвитку критичного мислення та здатності до компромісу.

➤ **Формування толерантності та поваги до культурних відмінностей** – це процес розвитку здатності сприймати, розуміти та цінувати культурне розмаїття, а також ставитися до представників інших культур з повагою, незалежно від їхніх відмінностей. Ось деякі важливі аспекти цього процесу: уміння аналізувати власні упередження та стереотипи, а також інформацію про інші культури, уникаючи спрощених узагальнень; здатність співпереживати та розуміти почуття людей із іншим культурним досвідом;

готовність пізнавати інші культури, їхні практики та світогляди; розуміння того, що, незважаючи на культурні відмінності, всі люди мають спільні базові потреби та прагнення.

Формування толерантності та поваги є тривалим процесом, який потребує свідомих зусиль та відкритості до нового досвіду. Практичні вправи є чудовим способом для формування толерантності та поваги до культурних відмінностей. Пропонуємо такі:

✓ *«Коло ідентичності»*: кожен учасник малює коло і ділить його на кілька секторів. У кожному секторі він записує важливий аспект своєї ідентичності (наприклад, національність, релігія, хобі, професія, сімейний статус). Потім учасники діляться своїми колами в невеликих групах, розповідаючи про важливість кожного аспекту для них. Обговорення фокусується на тому, як різні аспекти ідентичності можуть формувати унікальний досвід кожної людини та як важливо поважати всі ці аспекти в інших;

✓ *«Дебати з іншої точки зору»*: оберіть контroversійну тему, пов'язану з культурними або соціальними відмінностями. Об'єднайте учасників у дві групи та призначте кожній групі позицію, яку вони повинні захищати, навіть якщо особисто з нею не згодні. Це вправа допомагає навчитися дивитися на проблему з різних точок зору та розвиває терпимість до протилежних думок;

✓ *«Гра «Подорож у поїзді»*: учасникам (кожному) пропонується набір різноманітних ролей, що репрезентують стереотипні уявлення і завдання – уявити, що він їде в купейному вагоні потяга, і протягом 3 хвилин потрібно обрати трьох персонажів, з якими він захоче їхати разом. Далі об'єднуються учасники у групи по 5 осіб, вони обирають лише трьох (тобто замість 15 персонажів мають бути лише ті три, що є спільними для всієї міні-групи). Після цього коротка презентація: чому обрали саме цих персонажів та чому не обрали інших. Під час гри можна виявити стереотипи щодо різних груп людей й обговорити та зрозуміти: чи дійсно існують підстави для таких стереотипів? чи

такі люди є небезпечними? або, може, ми надто мало знаємо про них і тому боїмося чи не сприймаємо?;

➤ **Формування позитивної культурної ідентичності** – це процес, під час якого людина усвідомлює свою приналежність до певної культури або культур, відчуває гордість за своє коріння, приймає та цінує свої культурні особливості.

Ось деякі ключові елементи формування позитивної культурної ідентичності:

- розуміння історії, традицій, цінностей своєї культури, знання про предків, мову, мистецтво, звичаї; формування позитивного ставлення до власної культури, відчуття гордості за її досягнення та унікальність; усвідомлення відмінностей та схожостей між власною культурою та іншими, що допомагає краще зрозуміти унікальність своєї культури, не вдаючись до її ідеалізації чи приниження інших.

Формування позитивної культурної ідентичності має багато переваг, серед яких – підвищення самооцінки, відчуття психологічної стійкості, краще розуміння себе та інших, а також сприяння міжкультурній толерантності.

Для формування позитивної культурної ідентичності помічними є практичні вправи. Наводимо декілька ідей:

- *«Моя культурна історія»*: учасникам пропонується дослідити історію своєї родини та її зв'язок з певною культурою. Це може включати розмови зі старшими членами родини, розгляд старих фотографій, дослідження генеалогічного дерева. Потім учасники можуть поділитися своїми знахідками у формі розповіді, презентації або творчого проєкту. Це допомагає усвідомити власне коріння та відчути зв'язок із минулим;

- *«Мій культурний колаж»*: учасникам пропонується створити колаж, який відображає різні аспекти їхньої культурної ідентичності (символи, кольори, образи, слова, які асоціюються з їхньою культурою). Після створення колажів відбувається їх презентація та обговорення, що допомагає краще зрозуміти власне культурне самовизначення;

- *«Проект «Мій культурний гід»*: учасники створюють своєрідний «гід» по своїй культурі, розповідаючи про найцікавіші, на їхню думку, аспекти (історія, мистецтво, кухня, свята тощо). Підготовка такого гіда допомагає систематизувати знання про власну культуру та сформувати позитивне ставлення до неї.

➤ **Розвиток міжкультурної комунікації** передбачає вдосконалення навичок ефективної та шанобливої взаємодії з людьми, які мають культурні відмінності. Це складний процес, котрий передбачає: розуміння того, як власна культура впливає на наше сприйняття світу та інтерпретацію поведінки інших; здатність розуміти та співпереживати почуттям і поглядам представників інших культур, уважне сприйняття не лише до вербального, але й до невербального спілкування, а також прагнення зрозуміти точку зору іншої людини; подолання стереотипів та упереджень і готовність сприймати кожну людину як індивідуальність.

Практичні вправи є ефективним способом розвитку міжкультурної комунікації. Наводимо можливі варіанти вправ:

- *«Розігрування міжкультурних діалогів»*: учасникам пропонуються сценарії типових ситуацій між представниками різних культур (наприклад, ділова зустріч, знайомство, вирішення конфлікту). Вони розігрують ці сценарії, намагаючись враховувати можливі культурні відмінності у стилі спілкування, невербальних сигналах тощо. Після розігрування проводиться аналіз, де обговорюються вдалі та невдалі моменти комунікації, а також альтернативні підходи;

- *«Аналіз невербальної комунікації»*: учасникам показують відеофрагменти або зображення людей із різних культур, які демонструють невербальні сигнали (жести, міміку, позу). Завдання полягає в тому, щоб інтерпретувати ці сигнали та обговорити, як їхнє значення може відрізнятися в різних культурних контекстах;

- *«Вирішення міжкультурних конфліктів у групах»*: учасники об'єднуються в групи та отримують опис конфліктної ситуації, де культурні

відмінності є однією з причин непорозуміння. Кожна група має знайти шляхи розв'язання конфлікту, враховуючи культурні особливості сторін. Потім групи діляться своїми рішеннями та обговорюють їхню ефективність із міжкультурної точки зору.

➤ **Розвиток емпатії** є надзвичайно важливим для ефективної міжкультурної комунікації та формування полікультурної компетентності загалом. Емпатія дозволяє нам краще розуміти почуття, думки та перспективи людей із іншим культурним досвідом. Емпатія – це здатність відчувати те, що відчуває інша людина, ніби ви самі опинилися в її ситуації. Це вміння поставити себе на місце іншого, зрозуміти його почуття та думки. Це не означає обов'язково погоджуватися з іншою людиною, але це означає намагатися зрозуміти її внутрішній світ. Коли ми проявляємо емпатію, люди відчують, що їх розуміють і цінують. Це сприяє встановленню більш глибоких, довірливих та гармонійних стосунків, незалежно від культурних відмінностей. Емпатія допомагає нам вийти за межі власних культурних рамок і зрозуміти, чому люди з іншим походженням можуть думати та діяти інакше. Це сприяє зменшенню стереотипів та упереджень, підвищенню толерантності, а також розвитку поваги до культурного різноманіття.

Радимо кілька практичних вправ, спрямованих на розвиток емпатії:

- *«Взуй чужі черевики»*: учасникам пропонується уявити себе на місці людини з іншої культури, яка опинилася в певній ситуації (наприклад, переїзд до нової країни, непорозуміння на роботі через культурні відмінності). Завдання полягає в тому, щоб описати, які почуття та думки могла б відчувати ця людина, виходячи з її культурного контексту. Після цього відбувається обговорення, де учасники діляться своїми роздумами;

- *«Активне слухання з емпатією»*: учасники об'єднуються в пари. Один розповідає про свій досвід міжкультурної взаємодії (позитивний чи негативний), а інший уважно слухає, намагаючись не лише зрозуміти факти, але й емоційний стан оповідача. Слухач потім перефразовує почуте, щоб переконатися, що він правильно зрозумів емоції співрозмовника;

- «Симуляція обмежень»: учасникам пропонують виконати просте завдання з певними штучними обмеженнями – зав’язані очі, неможливість говорити тощо. Ця вправа спрямована на розуміння досвіду людей, які можуть відчувати себе «іншими» через певні обставини (не обов’язково культурні, але аналогічні за відчуттями). Після виконання завдання відбувається обговорення відчуттів, що може допомогти краще зрозуміти емоційний стан тих, хто стикається з відчуттям «інакшості» в міжкультурному контексті.

Отже, з упевненістю можна резюмувати, що всі вищезгадані аспекти тісно взаємопов’язані та є важливими складовими успішної адаптації та самореалізації особистості в умовах культурного різноманіття. Практичні вправи та усвідомлене навчання можуть значно сприяти розвитку цих соціально-психологічних основ.

Розвиток соціально-психологічних основ становлення особистості в полікультурному середовищі є важливим завданням для сучасного суспільства, сприяючи формуванню гармонійних і толерантних відносин між людьми. Освіта відіграє надважливу роль у цьому процесі. Навчальні заклади повинні створювати умови для міжкультурного діалогу та включати до навчальних програм теми, пов’язані з полікультурністю, толерантністю та правами людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». К.: 2018. 140 с.
2. Культура добросусідства. Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно. Програма та методичні рекомендації / [редактори-укладачі: О. В. Аніщенко, М. А. Араджионі, А. І. Гусев, В. І. Потапова]. К. : ТОВ «Прометей», 2019. 544 с. : іл. – Англ., рос., укр.
3. Культура добросусідства: комплект програм спеціального інтегрованого курсу для закладів освіти України/ [авторський колектив під керівництвом М.А.Араджионі]. К.: ТОВ «ЛітМір», 2018. 260 с.
4. Навчально-методичний посібник «Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект». [Навч.-метод. посібник] /К.: ФОП Стеценко В.В. 2016.
5. Навчання суперечливих питань шляхом освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини (ОДГ/ОПЛ). Навчальний курс для вчителів – Посібник для професійного вдосконалення з питань навчання суперечливих питань розроблений за участі Кіпру, Ірландії, Чорногорії, Іспанії та Об’єднаного Королівства, за підтримки Албанії, Австрії, Франції та Швеції.

6. Поняття полікультурності як якості особистості. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/641>

7. Сучасна парадигма створення полікультурного середовища навчального закладу. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2012/NiO_5_2012/ped/Rom.htm

8. Тренерський довідник. Роль молоді у трансформації конфлікту/ [Редактор: Яель Охана, співредактор: Надін Ліамурі-Байя, автори й авторки: Надін Ліамурі-Байя, Ніна Геннебі, Рубен Маркосян, Яель Охана, співавтори та співавторки: Осама Абукатта, Дітта Долежова, Александра Віданович. Редагування українською мовою: Катерина Зезюлина Валентина Леснова], 2012/2022. 294 с.

УДК 37.01:14(477)

Стрийвус Наталія Богданівна,
методист, в. о. завідувача відділу
організаційно-методичної та
інформаційно-видавничої діяльності
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти, м. Тернопіль

РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ У ПРОЦЕСІ РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ: АНАЛІТИЧНИЙ ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ

***Анотація.** У статті досліджено значення ціннісних орієнтирів як фундаменту сучасного освітнього процесу в умовах реформування системи освіти України. Проаналізовано положення Української Хартії вільної людини як концептуального документа [8], що окреслює ідеали формування особистості громадянина в демократичному суспільстві. Висвітлено ключові напрями інтеграції цінностей УХВЛ у зміст і практику освітньої діяльності [4; 6]. Обґрунтовано роль та значення Української Хартії вільної людини, як морального та педагогічного дороговказу під час упровадження реформ.*

***Ключові слова:** ціннісні орієнтири, освітня реформа, Українська Хартія вільної людини, особистісне виховання, Нова українська школа [4].*

Актуальність теми

У сучасних умовах трансформації українського суспільства, зокрема у системі європейської інтеграції та демократичних змін в умовах війни, освіта виступає основою формування національної ідентичності, громадянської

відповідальності, розвитку критичного мислення, толерантності та патріотизму [3; 4; 6]. У цьому контексті **ціннісні орієнтири** набувають стратегічного значення, адже визначають якість освітнього процесу, спрямованість реформ, а також ідеали, до яких прагне українське суспільство через систему освіти [1; 2; 5].

Українська Хартія вільної людини (далі – Хартія), як морально-етичний документ, містить цілісну систему базових цінностей, що слугують засадничими для формування Нової української школи, вищої освіти та освітньої політики загалом [4; 8]. Аналіз її положень у контексті освітніх реформ дозволяє переосмислити не лише зміст освіти, а й методи її реалізації в площині гуманістичних, демократичних і національних пріоритетів [3; 5; 7].

Новизна дослідження

1. **Синтез ціннісного й освітнього підходів:** У роботі пропонується новий аналітичний ракурс, що інтегрує положення Української Хартії вільної людини [8] в осмислення реформ освіти, що ще недостатньо досліджено у вітчизняній літературі [1; 2; 3]. .

2. **Концептуальне осмислення реформ:** Дослідження пропонує не лише критику або опис освітніх змін, а й **ціннісну експертизу**, яка виявляє глибинні орієнтири, що мають визначати цілі, зміст і форми освітнього процесу [5; 7].

3. **Фокус на гуманістичному потенціалі освіти:** Уперше аналізується потенціал освітньої реформи як інструменту розвитку особистості в дусі свободи, гідності, відповідальності – базових категорій, викладених у Хартії [8].

4. **Міждисциплінарний підхід:** Поєднання філософії освіти, педагогіки, соціології та етики [1; 3; 5] дозволяє здійснити комплексний аналіз ролі цінностей в освітньому реформуванні.

Вступ

Сучасна система освіти України перебуває в стані глибоких трансформацій [4; 6], що зумовлені як внутрішніми запитами суспільства, так і

зовнішніми викликами глобалізованого світу [9; 10]. Освітні реформи, які здійснюються в умовах постіндустріального розвитку, європейської інтеграції та війни за національну ідентичність [5; 7], потребують не лише структурних змін, а й переосмислення **ціннісної основи** освіти як феномену [2; 3].

Ціннісні орієнтири є невід'ємним елементом освітнього процесу [1; 4], оскільки саме вони формують світогляд, етичні переконання, соціальну відповідальність і готовність молоді до активної участі в житті демократичного суспільства [3; 5]. У цьому контексті **Українська Хартія вільної людини** є важливим документом морально-етичного спрямування [8], який задає стратегічний вектор розвитку особистості, освіти і суспільства в цілому [4; 6].

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю глибшого осмислення **ціннісного змісту освітніх реформ** та інтеграції гуманістичних ідей у навчально-виховний процес. Новизна дослідження полягає у спробі здійснити **аналітичну інтерпретацію сучасних освітніх змін крізь призму положень Хартії**, що досі не було предметом окремої наукової розвідки.

Основна частина

1. Теоретико-методологічне підґрунтя

Проблема ціннісних орієнтирів у педагогіці розглядалася в працях таких українських і зарубіжних науковців, як:

- **Іван Зязюн**, який наголошував на духовно-ціннісному розвитку особистості як меті освіти [2];
- **Василь Кремень**, який розробляв концепцію гуманістичної парадигми освіти в контексті національної ідентичності [3];
- **Михайло Степико** та **Сергій Кримський**, які розглядали філософію освіти крізь призму свободи, гідності та культури [5; 7];
- **Юрій Бойчук**, який вивчав вплив ціннісної кризи на шкільне виховання [1];
- **Томас Лікона** (США), що обґрунтував підходи до морального виховання на основі доброчесностей [10];

1. **Жак Делор**, автор доповіді ЮНЕСКО «Освіта: прихований скарб», де наголошено на чотирьох стовпах освіти – «знати», «робити», «жити разом», «бути» [9].

Ці дослідники вказують на необхідність формування **ціннісно-орієнтованої особистості** як головної мети освітньої політики XXI століття.

2. Цінності як основа реформування освіти

Цінності не є другорядним аспектом освітнього процесу – вони становлять його **ядро** [3; 4; 6]. У сучасному українському контексті такі цінності, як **гідність, свобода, відповідальність, національна ідентичність, повага до прав людини**, мають бути не декларативними, а реально втіленими у зміст освіти [1; 2; 8].

Відповідно до **Української Хартії вільної людини** [8], формування та розвиток вільної особистості передбачає: формування здатності до **вільного і відповідального вибору** [4; 6]; виховання учнівської молоді у дусі **гуманізму, патріотизму, правосвідомості** [3; 5]; засвоєння настанов на **інтелектуальну чесність, толерантність, критичне мислення** [9; 10].

Пропонуємо структуру аналітичної таблиці, що допоможе систематизувати ключові цінності, закладені у Хартії; зіставити їх із цілями та змістом НУШ; проаналізувати, наскільки ці цінності реалізуються в освітньому процесі, спрогнозувати очікувані результати тощо.

Таблиця 1

Основні положення	Ключові цінності	Освітні імплікації (впровадження в освіту)	Очікуваний результат
Людина народжується вільною	Свобода, автономія, гідність	Підтримка індивідуалізації навчання, розвиток критичного мислення, академічна доброчесність	Формування особистості, здатної до самостійного мислення та дії
Вільна людина несе відповідальність	Відповідальність, зрілість, етика	Виховання через практики проєктної діяльності, соціального служіння, рефлексії	Розвиток відповідального громадянина
Свобода пов'язана з правами інших	Толерантність, повага, співжиття	Інтеграція правознавства, дебатів, медіаграмотності, інклюзивної освіти	Створення культури діалогу, недискримінації
Вільна людина поважає свою гідність і гідність інших	Гуманізм, самоцінність особистості	Впровадження практик ненасильницького спілкування, етичної освіти, психологічної безпеки	Підвищення емоційного інтелекту, запобігання булінгу
Вільна людина діє свідомо і доброчесно	Чесність, моральність, розсудливість	Формування етичної компетентності через життєві ситуації, кейс-методи, волонтерство	Розвиток внутрішньої мотивації та морального самоконтролю
Вільна людина живе в суспільстві, а не поза ним	Соціальність, солідарність, національна ідентичність	Освітні програми з громадянської освіти, історії України, культурної спадщини	Активна громадянська позиція, патріотизм
Свобода потребує знань	Освіченість, компетентність	Підвищення якості змісту освіти, доступ до науки, розвиток читання	Компетентна й ерудована особистість, здатна до самонавчання

Рис. 1. Українська Хартія вільної людини у контексті освітньої реформи НУШ.

Отже, як бачимо із Таблиці 1 основні положення Української Хартії вільної людини тісно перегукуються із цілями концепції **Нової української школи** [4], яка орієнтована на партнерську взаємодію, дитиноцентризм, компетентнісний підхід, соціалізацію учнів, виховання лідерства та громадянської активності учнівства [6]. Українська Хартія вільної людини ідеально доповнює та поглиблює ідейні основи сучасної освітньої реформи. Вона може бути цінним інструментом для розробки освітніх програм, спрямованих на формування громадянина демократичного суспільства. Проте

впровадження цих принципів потребує системної підтримки, підготовки кадрів та оновлення освітніх практик.

3. Освіта як простір втілення цінностей

У контексті аналізу освітніх змін, констатуємо факт розриву між задекларованими цінностями й реальною практикою [1; 3; 5]. Зазвичай освітні зміни зосереджуються на **інституційних або технологічних аспектах**, залишаючи ціннісний компонент поза увагою [4; 6]. Проте без глибокої внутрішньої трансформації – зміни світогляду, педагогічної культури, взаємодії учасників освітнього процесу – реформа залишається поверхневою [2; 7].

Висновки

Аналіз ролі ціннісних орієнтирів у процесі реформування освіти крізь призму положень Української Хартії вільної людини [8] дозволив зробити низку важливих узагальнень:

1. **Ціннісна складова є фундаментом освітньої реформи** [4; 6]. Без чітко окреслених морально-етичних орієнтирів будь-які зміни в системі освіти залишаються фрагментарними та неефективними [1; 3; 5].

2. **Українська Хартія вільної людини пропонує цілісну філософію освіти** [8], в якій особистість постає як суб'єкт свободи, відповідальності, гідності, мислення та дії [2; 4; 6]. Її положення можуть слугувати концептуальною основою гуманістичного оновлення освіти [3; 5; 7].

3. Сучасна освітня політика України потребує **ціннісної рефлексії** [1; 4; 6], щоб уникнути ризику технократизації навчального процесу й втрати його виховної функції [3; 5].

4. Впровадження ціннісних орієнтирів має реалізовуватися **на всіх рівнях** [4; 6]: у змісті навчальних програм, у підходах до викладання, у професійній етиці педагогів та в механізмах оцінювання [1; 2; 5].

5. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на **практичну реалізацію положень Хартії** [8], а також на оцінювання ефективності їх впливу на формування особистості [3; 6].

Таким чином, реформування української освіти неможливе без опори на ціннісні засади [1; 2; 4; 8], які повинні бути не лише проголошеними, але й органічно втіленими в освітній простір [3; 5; 7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойчук Ю. Д. Цінності і школа: теоретико-методологічні аспекти. Чернівці: Рута, 2012.
2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії. К.: Либідь, 2001.
3. Кремень В. Г. Філософія людського центру в освіті XXI століття // Філософія освіти. 2020. №1. С. 5–15.
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Кримський, С. Б. Україна: шлях до себе. К.: Український центр духовної культури, 2002.
6. Новий Стандарт освіти: концептуальні засади. МОН України, 2020.
7. Степико М. Т. Національна ідея в системі освіти України // Вісник НАН України. 2016. № 2. С. 30–36.
8. Українська Хартія вільної людини. URL: <https://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>
9. Delors, J. (Ed.). *Learning: The Treasure Within*. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. – UNESCO Publishing, 1996.
10. Lickona, T. *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. – Bantam Books, 1991.

Тлеуш Віктор Махмутович,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та мовної підготовки Хортицької національної академії Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя;

Філас Віктор Миколайович,

доктор історичних наук, професор кафедри дизайну Хортицької національної академії Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя

«БЛУДНИЙ СИН ІМПЕРІЇ» ЧИ «ВІЛЬНА ЛЮДИНА»: ЖИТТЯ ТА ІДЕЇ БЕНЕДИКТА АНДЕРСОНА

Знакова праця Бенедикта Андерсона «Уявлені спільноти» дещо змінила наше розуміння націй та націоналізму. Завдяки своєму міждисциплінарному підходу, що поєднував антропологію, історію, політологію та соціологію,

Андерсон став визначною інтелектуальною постаттю, чий вплив вийшов далеко за межі лише однієї наукової сфери.

Бенедикт Андерсон народився 1936 року в англо-ірландській родині в китайському місті Куньмін. Його батько служив у колоніальній митній адміністрації, і, за спогадами молодшого брата Андерсона – Перрі, боротьба батька з корупцією в колоніальній адміністрації Китаю глибоко вплинула на дітей. У 1941 році сім'я переїхала до США, рятуючись від японської окупації, а в 1945 році повернулася до Ірландії, де опинилася в неоднозначному становищі. Ірландське націоналістичне коріння батька поєднувалося з належністю до імперського колоніального середовища, що давало їм привілеї та престиж, але виключало з спільноти католицької ідентичності. Такий життєвий досвід формування молодого Андерсона став невичерпним джерелом для його роздумів, щодо сучасного феномену націоналізму.

З одинадцяти років Андерсон навчався в престижному Ітонському коледжі, потім вивчав мови в Кембриджі. У 1957 році він остаточно повернувся до США і вступив до Корнелльського університету. У 1964 році Андерсон закінчив роботу над дисертацією «Ява в часи революції: окупація та опір у 1944–1946 роках». Саме у США він знайшов сприятливе академічне середовище для застосування свого історико-культурного методу до аналізу політичної ситуації в Індонезії. Його аналіз включав культурний огляд різних молодіжних та радикальних політичних рухів, а також особливостей голландського, японського та власне місцевого адміністрування на одній із значущих територій Індонезії – острові Ява. У вересні 1965 року внаслідок військового перевороту до влади в Індонезії прийшов Сухарто, який розпочав масове знищення своїх політичних опонентів та тих, хто їм співчував. У результаті загинуло від півмільйона до мільйона осіб. Ця подія глибоко вразила Андерсона. У 1966 році разом із дослідницею Рут Маквей він представив результати свого альтернативного розслідування цих подій. За цю публікацію в 1971 році Андерсона вислали з Індонезії та заборонили її відвідувати.

Більша частина праць Андерсона була присвячена специфічним політичним проблемам саме Південно-Східної Азії. Однак його внесок у науку насамперед пов'язаний з «Уявленими спільнотами», де він запропонував нетрадиційний погляд на розвиток націоналізму. У час, коли «Уявлені спільноти» вперше вийшли друком на початку 1980-х, політична ідеологія та культурний феномен націоналізму вважались як такі, що в умовах глобалізації вже не актуальні. Такий погляд передбачав, що національні ідентичності поступаються місцем транснаціональним, а конструктивізм остаточно завдасть удару по «вузькості» націоналізму. Проте саме праця Андерсона, яка вийшла друком у слушний момент і була написана людиною, що протягом усього життя гостро відчувала цю проблему, – стала застереженням проти такого всеохоплюючого оптимізму та ентузіазму.

Андерсон представив своє бачення націоналізму, яке розходиться з традиційними уявленнями про нього як про патологію, що виникає з ксенофобії та ненависті. Слід зазначити, що він зосередився на національній ідентичності, а не на націоналізмі як такому. Досліджуючи культурні передумови, технічні засоби та економічні умови, що формують умоглядну спільність роз'єднаних індивідів, Андерсон розумів націоналізм як явище, що охоплює як сепаратизм, так і націєбудування «згори». Він зазначає, що нації здатні викликати любов, що чітко проявляється в культурних продуктах націоналізму – поезії, літературі, музиці та образотворчому мистецтві, які у безлічі форм та стилів виражають цю любов.

Спостерігаючи за еволюцією націоналізму, Андерсон прогнозував появу нових осередків його розвитку в сучасному світі, пов'язаних з поширенням Інтернету. Віртуальна реальність може породжувати нові форми націоналізму, такі як «віддалений націоналізм» (коли представники діаспор активно підтримують свої історичні батьківщини, наприклад, євреї в США та Ізраїль, вірмени у Франції) або «онлайн» націоналізм (інтернет-спільноти, мережі, сайти та форуми націоналістичного спрямування).

Андерсон стверджував, що націоналізм – це не просто якась опозиція поганого чи гарного, а скоріше фундаментальна потреба в ідентичності, настільки буденна і звична, що ми її зазвичай не помічаємо. Він підкреслював, що саме стійкість націоналізму полягає в його повсякденності. Націоналізм з його ідентичностями непомітно проникає в наше життя через такі речі, як їжа, манера одягатися чи жартувати тощо. Саме ця повсякденна «рутина» робить націоналізм невід’ємним елементом солідарності та ключовим фактором культурних відмінностей. Його усунення може призвести до руйнування не лише ідеологічної та політичної системи, але й навіть деяких соціальних інститутів та моральних засад. На думку Андерсона такий націоналізм може сприяти соціальній гармонії та порядку: люди дотримуються законів та традицій, тому що вважають їх «своїми». Навіть глобалізація як природний «ворог» націоналізму може проявлятися в локальних або національних формах.

Отже, Андерсон пояснював свою моральну оцінку націоналізму, стверджуючи, що неможливо бути «націоналістом», не відчуючи сорому за свою країну. Така складна точка зору на націоналізм формувалася під впливом усього його життєвого досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андерсон, Бенедикт. *Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму*. Київ: Критика, 2001.
2. Носова, Ганна. «Наскільки Бенедикт Андерсон конструктивіст: до питання про нації як «Уявлені спільноти.» *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філософія» № 25 (2023): 44–51.
3. Судин, Данило. «Проти вампірів банальності». *Україна Модерна: міжнародний інтелектуальний часопис*, 15 грудня 2015. URL: <https://uamoderna.com/blogy/danilo-sudin/benedict-anderson/>
4. Anderson, Benedict. «Man Without a Country» *New Republic*, 13 грудня 2015. Accessed May 26, 2025. URL: <https://web.archive.org/web/20151213211652/https://newrepublic.com/article/125706/benedict-anderson-man-without-country>

Трубавіна Ірина Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава

ПРОЄКТ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ З ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ГЕНДЕРНИХ РАДНИКІВ

УХВЛ наголошує на демократизації суспільства, що стосується і сектору безпеки і оборони, особливо в контексті забезпечення надійності і боєздатності військових формувань, коли жінок стало 68000 зараз лише в ЗСУ. Постає питання про повагу в секторі безпеки і оборони до прав людини, рівне ставлення до жінок і чоловіків, створення умов для виконання ними військово-професійної діяльності. На захисті гендерної рівності прав жінок і чоловіків постають гендерні радники (ГР), посади яких дедалі більше вводяться у військових формуваннях сектору безпеки і оборони. Але захисту гендерної рівності їх ніхто не вчив, а гендерна компетентність потрібна при виконанні обов'язків. Існуючі дослідження стосується окремих аспектів забезпечення гендерної рівності [1;2;3]. Тому пропонуємо проєкти освітніх програм для гендерних радників у залежності від їх досвіду і рівня роботи, що були започатковані після досліджень в попередній програмі [3] як необхідні для формування і розвитку гендерної компетентності ГР.

I. Освітня програма для вперше призначених гендерних радників

Мета – формування гендерної компетентності офіцерів, призначених вперше на посаду гендерного радника.

Завдання:

1. Сформувати поняття про гендер, гендерні підходи в системі МОУ та гендерну компетентність, гендерних радників в системі МОУ.
2. Забезпечити засвоєння нормативно-правової бази для виконання обов'язків гендерного радника.

3. Сформувати цінність гендерної рівності і недискримінації в системі МОУ з позицій захисту прав людини.

4. Забезпечити застосовування на практиці сформовану гендерну компетентність у військово-професійній діяльності.

5. Створити мережу гендерних радників системи МОУ.

6. Навчити гендерно-чутливому спілкуванню і методикам просвітницької роботи з військовослужбовцями /вицями щодо захисту їх прав в контексті гендерної рівності.

Модуль 1. Поняття про гендер та гендерні підходи та перспектива в системі МОУ. Що таке гендер, стать, гендерні ролі. Гендерні упередження та стереотипи. Гендерна рівність, гендерна нерівність, гендерна дискримінація. Гендерні підходи і гендерна перспектива в ЗСУ.

Модуль 2. Правові і нормативні основи забезпечення гендерної рівності в системі МОУ. Законодавство України про гендерну рівність і протидію дискримінації. Нормативні документи МОУ щодо впровадження гендерних підходів і забезпечення гендерної рівності. Гендерні радники – хто вони? Нормативна база і повноваження. Дизайн гендерних радників у системі МОУ.

Модуль 3. Цінність гендерної рівності в системі МОУ. Цінності і їх роль в житті і військово-професійній діяльності. Цінність гендерної рівності для жінок і чоловіків під час війни і у мирний час в системі МОУ.

Модуль 4. Гендерно-чутливе і недискримінаційне спілкування в системі МОУ. Поняття про гендерно чутливе і недискримінаційне спілкування. Історія виникнення такого спілкування в Україні. Нормативні документи МОУ про гендерно чутливе і недискримінаційне спілкування. Види гендерно нечутливого і дискримінаційного спілкування. Фемінітиви. Принципи і вимоги до гендерно чутливого і недискримінаційного спілкування в ЗСУ.

Модуль 5. Організація просвітницької роботи в системі МОУ щодо забезпечення гендерної рівності. Мета, принципи, зміст навчання гендерній рівності в системі МОУ. Методи і форми просвітницької роботи щодо гендерної рівності серед військовослужбовців/виць.

Модуль 6. Застосування на практиці отриманих знань. Війзні заняття та практична робота на застосування нового.

Модуль 7. Мережування гендерних радників. Мережа гендерних радників – як працює і нащо потрібна. Як взяти участь в мережі гендерних радників.

II. Освітня програма для гендерних радників, які вже обіймають посади і виконують обов’язки більше року.

Мета – розвиток гендерної компетентності гендерних радників.

Завдання:

1. Розвивати гендерну компетентність гендерних радників через засвоєння основ гендерного аналізу щоденної військово-професійної діяльності, впровадження гендерних підходів в усі її складові
2. Сформулювати поняття про інституціалізацію гендерних радників та її шляхи, організаційні і правові підстави для цього.
3. Вивчити кращий вітчизняний і міжнародний досвід роботи гендерних радників.
4. Організувати засвоєння змісту і технологій та методик роботи гендерних радників в системі МОУ: проведення розслідувань, ідентифікації порушень прав, організації просвітницької роботи.
5. Забезпечити функціонування мережі гендерних радників у системі МОУ.
6. Навчити гендерно-чутливому і недискримінаційному спілкуванню і навчанню йому військовослужбовців/виць.

Модуль 1. Поняття про гендерний аналіз в роботі гендерних радників. Гендерний аналіз. Що можемо аналізувати і як це відбито в повноваженнях гендерних радників. Результати гендерного аналізу в військовій частині. Як інтерпретувати і де і як використати. Наслідки впровадження гендерного аналізу в системі МОУ

Модуль 2. Інституалізація гендерних радників в системі МОУ. Правові засади інституалізації ГР. Внутрішня і зовнішня інтеграція гендерного підходу.

Комплексний характер гендерного інтегрування. Правові засади гендерної рівності в системі МОУ

Модуль 3. Технології і методики роботи ГР. Система протидії гендерній дискримінації в системі МОУ. Захист прав військовослужбовців – загальна практика. Захист від сексуальних домагань, ГЗН, гендерно нечутливого і дискримінаційного спілкування, мобінгу тощо. Довіра до ГР як умова виконання ним своїх повноважень. Скарги і рапорти як інструменти протидії дискримінації і гендерної нерівності. Механізм їх розгляду і розслідування. Ідентифікація порушення гендерної рівності. Розслідування. Просвітницька робота щодо забезпечення гендерної рівності в системі МОУ – зміст, форми і методи.

Модуль 4. Міжнародний та вітчизняний досвід роботи ГР. Міжнародний досвід діяльності ГР – ознайомлення і шляхи адаптації. Вітчизняний досвід роботи ГО – виїзні заняття, обмін досвідом. Круглий стіл з адаптації кращого досвіду і шляхів вирішення проблем гендерної нерівності в системі МОУ.

Модуль 5. Мережа ГР в системі МОУ. Як будувати мережу ГР. Як функціонує мережа ГР. Які результати мережування ГР.

Модуль 6. Гендерно чутливе і недискримінаційне спілкування в системі МОУ. На що спиратися при впровадженні вимог до такого спілкування. Як сформувати звичку такого спілкування. Як організувати неформальну, інформальну та формальну освіту з проблеми серед військовослужбовців/виць. Заохочення і покарання щодо вимог до гендерно чутливого і недискримінаційного спілкування.

ІІІ. Освітня програма для гендерних радників, які працюють на рівні вищого командування в системі МОУ.

Мета – розвиток гендерної компетентності гендерних радників.

Завдання:

1. Забезпечення розвитку гендерної компетентності у гендерних радників із урахуванням особливостей взаємодії з вищим командуванням і стратегічного рівня управління в системі МОУ.

2. Забезпечення засвоєння основ гендерного мейнстрімінгу, а також гендерних перспектив НАТО та ЄС, можливостей їх впровадження в систему МОУ.

3. Організація засвоєння основ МГП та нормативної бази МОУ в умовах воєнного стану і мирного часу щодо гендерної рівності.

4. Забезпечити гендерну компетентність щодо створення гендерно чутливого підрозділу в системі МОУ. Інструментарій інтеграції гендерного підходу в систему МОУ.

5. Організувати засвоєння підходів до захисту прав людини і недискримінації на рівні теорії та практики, прийняття рішень щодо захисту прав військовослужбовців на рівні вищого командування.

6. Навчити керувати створеною мережею гендерних радників.

7. Навчити формулювати і готувати пропозиції до документів, які поліпшують дотримання гендерної рівності і недискримінації в системі МОУ, ознайомити з механізмами їх прийняття і впровадження.

Модуль 1. Теорії захисту прав людини і протидії дискримінації.

Теоретичні основи захисту прав людини і протидії дискримінації, у т.ч. гендерної. Підходи до захисту прав людини. Захист прав військовослужбовців – теорія та практика. Виїзне заняття.

Модуль 2. Гендерні перспективи НАТО. НАТО про гендерні перспективи. Впровадження перспектив НАТО в систему МОУ. НАТО про гендерну освіту. Механізми роботи НАТО щодо забезпечення гендерної рівності і протидії нерівності й дискримінації. Міжнародне гуманітарне право про гендерну рівність в СБО. Гендерна компетентність військового керівника.

Модуль 3. Поняття про гендерний мейнстрімінг. Гендерний аналіз і гендерний мейнстрімінг. Як забезпечити гендерний мейнстрімінг. Інструменти на всіх етапах військово-професійної діяльності вищого командування.

Модуль 4. Гендерно чутливий підрозділ СБО. Політики, кодекси, стандарти такого підрозділу. Гендерний аналіз кадрової роботи. Забезпечення організаційного клімату в підрозділі. Стратегії впровадження гендерної чутливості і подолання опору в колективі.

Модуль 5. Розробка і прийняття рішень щодо забезпечення гендерної рівності в системі МОУ. Інформація для прийняття рішень, методи збору. Теорія прийняття рішень. Прийняття рішень на основі гендерного аналізу. Методи прийняття рішень. Евристичні методи прийняття рішень. Аналіз рішень та їх відбір. Методи відбору рішень. Написання пропозицій для змін в законодавстві, проєктів нормативних документів тощо. Процедури подання документів для забезпечення гендерної рівності і протидії дискримінації та їх обговорення і прийняття.

Модуль 6. Керування мережею ГР. Поняття про мережування ГР як інструмент навчання, обміну досвідом і обговорення змін. Ролі керівника мережі, консультанта, адміністратора. Платформа для спілкування ГР, скарг тощо. Гарячі лінії як інструмент зворотнього зв'язку.

Таким чином, маємо системний розвиток гендерної компетентності ГР в залежності від досвіду і рівня роботи. І подальшими перспективами є розробка повноцінних навчально-методичних комплексів до реалізації цих програм, створення навчального центру для підготовки ГР в СБО України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гендерне навчання військовослужбовців: посібник / робоча група представників громадянського суспільства з питань реформування сектору безпеки; робоча група з питань розвитку освіти в рамках Консорціуму ПЗМ. Женева: ДКЗС, Консорціум ПЗМ, 2016. URL : https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_Military_Handbook_Ukrainian_0.pdf (дата звернення : 11.03.2025).
2. Гриценко Г. Радники з гендерних питань у системі Збройних сил України: оцінка досвіду та рекомендації щодо підсилення їхньої роботи. Київ. 2025.
3. Методичні рекомендації до курсу «Гендерно чутливе інедискримінаційне спілкування в системі Міністерства оборони України(програма підвищення кваліфікації та курс лекцій із позицій захисту прав людини і забезпечення гендерної рівності)» / Звягінцева М., Махтай Д., Приймак К., Трубавіна І., Фабричева О., Хмельницька ІІІ., Чередниченко О. ; за ред. І. Трубавіної. Київ, 2025. 263 с. (PDF) ГО «Жіночий ветеранський рух». URL: https://www.researchgate.net/publication/390550084_GO_Zinocij_veteranskij_ruh_METODICNI_REKOMENDACII_DO_KURSU_GENDERNO_CUTLIVE_I_NEDISKRIMINACIJE_SPILKU

УДК 371

Трубавіна Ірина Миколаївна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
Державного закладу «Луганський
національний університет імені Тараса
Шевченка», м. Полтава;
Недря Кирило Михайлович,
кандидат історичних наук, доцент,
директор Дніпровського ліцею
безпекового спрямування та національно-
патріотичного виховання
ім. О. Гостіщева, м. Дніпро

ПРОТИДІЯ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОМУ НАСИЛЬСТВУ ЯК ШЛЯХ ДО ДЕМОКРАТІЇ

Актуальність протидії ГЗН під час війни є важливою в аспекті попередження порушень прав людини, профілактику злочинам на цій основі, зниження конфліктності і напруги в сім'ї та громаді, з позицій торжества демократії і впровадження культури миру навіть в умовах війни. Освітянам належить роль первинної профілактики і виявлення ГЗН, оскільки вони щоденно бачать дітей і спілкуються з їх батьками, то вони перші помітять зміни в дитині і можуть сигналізувати в ССД про насильство. Для цього їм треба розбиратися що це таке і виявляти його. Проєкт UN WOMEN «Посилення гендерно чутливої МНПСС, захист і підтримка вразливих жінок, дівчат і хлопчиків у приймаючих громадах і постраждалих від війни громадах» діє в Україні, ми готували для нього матеріали для інформації освітян і соціальних працівників, але це окремі області, зокрема, Харківська, доцільно його практику посилити на всю країну, тим більше в умовах проблем з ментальним і психічним здоров'ям населення під час війни та під обстрілами.

ГЗН (гендерно-зумовлене насильство) – це будь-яка форма насильства, яка спрямована проти особи через її гендерну приналежність, соціально визначені ролі, очікування чи нерівності між статями. Воно є проявом

дискримінації та ґрунтується на нерівності у владі між чоловіками та жінками, а також на гендерних стереотипах. Гендерно зумовлене насильство (ГЗН) – це загальний термін, що означає будь-які шкідливі дії, що вчиняються проти волі людини та ґрунтуються на соціально присвоєних (гендерних) відмінностях між чоловіками та жінками. До нього належать дії, що завдають шкоди фізичному, сексуальному або психічному здоров'ю людини, погрози вчинення таких дій, примус, а також обмеження свободи. Такі дії можуть вчинятися як публічно, так і приватно. ГЗН є проявом гендерної нерівності.

В Україні протидія гендерно зумовленому насильству регулюється низкою законодавчих актів, зокрема це: Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.), ЗАКОН УКРАЇНИ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Кримінальний кодекс України (наприклад, статті про насильство, побої, зґвалтування), Адміністративний кодекс (відповідальність за порушення приписів), Стамбульська конвенція (ратифікована у 2022 році).

Основні характеристики ГЗН:

1. **Мета насильства:** контроль, підкорення або придушення певної особи чи групи через гендерні ознаки, стереотипи, упередження. Збереження або посилення соціальної, економічної чи політичної нерівності, а також залежності, несаможитності і відсутності прояву суб'єктності свого життя.

2. **Постраждали від ГЗН:** найчастіше це жінки та дівчата, але чоловіки, хлопці, а також особи з іншими гендерними ідентичностями також можуть бути жертвами. Також говорять про осіб іншої раси як жертв ГЗН. Це люди, в ставленні до яких існують гендерні стереотипи та упередження.

3. **Форми ГЗН:** **фізичне насильство:** удари, побиття, інші форми тілесних ушкоджень. **Сексуальне насильство:** домагання, зґвалтування, примус до небажаних сексуальних дій. **Психологічне насильство:** приниження, погрози, залякування, маніпуляції. **Економічне насильство:** контроль над фінансами, позбавлення засобів до існування. В світі говорять ще про **соціальне насильство:** це є ізоляція від громади, обмеження свободи пересування.

4. Причини виникнення ГЗН:

гендерні стереотипи та соціальні норми, що закріплюють нерівність, гендерні упередження, шовінізм, менталітет тощо;

- патріархат і контроль над жінками;
- відсутність у жінок економічної свободи і наявність економічної, матеріальної залежності;
- соціальна, економічна або політична нестабільність, військові конфлікти, війни. Жінки і діти є більш вразливими до тривалих наслідків конфліктів;
- позиція жінки як жертви і залежної, незнання та відсутність розуміння своїх прав і як ними користуватися, невміння само захищатися.

Наслідки ГЗН у конфліктних ситуаціях: **1) Фізичне здоров'я:** травми, інфекційні захворювання, ускладнення вагітності. **2) Психологічне здоров'я:** посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, тривожність, пригніченість, втрата сенсу життя і звичної моделі життя. **3) Соціальна ізоляція:** втрата статусу, підтримки сім'ї чи громади. **4) Демографічні зміни:** вимушене переселення, зменшення населення через насильство чи втечу. Усі причини виникнення ГЗН під час війни пов'язані і посилюють одна одну. Важливо комплексно підходити до вирішення проблем потерпілих і до профілактики ГЗН як в суспільстві, на роботі, так і в сім'ях. Таким чином вирішення проблем потерпілих від ГЗН повинно включати юридичне, медичне, економічне, соціальне, психологічне, медичне реагування.

Що робиться з проблеми протидії ГЗН в Україні:

1. Державні заходи: запуск національних гарячих ліній для потерпілих від ГЗН, співпраця з міжнародними організаціями для документування випадків воєнних злочинів, програми допомоги для внутрішньо переміщених осіб.

2. Міжнародна підтримка: ООН, ОБСЄ, Amnesty International та інші організації надають ресурси для документування воєнних злочинів і захисту постраждалих. Допомога в створенні центрів тимчасового притулку та кризових центрів, безпекових просторів для жінок.

3. Громадські ініціативи: ГО надають психологічну підтримку, правову допомогу та захищають права жінок і дітей, активізація кампаній із підвищення обізнаності про ГЗН та методи отримання допомоги.

4. Проводиться системна робота з сім'єю, де є домашнє насильство, зокрема, корекційні програми для кривдників, заходи реабілітації і профілактики для постраждалих і груп ризику, уразливих, у т.ч. силами освітян і соціальних працівників.

5. Проводиться робота із впровадження посад гендерних радників в усіх установах, гендерно чутливого та недискримінаційного спілкування, захисту прав людини, формування і розвитку гендерної компетентності фахівців всіх сфер людської діяльності.

ГЗН в Україні в період 2022–2024 років набуло особливо гострих форм через війну та гуманітарну кризу. Подолання цієї проблеми вимагає комплексного підходу, що включає юридичну відповідальність за злочини, встановлення справедливості, доступ до допомоги постраждалим і запобігання, в т.ч. профілактику насильства, соціальне виховання, інфокампанії через зміну суспільних норм, менталітету, усунення гендерних стереотипів та упереджень. ГЗН є грубим порушенням прав людини та призводить до серйозних наслідків для фізичного, психологічного й соціального стану постраждалих. Протидія ГЗН передбачає профілактику, надання допомоги постраждалим і притягнення винних до відповідальності. Гендерно-зумовлене насильство (ГЗН) у конфліктних ситуаціях має специфічні особливості, обумовлені порушенням безпеки, соціальних структур та прав людини. Такі ситуації створюють підґрунтя для посилення гендерної нерівності та збільшення ризиків для жінок, дітей, а також інших уразливих груп. Усе це порушує права людини. Тому викоренення ГЗН та його причини є прямим шляхом до демократії, реалізації прав людини, забезпечення гендерної рівності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ключовий аспект: Гендерно зумовлене насильство (ГЗН). Надання послуг із ПЗПСП у безпечних місцях для жінок і дівчат. URL: <https://www.mhpssmsp.org/uk/activity/key-consideration-12-gender-based-violence#page-1>
2. Методичні рекомендації до курсу «Гендерно чутливе і недискримінаційне спілкування в системі Міністерства оборони України (програма підвищення кваліфікації та курс лекцій з позицій захисту прав людини і забезпечення гендерної рівності)» / Звягінцева М., Махтай Д., Приймак К., Трубавіна І., Фабричева О., Хмельницька Ш., Чередниченко О. ; за ред. І. Трубавіної. Київ, 2025. 263 с. (PDF) URL: https://www.researchgate.net/publication/390550084_GO_Zinocij_veteranskij_ruh_METODICNI_REKOMENDACII_DO_KURSU_GENDERNO_CUTLIVE_I_NEDISKRIMINACIUNE_SPILKUVANNA_V_SISTEMI_MINISTERSTVA_OBORONI_UKRAINI?channel=doi&linkId=67f38ea595231d5ba5b9a607&showFulltext=true
3. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : навч.-метод. посіб. : у 2 т. Т. 1. / кол. авт. : О. М. Бандурка, О. І. Бандурка, В. О. Брижик та ін.; за заг. ред. О. М. Бандурки, К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. Київ : Україна, 2013. 130 с.
4. UN WOMEN, Інформаційні матеріали для спеціалістів органів місцевого самоврядування, соціальних служб, вчителів шкіл, поліції та установ юстиції для ознайомлення та обміну інформацією щодо гендерного насильства для проєктом «Посилення гендерно чутливої МНПСС, захист і підтримка вразливих жінок, дівчат і хлопчиків у приймаючих громадах і постраждалих від війни громадах». 2025. 30 с.

УДК 378.017

Харламов Михайло Іванович,
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри соціальних і
гуманітарних дисциплін Національного
університету цивільного захисту України,
м. Черкаси;

Чиркіна-Харламова Марина Анатоліївна,
кандидат технічних наук, доцент, заступник
начальника кафедри спеціальної хімії та
хімічної технології Національного
університету цивільного захисту України,
м. Черкаси

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ ХАРТІЇ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ НА НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Українська Хартія вільної людини (УХВЛ) здійснює значний вплив на національно-патріотичне виховання здобувачів вищої освіти Національного університету цивільного захисту України (НУЦЗ України). Головні постулати УХВЛ використовуються у процесі формування свідомого та патріотичного

громадянина – курсанта НУЦЗ України. Здобувачі вищої освіти є вільними людьми, які можуть брати відповідальність на себе, за себе і за інших людей та державу, дотримуються принципу рівності один перед одним та рівності перед законом. Наші курсанти плекають національну гідність, пишаються, що вони українці та вивчають історію й культуру нашої держави. Вони є активними громадянами держави, беруть участь у різноманітних державних, обласних, районних заходах національно-патріотичного спрямування. Беруть участь у радах самоврядування. Вони проявляють толерантність та повагу до інших культур та мов, будучи свідомими громадянами України. Курсанти університету отримують сучасні знання за допомогою сучасних методів навчання та виховання. У курсантів нашого закладу формуються лідерські якості, вони вчаться організовувати себе, своїх побратимів, щоб у майбутньому бути гідними офіцерами ДСНС України. Курсанти НУЦЗ України є спільнотою, що переконана у великій цінності людського життя та демократичного суспільства а також прагне до європейської інтеграції та подальшого запровадження інтернаціональної демократії в українське суспільство [3]. На сьогоднішній день національно-патріотичне виховання курсантів НУЦЗ України є одним із провідних напрямів соціальної та гуманітарної роботи у провідному закладі освіти Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Так, активною справою патріотичного виховання займається відділ виховної та соціально-гуманітарної роботи, що є структурним підрозділом управління НУЦЗ України, діяльність якого спрямована на організацію, координацію, здійснення контролю та забезпечення національно-патріотичного виховання і соціально-гуманітарної роботи в університеті. У своїй діяльності відділ соціальної та гуманітарної роботи керується Конституцією України та законами України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами Верховної Ради України, постановами й розпорядженнями Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Статутом університету,

Правилами внутрішнього розпорядку університету, а також Положенням про відділ виховної та соціально-гуманітарної роботи Національного університету цивільного захисту України [1]. Відділ здійснює методичне та організаційне забезпечення виховної та соціально-гуманітарної роботи в університеті. В тому числі його завданням є організація та методичне забезпечення гуманітарної підготовки з усіма категоріями особового складу, проведення державно-правових інформувань у курсантських підрозділах, організація проведення урочистих заходів університету з нагоди знаменних історичних дат і подій, важливих з точки зору виховання в молоді патріотизму та національної гордості, допомога керівникам підрозділів університету з організації дозвілля особового складу, в тому числі організація відвідувань визначних пам'яток історії та культури України.

Справою національно-патріотичного виховання в НУЦЗ України також серйозно займаються науково-педагогічні працівники кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін (СГД), яку очолює доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України Чубіна Тетяна Дмитрівна. Під час проведення лекційних та семінарських занять з історії та культури України, політології викладачі регулярно нагадують студентській молоді про найвидатніших історичних діячів України, знаменні події та дати в житті нашої Батьківщини, формують у молодих людей почуття гордості за нашу країну, патріотизм та повагу до минулого. Окрім того, викладачі кафедри СГД, що є кураторами студентських або курсантських груп постійно відвідують історичні пам'ятні місця України, розповідають молоді про важливість формування патріотизму та громадянської позиції у сучасної молоді [2]. За роки свого існування навчальний заклад підготував понад 35 тисяч висококваліфікованих фахівців пожежно-рятувальної справи. Випускники своєю нелегкою службою і наполегливою працею гідно примножують славні традиції рідної альма-матері. Вони відомі не тільки в Україні, але й далеко за її межами. Випускники НУЦЗ України в різні роки очолювали МНС України та інших держав, гарнізони пожежної охорони в різних регіонах України та на теренах колишнього СРСР, а

сьогодні перебувають на керівних посадах департаментів і підрозділів ДСНС України, а також країн СНД. Тридцяти випускникам НУЦЗ України було присвоєно генеральські звання; трьом – «За мужність і героїзм», понад 600 випускників навчального закладу нагороджено медаллю «За відвагу на пожежі» і відзнакою МНС «За відвагу у надзвичайній ситуації». Багато вихованців навчального закладу за самовіддану працю, мужність та відвагу нагороджено орденами, медалями і відзнаками Президента України та нагородами інших країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Відділ соціальної та гуманітарної роботи Національного університету цивільного захисту України. URL: <https://nuczu.edu.ua/ukr/viddil-vykhovnoi-ta-sotsialno-humanitarnoi-roboty>
2. Кафедра соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України. URL: <https://fubn.nuczu.edu.ua/psih/uk/golovna-soc>
3. Українська Хартія вільної людини. URL: <http://1-12.org.ua/ukrajinska-khartija-vilnoji-liudyny>

Хома Світозара Олегівна,
завідувач центру виховної роботи,
захисту прав дитини та громадянської
освіти Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти, м. Тернопіль

ВПЛИВ ЗМІ ТА СОЦМЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ МОЛОДІ. РОЛЬ УХВЛ

***Анотація.** У статті окреслено питання, пов'язані з розвитком соціально-педагогічної парадигми виховання, виховним компонентом змісту компетентностей, визначених у Законі України «Про освіту», а також розглядається питання впливу ЗМІ та соцмереж на формування ціннісних орієнтирів молоді, ролі УХВЛ у формуванні життєвих цінностей.*

***Ключові слова:** Виховання, формування цінностей, виховний компонент змісту компетентностей, вплив ЗМІ та соцмереж, Українська хартія вільної людини, ціннісна особистість.*

Війна – це час важких випробувань для громадян і держави. Освітній заклад має стати для кожної дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єднанню українського народу та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Сьогодні життя ставить перед нами непрості завдання. Віднайти рівновагу духу, вчитися реалізувати себе і свої можливості у сучасному світі – цього ми повинні навчати наших учнів. Виховання в сучасних умовах потребує сучасного стратегічного бачення у кожного з нас.

Сучасні діти знаходяться в ситуації численних ризиків, спокус, негативних впливів (як через війну, так і через маніпулятивні технології деструктивного змісту ЗМІ, інтернет-мережі, різних видів рекламної продукції), дезорієнтації у вимогах і моделях поведінки, безцільового проведення позаурочного часу. Посилення тенденцій щодо зміцнення культу сили, грошей та інших різних негативних факторів сьогодення сприяє формуванню у них викривленого образу світу та актуалізує потребу формування у підростаючого покоління гуманістичної та стійкої до маніпуляцій свідомості, моральних принципів, духовності.

Наш обов'язок, як педагогів, організаторів виховного процесу – формувати в дітей тільки такі звички поведінки в колективі, в сім'ї, в суспільстві, які відповідають вимогам моралі, оскільки формування моральної свідомості, почуттів і звичок – це єдиний процес, наслідок якого є створення морально повноцінної, духовно багатой і щасливої людини нового світу.

Світ побачив нашу суб'єктність і на ній потрібно постійно наголошувати. Ми повинні самі вирішувати, що, коли і як нам робити. І сила наша у співпраці.

Нам потрібно:

- розвивати самостійність;
- навчитися і навчити дітей брати відповідальність на себе;
- знаходити найкраще рішення, аналізуючи різні ситуації;

- виховувати духовність;
- стабілізувати емоційний стан кожного;
- зберігати психічне здоров'я;
- дбати про безпеку в умовах війни.

Молодість – це період, коли люди активно шукають себе і своє місце в світі. Це час інтенсивного розвитку і змін, коли відбувається багато важливих соціальних процесів, таких як формування ідентичності. Молоді люди активно шукають своє місце у світі, визначаючи свої цінності, переконання та самоідентичність.

В умовах цифрового суспільства та інформаційних війн, патріотичне виховання стикається з новими викликами, і соціальні мережі стають ареною боротьби за свідомість громадян, ефективним та дієвим інструментом розповсюдження патріотичного контенту, залученні молоді до патріотичних заходів, створення спільнот.

Здобувачі освіти сприймають соціальні мережі як надійний, цінний інструмент, який підвищує продуктивність, надає знання та підвищує ефективність навчання. Однак виникають занепокоєння щодо потенційного впливу величезного обсягу і різноманітних форматів контенту, розміщеного на цих платформах, та їхнього впливу на сприйняття й розуміння користувача.

Соціальні медіа стали невід'ємною частиною життя молоді. З появою таких платформ як Instagram, TikTok, Facebook, вони стали основним джерелом інформації і комунікації. Тому їх важливий вплив на формування ідентичності у нашої молоді слід ретельно дослідити. Вивчення впливу соціальних медіа на молодь є надзвичайно важливим.

З одного боку, соціальні мережі відкривають широкі можливості для розвитку комунікативних навичок, само ідентифікації та соціалізації. З іншого боку, постійна взаємодія в онлайн-просторі може призводити до низки негативних наслідків, таких як зниження самооцінки, формування залежності, спотворення реальних соціальних взаємин та впливу на ціннісні орієнтири. Відсутність критичного мислення та навичок безпечної взаємодії у соціальних

мережах може призводити до формування спотвореної ідентичності, зниження соціальної інтеграції та психологічного благополуччя молоді.

У нових соціокультурних умовах виникає суперечність між пріоритетами державної культурної політики в освоєнні цінностей національної культури та установками молоді, які спрямовані на засвоєння комерціалізованої західної поп-культури. Відбувається нічим і ніким не обмежена американізація української культури, адже в дозвіллі віддається перевага західній культурі деколи поганого гатунку. Більшість цієї продукції впливає на молодь дегуманізаційно, пропагуючи секс, насильство, споживацьку психологію.

Нарешті, молоді люди піддаються ризикам впливу небажаної інформації через соціальні мережі. Вони можуть стати об'єктами впливу та маніпуляцій ворожих спецслужб.

Ведення інформаційної війни Росією показало невміння протистояти російській агресії на інформаційному рівні. Масована підміна національних архетипів масовою культурою є причиною відсутності стійких моральних цінностей, зорієнтованістю на ціннісно-примітивну субкультуру, збіднення власного духовного світу.

З іншого боку, вплив російсько-української війни на національну та громадянську ідентичність також виявився у зростанні ролі інформаційно-комунікативних технологій у формуванні україноцентричних наративів в українському соціумі й, відповідно, у зміцненні позицій національно-громадянської ідентичності.

У боротьбу з російською інформаційною агресією через відеохостинги та хмарні меседжери включилося багато українських громадян, відстоюючи право Української держави на існування, формуючи інформаційний простір, зрозумілий і комфортний для патріотів держави.

Ціннісна убезпеченість є важливою складовою духовної безпеки, оскільки від цього чинника значною мірою залежить цілісність українського суспільства. Конфлікт цінностей тоталітарного та демократичного спрямування спостерігається не лише на рівні різних поколінь, а й різних регіонів, що було

причиною активного просування московських політичних сил, а зараз загарбницької війни московії та геноциду українського народу.

Українська хартія вільної людини публічно представлена українському суспільству в 2012 році. Підписанти цього документа – учасники Ініціативної групи «Першого грудня», моральні авторитети української нації, Любомир Гузар, Богдан Гаврилишин, Євген Сверстюк, Мирослав Маринович, Володимир Горбулін, Мирослав Попович означили в тексті оптимальний перелік ціннісних орієнтирів, необхідних громадянам України для особистого розвитку і становлення української держави.

Автори Хартії пропонують 10 орієнтирів (духовних і моральних цінностей) – напрямів праці, які, на думку авторів, є визначальними: «Бути вільною людиною», «Бути українцем», «Бути активним громадянином», «Любити», «Мислити», «Бути господарем», «Бути лідером», «Бути відкритим суспільством», «Бути успішною державою», «Бути учасником демократичної спільноти народів». Крім того автори Хартії виділяють три фундаментальні принципи, «наріжні камені» застосування морально-етичних цінностей у власному житті: «Наріжними каменями нашої Хартії є три прості думки. По-перше, відповідальність за своє життя, а отже, його успіх, добробут і щастя нікому не може бути переданою. Ми самі несемо відповідальність за себе. По-друге, мораль і духовні цінності не можуть бути відкладеними на завтра. Вони завжди потрібні сьогодні. По-третє, ми будуємо те, що уявляємо, а отже, від глибини, масштабу і творчого хисту нашої уяви залежить наше майбутнє».

Тому популяризація УХВЛ у соцмережах, які є невід’ємною частиною життя молоді, у теперішній час є як ніколи доречною. Це буде протиставленням ворожим наративам, а також ціннісним орієнтиром для молоді у час війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>
2. Концепція Нової української школи. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р.
3. Концепція підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 281-р.

4. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей», розглянута та затверджена Вченими Радами Інституту проблем виховання (протокол № 6 від 02 липня 2018 року) та Інституту модернізації змісту освіти (протокол № 7 від 26 вересня 2018 року). URL: <https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/>

5. Бех, І. Д., Журба, К. О., Киричок, В. А., Чорна, К. І., Назаренко Г. А., & Шкільна, І. М. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін. (Навчально-методичний посібник). Київ, Педагогічна думка, 2011.

6. URL: <https://oblses.zp.ua/2023/10/10/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5-%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%8F-%D0%BF%D1%96%D0%B4-%D1%87%D0%B0%D1%81-%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8/>

7. URL: <https://spilnoteka.org/broshura-mentalne-zdorovya-ditej-pid-chas-vijny-porady-batkam-ta-opikunam/>

8. Українська Хартія вільної людини.

УДК 35.355.1

Червяков Олександр Іванович,
кандидат юридичних наук, начальник
Інституту СБУ Національного
юридичного університету імені Ярослава
Мудрого, м. Харків;

Чередниченко Олександр Юрійович,
кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри «Досудове
розслідування та правове забезпечення
оперативно-службової діяльності Служби
безпеки України» Інституту СБУ
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

АКТУАЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАНДАРТІВ ТА НОРМ ДОБРОЧЕСНОСТІ НАТО В СИСТЕМІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Спеціальні служби займають особливе місце в секторі безпеки і оборони демократичної держави. Служба безпеки України – державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України [1].

Проблематика визначення міжнародних стандартів, які стосуються Служби безпеки України полягає в тому, що пострадянське розуміння служб національної безпеки суттєво відрізняється від західних підходів. В теперішній час, впровадження передового досвіду, напрацьованих стандартів сил безпеки і

оборони в системі СБ України досягли значного прогресу. Так, СБУ є активним учасником програм НАТО в цій області. Це дозволяє краще і швидше імплементуватися службі у європейське та і демократичне світове товариство спецслужб.

З появою нових викликів у світі НАТО постійно змінюється, а її діяльність продовжує адаптуватися до спроможності підвищення готовності та здатності забезпечити безпеку своїм країнам-членам. Альянс вже давно перетворився на структуру, яка є взірцем для впровадження кращих світових стандартів як у військовій сфері, так і в сфері політичній, дипломатичній, економічній, соціальній, науково-технічній та інших. Одним із головних пріоритетів НАТО є забезпечення основних прав і свобод людини, забезпечення міжнародного права, турбота про захист людей, в тому числі військовослужбовців.

На Варшавському саміті, що відбувся у 2016 році, голови держав та урядів країн-членів НАТО схвалили Політику НАТО з виховання доброчесності аби підтвердити, що прозорі та відповідальні структури, що знаходяться під демократичним контролем, є основою для стабільності в Євроатлантичному регіоні та мають стратегічну важливість для міжнародного співробітництва з питань безпеки.

Виховання доброчесності є частиною намірів та зусиль НАТО, спрямованих на посилення моральних принципів, прозорості та підзвітності в обороні та пов'язаним із нею сектором безпеки. В програмних документах НАТО записано що доброчесність – це сполучна ланка між поведінкою та принципами. В рамках своєї Програми з виховання доброчесності НАТО реалізує діяльність на підтримку країн-членів та держав-партнерів з метою впровадження і просування принципів доброчесності, прозорості та підзвітності. Альянс робить це згідно з міжнародними нормами та стандартами, запровадженими для оборони і пов'язаного з нею сектору безпеки. Розробка Політики НАТО з виховання доброчесності та Плану дій забезпечує стратегічний підхід до належного управління в обороні та пов'язаному секторі безпеки, викладаючи конкретні

кроки, спрямовані на те, щоб діяльність з виховання доброчесності була концептуально обґрунтованою та дієвою в рамках політичних та військових зусиль НАТО.

Виховання доброчесності – це процес інституціоналізації та укорінення норм та моральних принципів шляхом процесів та процедур, з якими НАТО бажає асоціюватися та завдяки яким хоче бути відомим.

Слід розглядати такі основні напрямки роботи Програми НАТО з виховання доброчесності, які включають в себе:

- управління фінансовими та людськими ресурсами;
- адміністрування та лідерство.

Фактично, доброчесність вимагає від кожної особи ставити інституційні інтереси вище своїх власних, роблячи їх частиною своїх особистих стандартів.

Фахівці НАТО вважають що доброчесність визначається як здатність особи бути чесною та мати тверді моральні принципи, цінності та норми, які вона відмовляється змінювати. Це сполучна ланка між поведінкою та принципами. В інституційному плані доброчесність безпосередньо пов'язана з належним управлінням, а також прозорістю та підзвітністю.

Відповідно до нормативних документів НАТО доброчесність відображається на трьох рівнях:

- політичному;
- організаційному;
- особистому[2].

Слід відмітити що фахівцями НАТО було узагальнено (стандартизовано) правила та принципи поведінки військовослужбовців в окремому документі – Кодексі поведінки військовослужбовців. Він описує навички та компетенції, які повинні бути у всього особового складу НАТО, як цивільного, так і військового, для успішного виконання його місії. Він може базуватися на таких поняттях як етичні норми, честь, моральні принципи та релігійні закони. В контексті безпеки він включає міжнародне право, право збройних конфліктів,

національне законодавство, військові традиції та військові етичні норми та правила.

Кодекс поведінки військовослужбовців НАТО – це набір письмових правил, що визначають норми, принципи, цінності, відповідальність та належні дії особи всередині організації. Він може базуватися на таких поняттях як етичні норми, честь, моральні принципи та релігійні закони. В контексті безпеки він включає міжнародне право, право збройних конфліктів, національне законодавство, військові традиції та військові етичні норми та правила.

Як результат можна виділити п'ять основних цінностей НАТО, що скеровують поведінку всього особового складу НАТО, як цивільного, так і військового:

- доброчесність;
- неупередженість;
- професіоналізм;
- відповідальність;
- відданість[2].

Ці ключові цінності і формують основу Кодексу поведінки НАТО. Це загальні принципи особистої та професійної поведінки в межах НАТО.

Слід відмітити, що вони співпадають з принципами які впроваджуються і системі СБУ та які описані вище.

В цьому контексті виховання доброчесності, що включає в себе прозорість, відповідальність, а також протидію корупції сприяє успішності трьох основних завдань Альянсу та є ключовим елементом всієї його діяльності.

Важливість запровадження заходів для підвищення ефективності виховання доброчесності, боротьби з корупцією та належного управління в рівній мірі стосується НАТО, країн Альянсу та партнерів. Зокрема, збройні сили не можуть ігнорувати вплив корупції як ризику для безпеки та рушія нестабільності.

Фахівці НАТО стверджують, що для того щоб боротьба з корупцією в урядових установах була успішною, вона потребує політичної зацікавленості та бажання проводити реформи.

Не стоїть осторонь від взаємної співпраці з СБУ в сфері боротьби з корупцією та впровадження принципів доброчесності Європейський союз (ЄС).

Так, Консультативна місія ЄС в Україні (КМЄС) спільно зі Службою безпеки України практикували проведення протягом року тренінгів із доброчесності для співробітників СБУ у рамках відповідної програми. Тренінги були спрямовані на те, щоб зробити доброчесність частиною діяльності та навчальної програми СБУ з метою протидії корупції в організації. КМЄС докладає багато зусиль для реформування (перетворення) СБУ в сучасну європейську службу безпеки держави. На думку фахівців КМЄС вона повинна бути відданим захисником прав людини та громадян. Так, з метою підвищення довіри населення до СБУ важливо зробити доброчесність ключовою цінністю.

Також, КМЄС долучилася до розробки оновленого Кодексу поведінки співробітників СБУ, який буде використовуватиметься співробітниками СБУ в щоденній роботі.

Підсумовуючи можна констатувати, що СБ України вже активно імплементує в своїй діяльності стандарти НАТО та підходи ЄС в сфері доброчесності та протидії корупції. Служба має потенціал для вирішення наявних проблем, в тому числі з протидії корупції в системі СБУ. Для успішного розвитку потенціалу, включаючи верховенство закону, належне управління та протидію корупції, необхідний комплексний підхід до всіх політичних, цивільних, економічних, соціальних та безпекових елементів необхідний єдиний, багатодисциплінарний та багатоорганізаційний підхід до вирішення наведених проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Службу безпеки України: Закон України від 08.07.2011.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-12>

2. Самооцінка стану виконання програми розбудови доброчесності. Звіт за результатами експертного аналізу в Україні. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/41211089dod1-3.pdf>

УДК 35.355.1

Чередниченко Олександр Юрійович,
кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри «Досудове
розслідування та правове забезпечення
оперативно-службової діяльності Служби
безпеки України» Інституту СБУ
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПІВ ДОБРОЧЕСНОСТІ В КОЛЕКТИВАХ СИСТЕМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Будь-яка професія виконує певну функцію. Всі її представники мають свої цілі, призначення, особливості. У кожній професії є специфічне середовище спілкування, яке накладає свій відбиток на людей, незалежно від їх бажання. В середині професійних груп формуються і підтримуються притаманні їм зв'язки і відносини людей. Це в повній мірі стосується і Служби безпеки України.

Співробітники СБУ здійснює свою діяльність відповідно до основоположних принципів, які закріплені в Конституції України, законі України «Про Службу безпеки України», інших законодавчих та нормативних актах України, зокрема:

- верховенства права;
- дотримання прав і свобод людини;
- законності;
- поєднання принципів відкритості та прозорості з принципами конспірації та захисту державної таємниці;
- політичної нейтральності;
- взаємодії з громадянами на засадах партнерства;
- безперервності;
- справедливості, неупередженості та рівності.

Під час виконання службових обов'язків співробітник СБУ повинен:

- неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, що регламентують її діяльність та Військової Присяги;
- професійно виконувати свої службові обов'язки, діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що визначені Конституцією, законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, міжнародними договорами України;
- поважати і не порушувати права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на мирні зібрання; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; інші права, які передбачені Конституцією та законами України, міжнародними договорами України;
- у кожному окремому випадку обирати той захід з-поміж заходів, передбачених законодавством України, застосування якого призведе до настання найменш негативних наслідків;
- неухильно дотримуватись антикорупційного законодавства України, обмежень, пов'язаних зі службою в СБ України, визначених «Законами України», «Про запобігання корупції» та іншими актами законодавства України;
- виявляти повагу до гідності кожної людини, справедливо та неупереджено ставитися до кожного, незважаючи на расову чи національну приналежність, мову, стать, вік, віросповідання, політичні чи інші переконання, майновий стан, соціальне походження чи статус, освіту, місце проживання,

сексуальну орієнтацію або іншу ознаку, не допускати дискримінації в будь-якій формі;

- поводитися стримано, доброзичливо, відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи у громадян повагу і готовність співпрацювати;
- контролювати свою поведінку, почуття та емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, недоброму настрою або дружнім почуттям впливати на прийняття рішень та службову поведінку;
- дотримуватися норм ділового мовлення, не допускати використання ненормативної лексики;
- зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків тощо [1].

Наведені правила в більшості співпадають з нормами закону України «Про Службу безпеки», наказами і розпорядженнями СБУ, що регулюють питання роботи з кадрами, організацію та порядок здійснення службової діяльності і є обов'язковими для виконання всіма категоріями співробітників.

Враховуючи структурну побудову та специфіку організації службової діяльності СБУ в процесі забезпечення дотримання співробітниками норм доброчесності і етичної поведінки особлива роль відводиться ланки керівників підрозділів служби.

Так, керівник органу (підрозділу) СБУ зобов'язаний запобігати проявам неетичної поведінки своїх підлеглих шляхом організації роботи з розвитку професійної етики, у тому числі через проведення навчань, інформаційно-роз'яснювальної роботи.

Керівник органу (підрозділу) СБУ повинен:

- бути прикладом дотримання Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, прийнятих відповідно до Конституції та законів України, професійно-етичних вимог, основних принципів професійної діяльності та правил поведінки, а також вимагати їх дотримання від підлеглих;
- відповідати за віддані (видані) розпорядження (доручення) і накази, наслідки їх реалізації, відповідність їх законодавству України;

- об'єктивно оцінювати виконання службових обов'язків підлеглими, а в разі порушення норм законодавства України ініціювати притягнення їх до відповідальності згідно із законодавством України;

- заохочувати етичну поведінку;
- запобігати виникненню конфлікту інтересів у діяльності підлеглих, а в разі виникнення – сприяти його оперативному вирішенню.

Керівник органу (підрозділу) СБУ не має права:

- перекладати свою відповідальність на підлеглих;
- використовувати службове становище в особистих інтересах або інтересах третіх осіб;

- проявляти зарозумілість, грубість, некоректність стосовно підлеглих.

СБ України постійно приділяє значну увагу «чистоті своїх рядів», тому застосовує для цього як традиційні підходи так і нові рішення [2].

Наприклад, Служба безпеки України просить громадян анонімно оцінити стан доброчесні співробітники відомства, повідомляється на офіційній сторінці СБУ у Facebook.

Метою опитування є визначення корупційних ризиків в діяльності СБУ, створення ефективних механізмів запобігання корупції, врегулювання конфлікту інтересів та забезпечення доброчесності співробітників. Так громадянам пропонують вказати, яка частина співробітників СБ України є недоброчесними: всі співробітники, більшість, меншість чи окремі співробітники. Окрім цього запитують: які сфери діяльності СБУ є сьогодні найбільш корумпованими, як змінилася кількість недоброчесних співробітників за останні роки та чи особисто зіштовхувалися з проявами недоброчесності співробітників СБУ.

Також в опитуванні пропонують вирішити основні причини недоброчесності співробітників СБУ. На вибір пропонується, зокрема, неякісний підбір кадрів, низький рівень етичних та моральних цінностей

співробітників, корумпованість контролюючих ланок СБУ чи низький рівень заробітної плати.

На специфіку діяльності колективів СБУ впливає багато факторів, а сама військова служба є службою, яка передбачає ризики для життя і здоров'я співробітників як у воєнний так і мирний час (так звані воєнні та правоохоронні складові про), тому честь та гідність співробітника СБУ це не пусті слова. Взаємовиручка та готовність щодо ризику заради захисту товаришів, готовність йти на поступки власних інтересів, особливо в екстремальних ситуаціях може зберегти життя колег по службі, забезпечити виконання бойового завдання, контррозвідувальних чи слідчих заходів.

Співробітників СБ України можна вважати представниками еліти держави, особами яким законодавець на відміну від інших державних інституцій, надав специфічні механізми впливу на громадян (наприклад такі як: обмеження в законодавчому порядку прав і свобод громадян та інші), тому дотримання принципів доброчесності, дотримання етичної поведінки як при виконанні службових обов'язків так і в побуті є не просто рекомендаціями, а по суті обов'язком для всіх співробітників спецслужби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Службу безпеки України: Закон України від 08.07.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2229-12>
2. Правила професійної етики та доброчесності військовослужбовця Служби безпеки України. Наказ Центрального управління Служби безпеки України № 474 від 27.11. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z2150-23>

Чорна Мар'яна Іванівна,
методист відділу організаційно-методичної та інформаційно-видавничої діяльності Тернопільського комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА
ОБОРОННОЇ СВІДОМОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІД ЧАС
ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»**

Анотація. У статті розкрито роль навчального предмета «Захист України» як одного з ключових чинників формування національно-патріотичних цінностей та оборонної свідомості здобувачів освіти в умовах сучасних безпекових викликів. Проаналізовано сучасні підходи до військово-патріотичного виховання молоді, акцентовано увагу на важливості розвитку готовності молодого покоління до захисту суверенітету й територіальної цілісності України, особливо в умовах повномасштабної збройної агресії з боку російської федерації. Особлива увага приділена Українській хартії вільної людини як ідеологічному, світоглядному та ціннісному документу, який може бути ефективно інтегрований у методiku викладання предмета «Захист України». Визначено, що Хартія формує фундаментальні орієнтири громадянської позиції, гідності, відповідальності та внутрішньої готовності до національного спротиву. Окремий акцент зроблено на педагогічному потенціалі ветеранів, які є носіями практичного досвіду боротьби за незалежність і водночас носіями сучасної ціннісної парадигми. Проаналізовано стратегічні трансформації в освіті, пов'язані з війною, а також окреслено досвід створення спеціалізованих освітніх просторів (осередків) викладання предмета «Захист України» у Тернопільській області як приклад інноваційної організації навчального простору.

Ключові слова: національно-патріотичні цінності, оборонна свідомість, предмет «Захист України», Українська хартія вільної людини, здобувач освіти, освітній простір (осередок).

Серед засадничих цінностей сучасної України особливе місце посідає свобода – одна із базових цінностей змін, яка виступає унікальним маркером української ідентичності. Впродовж століть українці були позбавлені справжньої волі, і саме тому свобода набула статусу найвищої суспільної вартості, за яку покоління українців віддавали і продовжують віддавати найвищу ціну: людські життя. Природне прагнення історично самодостатньої європейської нації до незалежності, боротьба з насильством і поневоленням перетворили свободу на національну місію українського народу. Як влучно

зазначив міністр освіти і науки України Оксен Лісовий: «За які цінності ми воюємо? Якщо свобода, то дитина має відчувати себе вільною. Ми будуємо вільне суспільство творчих і високопродуктивних людей. Якщо ми в школі лише ставимо рамки, вимоги, планку, а не інтегруємо саморегулятори в дитину через цінності та виховний процес, то ми такого суспільства не сформуємо» [4]. Подібну думку висловив і Марек Едельман: «Загалом найважливіше – це життя. А якщо вже є життя, то в ньому найважливішою є свобода. А потім життя віддають за свободу. І тоді вже незрозуміло, що з цих двох найважливіше» [9]. Ці слова сьогодні, як ніколи, влучно відображають реалії українського сьогодення.

В умовах повномасштабної збройної агресії Росії проти України питання формування національно-патріотичних цінностей та оборонної свідомості учнівської молоді набуває першочергового значення. Це стратегічний чинник національної безпеки, громадянської стійкості та внутрішньої консолідації українського суспільства. Одним із ключових освітніх інструментів у цьому процесі виступає навчальний предмет «Захист України», який не лише забезпечує базову підготовку в галузі безпеки, а й сприяє глибокому осмисленню цінностей, пов'язаних із державністю, свободою, відповідальністю та гідністю [3].

Водночас Україна зазнає впливу внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників: збройної агресії, інформаційної війни, економічного тиску та спроб денаціоналізації [6, с. 102]. Відтак зростає роль освіти у протистоянні цим загрозам через формування національної свідомості учнівства, ідентичності та мотивації до захисту держави.

Мета статті – охарактеризувати процес формування національно-патріотичних цінностей і оборонної свідомості здобувачів освіти в контексті вивчення предмета «Захист України» в освітніх просторах (осередках); проаналізувати ціннісний зміст Української хартії вільної людини та можливості її інтеграції у навчальний процес.

Зазначимо, що національні цінності формуються на основі культури, історії, спільного способу життя. Як зазначав М. Грушевський: «Україна – не тільки для українців, а для всіх, хто живе на її землі, любить її і прагне працювати на благо краю» [6, с. 9]. Сучасна ситуація вимагає переосмислення освітніх пріоритетів і реалізації системних заходів, спрямованих на формування нового покоління громадян – відповідальних, гідних, свідомих, здатних захищати національні інтереси [6, с. 9]. Формування патріотизму та оборонної свідомості є складовою національно-патріотичного виховання, що охоплює такі аспекти: національну ідентичність – усвідомлення себе як частини українського народу, прийняття національних цінностей, культури та історії; громадянську відповідальність – готовність до активної участі у захисті державного суверенітету; військово-патріотичну підготовку – набуття знань, умінь та навичок, необхідних для ефективної оборони України. Формування національно-патріотичних цінностей – це про внутрішній вибір бути відповідальним, а не лише вимушено мобілізованим і про людську гідність як опору національної безпеки. Згідно Закону України «Про основи національного спротиву» здобувачі освіти повинні не лише чітко усвідомлювати національно-патріотичні цінності, а й здатні діяти відповідно до принципів національного спротиву. Це, у свою чергу, передбачає володіння навичками домедичної допомоги, орієнтування на місцевості, реагування на небезпеки, організації оборони та інформаційної протидії [10, с. 398]. Формування оборонної свідомості як готовності громадянина до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних цінностей України є ключовим елементом національного спротиву [10, с. 398]. Тож, оборонна свідомість є сегментом національної ідентичності, фактором групової консолідації суспільства в установці на боротьбу з агресором. У цьому зв'язку закономірно виникає питання: чи достатньо лише тактичних вправ? Очевидно, що ні. Без ціннісного фундаменту оборона країни втрачає свій сенс. Ціннісні орієнтації учнів формуються в процесі виховання і навчання та визначають не тільки мотивацію

індивідуальної поведінки, але й складають їх світогляд. Одним із вагомих ідеологічних документів, який може бути ефективно інтегрований у процес формування національно-патріотичних цінностей учнівської молоді є Українська хартія вільної людини (далі – Хартія, УХВЛ), основні засади якої перегукуються із цілями навчального предмета «Захист України». Хартія є ідеологічною відповіддю на запит сучасної української молоді: «Хто я?» і «Чому я маю захищати Україну?». Також формулює те, що багато років намагаємося виховати в здобувачів освіти: людина вільна тоді, коли вільна її країна; гідність не дається, а здобувається, іноді – ціною життя; свобода – це не лише право, а й обов'язок її захистити. Предмет «Захист України» набуває стратегічного значення, адже формує в здобувачів освіти необхідні компетентності для забезпечення власної безпеки та оборони держави.

Стрижнем виховання стає національна ідея, яка відіграє роль консолідуючого фактора в становленні підростаючого покоління, формування у нього активної громадянської позиції, відповідальності за себе, народ, країну. Сучасний стан розвитку України особливо потребує високого рівня національно-патріотичної свідомості підростаючого покоління, зокрема, з огляду на потребу підготовки потенційних кандидатів для прийняття на військову службу [6, с. 14]. Без любові до Батьківщини, людина не може бути справжнім її громадянином. Саме тому зусилля вчителів повинні бути спрямовані на утвердження в учнів почуття патріотизму, формування їхньої національної гідності, готовності до виконання громадянських та конституційних обов'язків. Російсько-українська війна різко змінили парадигму національно-патріотичного виховання – від словесно-споглядально-абстрактного до активного, дієвого, співпричетного. Війна актуалізувала такі апріорні, призабуті й «відкладені» цінності як волелюбність і гідність; екзистенційне право тисячолітньої нації в центрі Європи на гідне життя і власний вибір; спроможність захистити себе, родину, громаду, свою національну ідентичність, державні інтереси; потреба служити народові, Україні; бойове побратимство; відповідальність за власні рішення, дії і вчинки,

громадянська активність, добродійність, волонтерська діяльність; жертівність; культивування ставлення до захисника як до Героя; ідейна зрілість; здатність протистояти чужим впливам та ворожій ідеології.

Вбачаємо, що Українська хартія вільної людини – це документ етичного, ціннісного й громадянського спрямування, який закликає до розвитку вільної особистості, відповідального громадянина, гідного члена нації. Хартія – це кодекс гідності, що закликає кожного з нас бути вільним у думках, але відповідальним у вчинках, слугує інструментом розвитку моральної та психологічної готовності учнів до викликів сучасної гібридної війни. Відтак під час вивчення навчального предмета «Захист України» педагоги формують у здобувачів освіти: етичні орієнтири – що таке свобода, гідність, честь у контексті держави; моральну та емоційну стійкість – чому ми боронимо, що саме захищаємо: не лише територію, а й цінності; особисту відповідальність – за спільноту, країну, своїх побратимів, майбутнє. Ключовими завданнями є: формування національної ідентичності; розвиток внутрішньої потреби захищати державу; підготовка до дій у кризових і надзвичайних ситуаціях; набуття навичок самозахисту, самоконтролю та колективної дії.

Зазначимо, що освітній процес у вивченні предмета «Захист України» зазнає суттєвих змін. Наказом Міністерства освіти і науки України від 08.08.2024 року № 1116 рекомендована модельна навчальна програма «Захист України. Інтегрований курс» для закладів [10, с. 399], що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти і розроблена відповідно до Державного стандарту профільної середньої освіти (соціальна і здоров'язбережувальна освітня галузь) [10, с. 399].

Пріоритетами викладання предмета «Захист України» є: формування особистості здобувача та здобувачки освіти через взаєморозуміння, взаємоповагу, співробітництво всіх учасників освітнього процесу; осмислення і утвердження національної та громадянської ідентичності, громадянської стійкості та оборонної свідомості здобувачів та здобувачок освіти, здатних виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному

житті і в умовах негативних зовнішніх впливів та готовність до захисту незалежності і територіальної цілісності України, конституційних засад державного ладу, національних інтересів та суспільно-державних (національних) цінностей України [10, с. 399]. З метою реалізації вищезазначеної мети, відповідно до наказу МОН України від 01.07.2024 №940 «Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту на всеукраїнському рівні за темою «Теоретико-методичні засади викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України»» розпочався та продовжує реалізовуватися інноваційний освітній проєкт.

За словами міністра освіти і науки України Оксена Лісового: «Мова не про те, що в такий спосіб Україна починає мілітаризацію учнівства, як це робить росія. Ми не формуємо бездумну масу, яка буде гарматним м'ясом для армії, а формуємо в них оборонну свідомість – захищати свою державу й жити в певній системі цінностей. Ми хочемо дати учням психологічну стійкість і впевненість. Для того, щоб зберегти нашу країну, ми, власне, і змінюємо курс «Захисту України»» [7]. Тому значна увага відводиться формуванню усвідомленого ставлення учнівства до оборони держави.

Учителі/викладачі предмета «Захист України» повинні виховати патріота України з громадянською позицією та сформованою системою цінностей, готового до національного спротиву, який буде працювати на обороноздатність держави, практичного навченого здобувача освіти, що зуміє забезпечити власну безпеку та безпеку оточуючих. Він повинен правильно діяти при ракетних обстрілах, авіаційних ударах, зарядити та застосувати за необхідності автомат/пістолет, надати домедичну допомогу собі і побратиму, врятуватися і вижити в кризових ситуаціях. Як бачимо, особливу увагу слід приділити психологічній підготовці учнівської молоді, щоб навчити справлятися зі стресом, зберігати психологічну стійкість та діяти раціонально в екстремальних ситуаціях. Відповідно, це має бути досягнуто через впровадження спеціальних тренінгів і занять із психологічної підготовки, які допоможуть здобувачам

освіти розвинути навички самоконтролю та взаємодопомоги. Підхід до викладання предмета «Захист України» має відповідати вищезазначеному.

Зміст програми інтегрованого курсу в 11 класі структуровано за шістьма модулями: військові технології та їхній розвиток; стрілецька підготовка, основи дій та взаємодії в бою; інформаційна війна; домедична допомога в умовах бою; цивільне населення в кризових умовах. Підсумковий модуль в учнів «Планую майбутнє: особиста роль в обороні України» [10, с. 400]. У 10 класі учні вивчають основи національної безпеки та оборони України, знайомляться із принципами управління та планування, вивчають озброєння та військову техніку. Значну увагу надається практичним навичкам: орієнтуванню на місцевості, основам інженерної фортифікації, стрілецькій підготовці, домедичній допомозі в умовах бою. Кожен модуль передбачає засвоєння і відпрацювання конкретних навичок із керування дронами, інформаційної безпеки, навігації, розвідки на основі відкритих джерел (OSINT), стресо- та психологічної стійкості. Навчання з домедичної допомоги має здійснюватися за принципом «від простого до складного», з використанням симуляторів тактичної медицини (робота з манекенами), інтерактивних відеоуроків та практичних тренінгів.

Інноваційні підходи до навчання оновленого предмета: компетентнісний підхід, практико-орієнтоване навчання, інтеграція предмета в загальну систему освіти; створення освітніх просторів (осередків); сучасне обладнання – комп'ютерні симуляторами, управління дронами, інтерактивними лазерними стрілецькими тренажерами та інструментами для опанування правил домедичної допомоги; відсутність гендерного поділу, дрескоду; поділ на групи (8-15 осіб); підготовка (підвищення кваліфікації) вчителів/викладачів, які забезпечують вивчення навчального предмета «Захист України в осередках; проходження навчання супервізорів курсу. Для закріплення відпрацювання практичних умінь та навичок передбачено проведення навчально-польових зборів або тренінгових занять тощо [10, с. 401].

Отже, задля оптимальної реалізації програми, підвищення ефективності засвоєння курсу освітній процес організовують в освітніх просторах (осередках) з вивчення предмета «Захист України». Такі осередки забезпечують не лише необхідну матеріальну базу, а й створюють навчальне середовище, яке сприяє формуванню оборонної свідомості та національно-патріотичних орієнтирів.

Актуальною залишається проблема кадрового забезпечення викладання предмета «Захист України». Педагог повинен володіти широким спектром особистісних якостей і професійних компетентностей, серед яких: глибокі знання історії, культури, державної та рідної мови; методична підготовка і системне мислення; емпатія, комунікативні навички, відкритість і толерантність; здатність до стимулювання критичного мислення; інноваційність, моральна стійкість і власний приклад як найефективніша форма виховного впливу [1]. В умовах воєнного часу вчитель предмета «Захист України» перетворюється не лише на інструктора, а на виховника, морального орієнтира, носія досвіду і гідності. Ефективність виховання патріотизму безпосередньо залежить від реалізації діяльнісного підходу: лише через участь учня в осмисленій, ціннісно-орієнтованій діяльності формуються справжні переконання та національна ідентичність. У цьому зв'язку, значущим є залучення до викладання предмета «Захист України» ветеранів війни, військовослужбовців ЗСУ, учасників АТО/ООС та російсько-української війни з 2022 року. Коли ветеран каже: «Я поважаю себе – отже, поважаю інших», ці слова мають іншу вагу. Їхній досвід – це жива історія, що має глибший вплив, ніж підручник. Як зазначають учні, «вони не говорять про патріотизм – вони ним живуть».

Таким чином, сучасна безпекова ситуація в Україні вимагає переосмислення традиційного змісту військово-патріотичного виховання і впровадження нових методів, що враховують психологічні особливості учнів, виклики гібридної війни та інформаційного спротиву. Серед актуальних завдань: гармонізація нормативно-правової бази в контексті запитів

громадянського суспільства; посилення методичної підготовки педагогів; розробка і впровадження програм підвищення кваліфікації; інтеграція практичних і ціннісних компонентів у навчальний процес.

У відповідь на виклики часу в Тернопільській області створено 38 освітніх осередків викладання предмета «Захист України», з них: 34 – у закладах загальної середньої освіти; 4 – у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. У 2024 році предмет опановували понад 10 300 учнів 10–11 класів, викладання забезпечували 109 педагогів, серед яких 19 – ветерани, а 3 – внутрішньо переміщені особи. Професійна підготовка здійснюється на базі Тернопільського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, де у 2024 році підвищення кваліфікації пройшли 91 педагогічний працівник [10, с. 402].

Ефективне національно-патріотичне виховання здобувачів освіти потребує не лише передачі знань, а й формування глибокого розуміння ключових понять, зокрема таких як *«патріотизм»*, *«нація»*, *«Батьківщина»*. Педагог має сприяти тому, щоб учні усвідомлювали: патріотизм – це не лише участь у воєнних діях або героїчні вчинки, а повсякденна відповідальність за країну в її соціальному, культурному, економічному житті. Як справедливо зазначено: «Патріот – це той, хто своє право вимірює обов'язком» [6].

У сучасному контексті дієвість є визначальною рисою українського патріотизму, адже саме здатність перетворювати почуття в реальні дії на благо Батьківщини формує активного громадянина. У старшому шкільному віці пріоритетними рисами ціннісного ставлення до Батьківщини є відповідальність і дієвість. Старшокласники не лише ідентифікують себе з українською нацією, але прагнуть жити в Україні, захищати її. Учителю важливо допомогти здобувачам освіти відчути емоційний зв'язок із країною, усвідомити любов до України як вищу особистісну цінність, яка надає сенс діям, вчинкам і життєвій позиції [6, с.14].

Формування критичного мислення є невід'ємним елементом патріотичного виховання, бо дозволяє учням не лише засвоювати готові знання,

а й осмислювати, оцінювати й інтерпретувати інформацію в умовах складної гібридної реальності. Активне заохочення здобувачів освіти висувати питання, аналізувати та обговорювати різні точки зору щодо національно-патріотичних тем дозволить їм критично мислити [2, с.191].

Російсько-українська війна трансформувала парадигму патріотичного виховання – з декларативної в життєву, екзистенційну, щоденну. У такому контексті національно-патріотичне виховання перетворюється на інструмент національної безпеки. Зміст Української Хартії вільної людини, який можна інтегрувати в навчальні модулі предмета «Захист України», дає відповідь не лише на питання «що робити?», а й «навіщо?». Це надзвичайно важливо, адже ворог атакує не тільки армію, а й мову, ідентичність, національну пам'ять, освітній простір. У школі формується особистість, її громадянська позиція та моральні якості, тому надто важливо приділяти достатню увагу національно-патріотичному вихованню школярів, адже «нова школа буде плекати українську ідентичність» [5]. У таких умовах освітній простір (осередок) став не лише полем для навчання, а й фронтом боротьби за свідомість, гідність та внутрішню силу майбутніх поколінь.

«Війна – це шлях обману...» – нагадує Сунь Цзи. «Патріотичне виховання – це сфера духовного життя...» [8], «... доцільно здійснювати на національних цінностях, серед яких провідними є любов до рідної землі, народу й Батьківщини, любов до найбільш рідних людей, членів сім'ї та родини, любов до рідної мови, шанобливе й бережливе ставлення до історії та культури українського народу, праця на благо свого народу й Батьківщини» [8, с. 256], – зазначав В. Сухомлинський. «У сучасному світі Україні немає ціни», – стверджує Ліна Костенко. «Якби світ мав капелюха, то мав би зняти його перед Україною», – додає британський мільярдер, засновник компанії Virgin Group Річард Бренсон [6]. Ці цитати не лише формують культурно-історичний бекграунд, а й слугують моральною опорою для педагогічної думки та практики, адже виховання – це ключ до перемоги у довготривалому спротиві,

який починається не на полі бою, а в серці та національній свідомості учнівської молоді.

Таким чином, навчальний предмет «Захист України» відіграє провідну роль у формуванні в учнів системи цінностей, що відповідають потребам сучасної української держави. Його ефективне викладання сприяє не лише набуттю військових навичок, але й вихованню свідомих, відповідальних громадян, готових захищати свою Батьківщину. Для досягнення максимального виховного ефекту необхідна міжпредметна інтеграція, оновлення методичних підходів та посилення практичної складової навчання. Відтак, інтеграція ідей Української Хартії вільної людини у навчальний процес з предмета «Захист України» сприятиме формуванню національно-патріотичних цінностей та особистості з чіткою оборонною свідомістю. Хартія слугуватиме морально-етичною основою, яка допоможе сформувати нове покоління громадян, здатних не лише розуміти, що таке свобода, а й бути її активними захисниками. Від того, як ми викладаємо предмет «Захист України» сьогодні, залежить те, хто захищатиме Україну завтра.

Перспективи подальших досліджень – вивчення впливу сучасних військових подій на ставлення учнівської молоді до служби в ЗСУ, аналіз ефективності новітніх форм патріотичного виховання в умовах гібридної війни та розробка програм підвищення кваліфікації вчителів предмета «Захист України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732103/1/BNV%20KSV%202022rek.pdf>
2. Коломоець Г. А. Ребрина А. А. Формування національної свідомості та патріотичних цінностей: сучасні якості та риси фахівця національно-патріотичного виховання. URL : http://obrii.org.ua/usec/storage/article/Kolomoiets_2024_184.pdf
3. Константинов В. В Військово-патріотичне виховання молоді як необхідна умова національної безпеки держави. Національна безпека: загрози та виклики : матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 1 квітня-12 травня 2024 року. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2024. 256 с. URL : http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/22907/1/%D0%90dvanced_training_UzhNU.pdf
4. Лісовий О. За які цінності ми воюємо? URL : <https://vikna.if.ua/news/157060/view>

5. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>,19

6. Олійник Л. Концептуальна основа виховання патріотизму молоді в умовах повномасштабного російського вторгнення. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2023. № 24.2. С. 100–110.

7. «Оновлений «Захист України» формуватиме в дітей оборонну свідомість» – усе, що треба знати про зміни у викладанні курсу та підготовку вчителів. URL : <https://nus.org.ua/2024/06/12/onovlenyj-zahyst-ukrayiny-formuvatyime-v-ditej-oboronnu-svidomist-use-shho-treba-znaty-pro-zminy-u-vykkladanni-kursu-ta-pidgotovku-vchyteliv/>

8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 томах. Київ: Радянська школа, 1976. 1977. Т.1. Т.3. 131. 572 с.

9. Формування ціннісних орієнтацій у дітей та учнівської молоді: методичні рекомендації / Упоряд. Н.М. Сукачова. Суми : НВВ СОІППО, 2017. 40 с. URL : <https://www.soippo.edu.ua/images/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F/%D0%A4%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf>

10. Чорна М. І. Освітні стратегії викладання навчального предмета/інтегрованого курсу «Захист України» в контексті національної безпеки та оборони. : збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу/ Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2025. С 397–405.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**УКРАЇНСЬКА ХАРТІЯ ВІЛЬНОЇ ЛЮДИНИ В
СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА
ПОВОЄННОГО ЧАСУ**

Збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції

м. Тернопіль, 16 травня 2025 року

*Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут,
Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, М. І. Чорна.*

Підписано до друку 23.05.2025 р. Здано до друку 02.06.2025 р.

Формат 60 на 84\16. Папір офсетний.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю. В.

м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10

тел. (097) 988-53-23

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.